

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce
Charitativní a sociální práce

Bc. Anna Lazecká, DiS.

Posttraumatické problémy dětí
po úmrtí sourozence

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

2013

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

**„Tato práce vznikla v rámci projektu OPVK
„Sociální determinanty zdraví u sociálně a zdravotně
znevýhodněných a jiných skupin populace“
reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0063“.**

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 4. 6. 2013

.....
Anna Lazecká

Poděkování

Děkuji profesoru PhDr. Vladimíru Smékalovi, CSc., za odborné vedení práce a mnoho cenných rad a podnětů. Velký dík a úctu dávám všem mladým dospělým, kteří mě přijali a měli ke mně důvěru. Moje poděkování patří zároveň rodině a všem, kteří mě nejrůznějšími způsoby podporovali na cestě za tím, co mě baví, naplňuje a v čem vidím smysl.

Obsah

Úvod.....	4
1 Smrt - nepochopená, předčasná	7
1.1 Cesta smutkem – cena, kterou platíme za lásku	7
1.2 Zoufalství dětí ze ztráty blízké osoby	8
1.3 Hluboký zármutek	8
1.4 Smutek a radost	10
2 Faktory truchlení	11
2.1 Vztah dítěte k zemřelému.....	11
2.2 Komunikace uvnitř rodiny	11
2.3 Vývojový stupeň dítěte	12
2.3.1 Děti od desíti do dvanácti let.....	13
2.3.2 Dospívající.....	13
3 Posttraumatická stresová porucha.....	16
3.1 Traumatická událost	16
3.2 PTSD - důsledky traumatického zážitku	17
3.3 Příznaky posttraumatické stresové poruchy	18
3.4 Kdo je zranitelný vůči PTSD.....	19
3.5 Trauma a blízcí.....	20
3.6 V čem může pomoci rodina.....	21
4 Posttraumatický růst	22
4.1 Odpovědnost jako existencionální záležitost.....	22
4.2 Osobní růst.....	23
4.3 Posttraumatická moudrost.....	24
5 Předchozí výzkumy.....	25
6 Kvalitativní výzkum	27
6.1 Osobní kontext	27

6.2	Cíle výzkumu a formulace výzkumných otázek	28
6.3	Výzkumný soubor.....	29
6.4	Použité metody.....	30
6.5	Způsob zpracování dat	33
6.6	Etické otázky a validita výzkumu.....	35
7	Analýza dat	37
7.1	Problematika ve vztahu k rodině	37
7.1.1	Nedostatečná komunikace v rodině	37
7.1.2	Selhání rodičů	43
7.1.3	Změna rolí v rodině	46
7.1.4	Ztráta domova	47
7.2	Problematika ve vztahu ke spolužákům, kamarádům, škole.....	48
7.2.1	Problémy v komunikaci se spolužáky.....	49
7.2.2	Kamarádi jako náhrada za rodinu	50
7.2.3	Šikana a její následky	51
7.2.4	Působení školy – v dobrém i zlém.....	52
7.2.5	Hledání falešných jistot	53
7.2.6	Předčasná dospělost – ztráta dětství	55
7.3	Vzpomínky na zesnulého sourozence, vnímání nadpřirozena	56
7.3.1	Vzpomínky na zesnulého	57
7.3.2	Prohloubení víry v Boha	59
7.4	Cesta k uzdravení a k osobnímu růstu	60
7.4.1	Pochopení rodičů.....	60
7.4.2	Uvěřit sám v sebe	62
7.4.3	Získána moudrost	64
8	Diskuze	66
	Závěr	76

Seznam tabulek	79
Seznam příloh	79
Seznam literatury a použitých zdrojů	80
Příloha č. 1	84
Příloha č. 2	129

Úvod

„Jsme formováni a přetvářeni těmi, kteří nás milují. A přestože láska může pominout, jsme stále jejich dílem, ať dobrým nebo špatným.“ (Francois Mauriac)

Filosof Seneca vysvětluje, že nemůžeme cítit zoufalství nad tím, že zemře dítě v mladém věku; domnívá se, že každý umře tehdy, když přijde jeho čas: „Nikdo neumírá příliš brzy, protože neměl žít déle než žil. Myslete si, že jste ho ztratili z vůle vyšší. Odnesl si své a doběhl k cíli daného věku.“ (Seneca, 1995, s. 117) Dále Seneca upozorňuje na to, že čím dříve začne pozůstalý se svým smutkem bojovat, tím lépe: „Tak, jako každá chyba, není-li potlačena ve chvíli zrodu, zapustí kořeny hluboko, stejně tak se i tyto smutné a bolestné myšlenky, zuřící samy proti sobě, nakonec živí samou hořkostí a bolest se stává zvrácenou rozkoší nešťastné duše“ (Seneca, 1997, s. 12).

Se smrtí blízkého člověka se každý vypořádává po svém. Někomu to trvá delší dobu, jiný, díky řadě okolností, se s traumatem vyrovnává kratší čas. Jinak se však se ztrátou blízkého člověka vyrovnávají dospělí, kteří už prošli řadou životních zkušeností, jinak mladí lidé, kteří mají o životě své představy, ideály.

S jakými problémy se po úmrtí sourozence potýkají v souvislosti s náročností zvládnání životních situací, kterým musí čelit, děti? To jsou otázky, které stály u zrodu této práce. S danou problematikou jsem se setkala a ještě nadále setkávám osobně tváří v tvář, kdy mi zemřel nejstarší syn ze tří dětí a já stále pociťuji, že jeho sourozencům nebyla ve všem poskytnuta ta správná opora a posílení, jaké by potřebovali a i nadále potřebují.

Cílem práce je tedy analyzovat těžkosti, které se mohou u pozůstalých sourozenců vyskytnout, ale také poukázat na úlohu reflexe jejich postojů a konstruktivní ukotvení. Práce se pokouší zprostředkovat zkušenosti po smrti sourozenců na základě životních příběhů mladých dospělých. Sleduje také, zda po úmrtí sourozence se prohloubila u pozůstalých víra, nebo naopak ztráta jednoho z nejbližších lidí je vnímána jako zklamání vedoucí k oslabení nebo dokonce ztrátě víry.

Po ztrátě dítěte se pozornost více obrací na matku, či oba rodiče, v předpokladu, že jejich trauma je nejsilnější. Ve velké míře však postihuje také sourozence zemřelého dítěte a posttraumatický syndrom u nich bývá často opomíjen nebo podceňován.

Nedostatečná pozornost může způsobit následky, pro které nezvládají životní překážky. Přitom tlak, který je na ně situací vyvíjen, je velice náročný, ať už ze strany těch nejbližších v rodině, tak rovněž kamarádů, spolužáků a blízkého okolí, což si často ani rodiče nedokážou uvědomit a být svým dětem více oporou.

Nejčastější problémy, které se v rodině vyskytují po těžkém stresu, traumatu smrti, pokud budou u dětí potlačovány a opomíjeny, se mohou projevit až po několika letech. To vše může mít dopad na jejich další vývoj, zvládání těžkostí, vnímání světa.

Téma diplomové práce jsem si zvolila, protože se o tomto fenoménu málo hovoří a doposud se mu věnuje podle mne málo pozornosti. Není mi znám žádný materiál, ze kterého by lidé, zasaženi touto situací, mohli čerpat oporu. Ráda bych svou prací upozornila na problematiku převážně rodiče, kteří se často po smrti dítěte uzavírají do sebe, aby lásku a podporu věnovali svým žijícím dětem, a brali je jako smysl svého dalšího života. Dále bych pak chtěla oslovit odborné poradce, aby tato problematika nebyla nadále natolik opomíjená a více se pracovalo nejen s dospělými, ale i s mladými pozůstalými. V neposlední řadě by mělo toto téma oslovit také vyučující na školách a žáky, studenty, aby více chápali, co vše se v těchto dětech odehrává a čemu všemu musí vnitřně čelit, uměli s nimi mluvit, naslouchat jim a dokázali je podporovat v překonávání životních těžkostí. Proč si myslím, že to nevědí? Protože smrt je pro nás v mnohém tabu, v naší společnosti je stále ještě brána jako něco tajuplného, něco, o čem se příliš nehovoří, něco mimo nás. Neumíme se k ní postavit, nevíme si s ní rady a neumíme o ní, a s ní souvisejícími problémy, hovořit. Zvláště pak, pokud se smrt týká dětí.

V teoretické části vymezuji základní relevantní pojmy vztahující se k diplomové práci, jako je prožívání smrti coby životní ztráty, faktory, na kterých záleží délka truchlení, vývojový stupeň dítěte ve vnímání ztráty, traumatickou událost, posttraumatickou stresovou poruchu, její příznaky a důležitost blízkých v důvěrném vztahu, lásce a vzájemném sdílení. Dále pak popisují posttraumatický růst jako zvládnutí životní krize a osobní růst, který dává životu zcela jinou hloubku a perspektivu. Ostatně, posuďte sami.

V empirické části stanovuji cíle výzkumu a výzkumné otázky, popisují osobní kontext, a výzkumný soubor. Krátce vysvětluji sběr dat na základě narativního rozhovoru a zpracování dat pomocí interpretativní fenomenologické analýzy, etické otázky, které hrají ve společenskovedním výzkumu důležitou roli a validitu výzkumu.

Dále uvádím rozbor zkoumaných jevů, hledání odpovědí na výzkumné otázky a výsledky analýz.

Na základě výzkumných dat a faktů pomocí kvalitativního výzkumu, chci poukázat na psychosociální problémy, které po úmrtí sourozence vznikají. Pozornost věnuji také způsobům vnímání a prožívání ztráty sourozence dětmi a analýze vzpomínek mladých dospělých po několika letech od úmrtí sourozence.

Výsledek a závěr kvalitativního výzkumu bude východiskem pro návrh koncepce sociální práce s rodinou po ztrátě dítěte. O tyto výstupy projevila zájem již Rodinná poradna Ostrava a také Mobilní hospic Ondrášek v Ostravě, kteří se zabývají pomocí a poradenstvím po úmrtí dítěte jak rodičům, tak i sourozencům. A v neposlední řadě se práce stane součástí publikací k již dříve napsaným absolventským pracím na téma: *Doprovázení onkologicky nemocného dítěte a Hledání smyslu v nesení společného kříže při doprovázení onkologicky nemocného dítěte*, které by měly jako celek sloužit k podpoře převážně rodičům, ale i odborné a laické veřejnosti.

1 Smrt - nepochopená, předčasná

„Je možné se vyhýbat smrti, ale ne se jí vyhnout. (Walther)

Smrt dítěte je mnoha autory vnímána za to nejhorší, co může člověka potkat. Je pro nás nepřirozená, nepochopitelná, předčasná.

Paul Landsburg mluví o smrti milované osoby: „Tvořili jsme s umírajícím člověkem my. A právě skrze toto my, skrze konkrétní sílu této nové a zcela osobní bytosti, jsme vedeni k živému poznání, že i my musíme zemřít. Mé spojení s oním člověkem se zdá být přerušené, ale toto spojení jsem byl do určité míry já sám, cítím smrt v samém jádru své existence“ (Paul Landsburg podle Yalom I.D, 2006, s. 180).

Uvědomění si životní ztráty se pojí se smrtí jako konečnosti lidského bytí. Životní ztrátu můžeme pojmout jako úplnou či trvalou. „Vztahová ztráta znamená ukončení příležitosti být v kontaktu, komunikovat, mít společné zážitky, milovat, či být jinak v emocionální a fyzické přítomnosti s určitou osobou“ (Špatenková, 2004, s. 69).

V tabulce životních událostí Holmese a Rahea jako spouštěče krize jsou nejvíce bodovanými událostmi právě ztráty, kdy smrt někoho blízkého je pak nejtěžší životní ztrátou, která nás může postihnout. Jedná se o odloučení jedince od významného objektu, což je velice bolestivé. „Přirozenou, normální reakcí na každou uvědomovanou ztrátu je smutek, respektive truchlení. Proces truchlení představuje určitý způsob zpracovávání této újmy, proces vyrovnávání se s danou situací“ (Špatenková, 2004, s. 55).

Rovněž Kastová poukazuje na vyrovnání se se ztrátou časem truchlení, kdy definuje truchlení jako „proces, při kterém se odpoutáváme od člověka, jehož jsme ztratili, a který nás opět přivádí k tomu, abychom žili svůj vlastní život“ (Kastová, 2000, s. 77).

1.1 Cesta smutkem – cena, kterou platíme za lásku

„Z prvního náporu velkého žalu se nakonec stane jakýsi všudy přítomný smutek, o kterém jsme přesvědčeni, že nás už nikdy neopustí. Ale i ten se po čase změní v něco, s čím můžeme žít, i když víme, že nikdy nezapomeneme.“ Colorosová (2008, s. 24 - 25) upřesňuje, že neexistuje žádná mapa a ani žádná možnost, jak tuto cestu urychlit či obejít bolest. Cesta smutkem je vnímána jako kruh, po kterém se dostaneme zpátky

do přítomné chvíle. Musíme však být upřímní a otevření tomu, co je přímo před námi. Svým způsobem nás kruh vede nazpět k nám samotným a přitom se hlouběji seznamuje s během života a smrti. Když prožíváme ztráty, které se nám v životě nevyhnou, pokaždé procházíme následujícími etapami: zoufalství, hluboký zármutek, smutek smíšený s pocitem klidné radosti. Tyto etapy však nejsou přesně ohraničené a mohou se prolínat. Po smrti blízké osoby, sourozence, musíme těmito stavy projít, každý svým způsobem a svým tempem. Můžeme svoji cestu sdílet s ostatními, ale nakonec si každý z nás musí vybrat svou vlastní cestu.

Dr. Elisabet-Kubler-Rossová (podle Colorosová, 2008, s.25) připomíná, že máme na výběr, buď „žít ve smutku, výčitkách a vině..., nebo se těmito pocitům postavit a zabývat se jimi, dokud se nesmíříme se smrtí a nezískáme chuť k životu“.

1.2 Zoufalství dětí ze ztráty blízké osoby

Existují přesvědčivé důkazy, že děti objevují smrt již v raném věku, chápou, že život nakonec skončí, toto poznání aplikují na sebe a následkem tohoto objevu trpí velkou úzkostí. Břemenem člověka, dospělého stejně jako dítěte, je vyrovnat se s vlastní konečností (Yalom I.D, 2006, s.114 - 115).

Po úmrtí blízkého člověka se mohou děti cítit opuštěné, zmatené a vyděšené. Jejich režim se náhle změnil a životy neodvratně také. Jsou zahlceny pocity anebo necítí nic, buďto pláče pořád nebo vůbec, v hlavě se jim vynořují otázky „coby, kdyby?“, znovu a znovu podrobně probírají události vedoucí k úmrtí a snaží se změnit konec, přejíždají se, nebo naopak nechtějí jíst, chtějí být samy, nechtějí být samy, jsou zmateny. Tak se chová člověk v šoku, šok často doprovází zlost, vztek a panika. V tomto čase mohou děti utíkat k drogám a alkoholu. Logika jim nedává žádný smysl a vnímají, že v tomto chaosu není žádný řád. Právě v tomto čase se potřebují o někoho opřít, navzájem si poskytovat útěchu a trpělivost, aby mohly stoupat po kruhové cestě z hlubin zoufalství k další etapě, hlubokému zármutku (Colorosová, 2005, s. 27-29).

1.3 Hluboký zármutek

Zármutek nás utvrzuje v dění kolem nás. Prázdné místo u stolu, hra, kterou si již nezahrajeme, přání k narozeninám, které není komu přát. I každá radostná chvíle nám přináší jen další bolest. Barbara Colorosová (2005, s. 30) upozorňuje, že i děti potřebují poradit, jak se zbavit smutku, bolesti, šedého závoje, který zahalil jejich život. Žádné

přemýšlení bolesti nezbaví. Když se děti ptají „Proč?“, měli bychom pochopit, že jim nejde o odpověď, protože žádná není dost dobrá, ale potřebuji poradit, jak se zbavit smutku, který je součástí jejich života. Zármutek je dobré vyjádřit uměním, poezií, tancem, běháním po lese, nebo jen tichým posezením v přítomnosti blízkých.

Často nastupuje zlost (na bratra, na sestru, na Boha, který to dopustil, na rakovinu), která je skutečná, kterou musíme pochopit a zdravým způsobem pomoci ventilovat. Děti by měly vědět, že mohou o svém vzteku hovořit beze strachu a otevřeně. Spíše bychom měli pomoci prozkoumat příčiny. Kde se vzal? (V mém nitru.) Nezakrývá jiný pocit? (Pocit ublížení, zklamání, frustrace, strach.) Proč se vlastně zlobím? (Protože mi na někom záleží.)

Když odhalíme kořeny vzteku, mohou děti posoudit, je-li zlost přiměřenou reakcí na situaci – dodává jim energii pevně stát za svým názorem, nebo učinit důležité změny, které pramení ze soucitu a zájmu? Pokud ano, pak jim může dobře posloužit. Bojovat za něco dobrého, co vnímají jako užitečné, dbát více na vlastní zdraví atd. – to jsou konstruktivní způsoby, jak využít energii zlosti a přeměnit ji v něco pozitivního. Na druhou stranu děti mohou vybit svůj vztek zlým a agresivním způsobem. To ale jejich bolest a trápení jenom zvýší. Sebevětší vztek je neochrání před ránou, bolestí a újmou, která se již stala, pouze přidá na utrpení. Takový vztek se mohou děti snažit potlačit, mohou se cítit bezradné, bezmocné a neschopné. Pak svoji zlost schovávají hluboko v mysli i v těle. Hluboký vztek se může snadno proměnit v hořkost a pesimismus. Vztek ve skutečnosti maskuje hlubší pocity starosti a ztráty. Pokud pomůžeme dítěti odhalit myšlenky, jež stojí u zrodu pocitů a vzteku z různých perspektiv, snáze se svého vzteku zbaví a na jeho místo nastoupí soucit. S jeho pomocí sice trápení nezmizí, ale stane se snesitelnějším (Colorosová, 2005, s. 31 - 32).

Je těžké pochopit, jak lidé okolo nás vůbec mohou cítit radost, smát se, pokračovat v každodenním životě. Váš život byl roztrhán na cáry a zbytek světa si toho snad ani nevšiml. Lidé, kteří byli s námi v prvních dnech truchlení, už o zemřelém ani nemluví. Jako by se již ze ztráty vzpamatovali a netrpělivě čekají, až se seberete také. Zato rodiče i děti potřebují o své bolesti a svých pocitech mluvit stále znovu a znovu. Colorosová doporučuje opakovat jméno zemřelého, aby s vámi alespoň takto zůstal. Doporučuje trpělivost s dětmi a jejich myšlenkami do té míry, kolik by si přáli dospět od příbuzných pro sebe.

Během tohoto časového úseku se budete muset vyrovnat se všemi prvními výročími, jako jsou svátky, narozeniny, výročí úmrtí a další dny, které jsou pro vás důležité. Naplánujte něco, co vám tyto dny pomůže smysluplně překonat. Předstírat, že je to normální den, znamená popřít svou bolest a ztrátu. Smutek si vás stejně najde, takže je lepší ho očekávat a připravit se na něj. Pomalu začínáme toužit po chvíli, kdy bude všechen zmatek, pocit dezorientace, smutek a bolest za námi. Jedním ze způsobů, jak se posunout dál a vyrovnat se s vlastním trápením, je pomáhat ostatním, kteří trpí. Zvláště pak starší děti se mohou aktivně zapojit do aktivit, jež mají pro ně význam. Projít touto etapou, nezapřít ji, nic neuspěchat, a nevyhnout se jí, vyžaduje odvahu. Zjistíte, že když se bolesti postavíte čelem, budete přístupni tomu, co vás může naučit, postupně bude ve vás sílit touha opustit zármutek a věnovat se vlastní budoucnosti (Colorosová, 2005, 32 - 34).

1.4 Smutek a radost

Do další etapy se posouváte v okamžiku, když se přestanete cítit provinile za to, že se cítíte dobře. Možná nejlepším znamením, že jste připraveni vrátit se k normálnímu životu, je, když vám pomyšlení na zemřelého přináší více hezkého než smutku. Váš vztah k němu prošel změnou, ale je vám už jasné, že nezemřel docela, památka na něj zůstává vryta ve vašem srdci, kam se můžete kdykoli uchýlit v tichém rozjímání, jehož jste v minulé etapě nebyli schopni. Když už vás netrápí neodbytné „Proč?“, na které stejně není vhodná odpověď, začne vás napadat: „A co budu dělat teď?“ Rozloučili jste se, uzdravili a jste připraveni se znovu věnovat vlastnímu životu. Smutek s vámi zůstává, ale s ním vás provází i tichá radost a klid. Vaše děti mohou do této etapy dospět jindy než vy. Potřebuji podporu a ujištění, že je správné vrátit se k životu. Je dobré jim vysvětlit, že jít dál neznamena zapomenout, či vnímat smrt milované osoby jako něco nedůležitého. Znamená to stále vzpomínat, navždy cítit vztahy, které byly a jsou, a vědět, že je důležité nezabývat se minulou smrtí, ale nezapomenout žít (Colorosová, 2005, s. 35 - 36).

2 Faktory truchlení

„Zármutek po smrti není nemoc, porucha či znamení slabosti. Je to emocionální, fyzická a duševní nutnost, cena, kterou platíme za lásku.“ (Earl A.Grollman, Otevřeně o smrti s dospívajícími)

Každá rodina se skládá ze členů různě starých, na různých stupních fyzického, emocionálního a intelektuálního vývoje, kteří mají různé vztahy jak v rodině, tak i mimo ni. Proto žádné úmrtí, jež se dotkne celé rodiny, se nedotýká všech jejích členů stejně. Barbara Colorosová zdůrazňuje, že jak a nakolik bude dítě truchlit, záleží na mnoha faktorech: zesnulým a jeho vztahu k dítěti, příčině a způsobu smrti, komunikaci uvnitř rodiny, předchozích tragédiích, vlastních zkušenostech a v neposlední řadě vývojovém stupeni dítěte, který blíže specifikují v samostatné kapitole.

2.1 Vztah dítěte k zemřelému

Truchlíme kvůli ztracenému vztahu, který byl již vytvořen a také kvůli tomu, jaký vztah mohl vzniknout. Když zemře sourozenec, často se děti zlobí na rodiče, že jeho smrti nezabránili, nebo že upřímně nepřiznali jeho špatný zdravotní stav. Mohou se cítit provinile, že zůstaly naživu a hodný „bratříček“ zemřel. Mohou také cítit výčitky, když si o něm myslely něco špatného a bát se, že řeknou něco, co rodiče rozruší. Mohou se snažit zaujmout místo své „dokonalé sestry“. Mohou mít pocit, že se nedokážou vyrovnat zidealizovanému obrazu zemřelého sourozence. Silně si uvědomují svou vlastní smrtelnost a bojí se, že přijdou na řadu příště. Mohou být vystrašené, osamělé a cítit se odstrčené a zanedbávané. Více než ztrátu sourozence mohou pociťovat ztrátu matky, která je pohlcena vlastním žalem a není schopná se věnovat svým dalším dětem.

Děti často svůj zármutek skrývají, zatímco se všichni snaží více utěšit rodiče. Jestliže ze dvou sourozenců jeden zemře, stává se z druhého jedináček. Uvědomuje si, že rodiče mají jeden druhého jako oporu a mají jeho, ale on nemá sourozence, cítí se sám (Colorosová, 2005, s. 42 - 43).

2.2 Komunikace uvnitř rodiny

Rodina nás silně modifikuje a utváří naši identitu. Měla by být integrujícím prvkem a zabezpečovatelem optimálního prostředí pro správný duševní růst potomka. Zátěžové

situace v dětství a v období dospívání se mohou ve značném rozsahu projevit právě v dospělosti (Matějček, Dytrych, 2005, s. 15).

Potlačování pocitů nebo jejich nepřiměřené zveličování blokuje schopnost jednotlivých členů rodiny se navzájem podporovat. Děti potřebují upřímná a pravdivá vysvětlení, příležitost se vyplakat a vidět, že ani ostatní svůj smutek neskrývají. Musejí mít možnost k vyjádření vlastního hněvu, bolesti, strachu a nevíry. Děti potřebují vědět, že je někdo vyslechne, podpoří a pomůže jim emoce zvládnout. Musejí být rovněž schopny mluvit o své ztrátě často znovu a znovu, než se s ní vůbec smíří a uzdraví se (Colorosová, 2005, s. 44 - 45).

Rovněž Corr in Doka klade důraz v této oblasti na důležitost, odpovědnost a úlohu rodiny, kdy pomoc dětem a dospívajícím je její hlavní součástí.

Ale na druhou stranu neopomijí zdůraznit uvědomění, že v době, kdy rodina prožívá těžkou ztrátu, schopnost jejích členů vzájemně si pomáhat je značně omezena. O hlavní odpovědnost se tak mohou podělit i další jedinci a organizace, jako jsou například školy, nemocnice, společenství věřících, atd. (Corr in Doka, 2000, s. 33 - 34).

2.3 Vývojový stupeň dítěte

Děti jsou mnohem vnímavější, než si myslíme. S dobře vysvětleným faktem se srovnají zpravidla lépe, než s později odhalenou lží.

Děti cítí ztrátu a bolest bez ohledu na věk. Schopnost smrt pochopit a vyjádřit své trápení je však z velké části závislá na úrovni vývoje dítěte. Můžeme jim sdělit nezbytná fakta, naučit je, jak vyjádřit svůj zármutek, a ujistit je, že i v této pohnuté době se o ně budeme starat a nepřestaneme je milovat. Jako jsme však nedokázali zabránit úmrtí, nemůžeme uchránit své děti před ztrátou a bolestí. Barbara Colorosová poukazuje na jedinečný vzorec, tři základní prvky pro mnohé situace. TAO je v buddhistickém učení „cesta“. Není to východisko ani cíl. Samo o sobě nepřináší žádnou pravdu ani odpověď. Není to ani jediná cesta. TAO je zkratka počátečních písmen tří věcí, které potřebujeme, když se náš život promění v chaos. Jsou to: čas (time), láska (affection) a optimismus. Když budeme mít pro své děti na mysli TAO truchlení (čas, lásku, optimismus), můžeme je ochránit před zbytečnými a možná tragickými důsledky prožité ztráty.

Úmrtí sourozence si dítě uvědomuje s přihlédnutím na svůj věk a také v závislosti na úrovni a vývoji intelektuálních schopností. Velkým problémem je přehlížení

zármutku dětí v této situaci, dospělí se zaměřují spíše na podporu rodiče, než-li bratra nebo sestry, jsou přesvědčeni, že děti nejsou schopny hlubokého zármutku jako rodiče zemřelého dítěte (Kubičková, 2001, s. 75 - 76).

V odborné literatuře se nejčastěji uvádějí čtyři až sedm mezníků podle věku dítěte včetně dospívajících a následných dospělých, např. Colorosová, Kübler-Ross, I. D. Yelom, DiGulio, Kranzová. Tato práce se zaměřuje na 2 etapy - dospívání a následný přechod do dospělosti – v souladu s daným tématem.

2.3.1 Děti od desíti do dvanácti let

Nejsou dospělí ani děti a chtějí být obojí. Děti se v tomto věku stydí plakat, sedět někomu na klíně, i když by po tom mnohokrát zoufale touží. Dychtí také po nezávislosti, která přichází s dospíváním, aby mohly se svým trápením nakládat samy. Uvědomují si, že smrt nelze zvrátit a že může přijít nečekaně brzy. Chtějí znát všechny podrobnosti úmrtí a do detailu vědět, jak může úmrtí ovlivnit jejich každodenní život. Zároveň mohou i popírat, že se jich smrt vůbec dotkla. Trucují, tvrdí, že nic necítí, snaží se pohřbít svůj intenzivní žal a znepokojující obavy ze své vlastní smrtelnosti. Často se přehnaně pokoušejí pomáhat ostatním a všechno vydržet, jako by je tato ukázka síly mohla uchránit před bolestí. Bojí se nějakým způsobem odlišovat od svých vrstevníků. Mohou si stěžovat na bolesti hlavy, břicha, nespavost. Mohou se na zesnulého i zlobit, že zemřel, nebo cítí vinu za něco, co chtěly nebo mohly udělat, aby zabránily jeho smrti. Často si přehrávají události předcházející úmrtí v marné snaze dát jim jiný konec. Smrt je může strašit ve spaní. Mohou nosit po zemřelém oblečení, poslouchat hudbu, kterou měl rád, a dávat dohromady své a jeho fotografie. Mohou se dokonce vrátit k dětskému chování, nebo své trápení vyjadřují v nevhodnou chvíli a nevhodným způsobem. V tomto případě je třeba je nekritizovat. Je důležité zemřelého neidealizovat, ale pomoci dětem zapamatovat si ho takového, jaký opravdu byl. Děti v tomto věku mají odvahu čelit realitě smrti, když mohou být nápomocni, mluvit o svém vztahu k zemřelému a vzpomínat na něj s úctou (Colorosová, 2005, s. 50).

2.3.2 Dospívající

Reakce dospívajících na žal ze smrti jsou podobné těm dětským, jsou však již ovlivněny nabytými životními zkušenostmi, rozvinutějšími komunikačními dovednostmi a liší se osobními situacemi, společně s danými vývojovými úkoly, kterým musí čelit (Corrand Balk podle Doka, 2000, s. 26).

Všechny možné reakce mladistvých, znásobené rozumovými schopnostmi dospělého a nestálým emocionálním stavem teenagera, nám stanoví normální chování dospívajícího, zasaženého smrtí blízké osoby. Adolescenti jsou již skoro dospělí, stávají se z nich samostatné, nezávislé osobnosti s vlastní identitou a hodnotami. Chápu dobře realitu smrti a chtějí okamžitě znát možné důsledky. Pochopení ovšem neznamená smíření. Emoce jsou rozbouřené, nálada se prudce mění a neovladatelně přeskakuje mezi smutkem, zlostí, žalem a lehkomyšlností. Ráno zesnulého idealizují, odpoledne ho slovy roztrhají a než jdou spát, si pustí jeho oblíbenou píseň, kterou po první sloce celí zoufalí vypnou. Dospívající často vyžadují všechnu nezávislost, odebírají se do svého pokoje na celé hodiny, kde spí, pláčou, zírají na fotky. Své myšlenky a pocity sdílejí s nejbližšími kamarády. Někteří se uzavrou do otupující deprese nebo se uchýlí k drogám, alkoholu či jídlu, aby zmírnili bolest. Pochybují o cíli a smyslu života, bouří se proti nerovnosti a nespravedlnosti na každém kroku a přísahají, že už nikdy se k nikomu tak citově nepřipoutají. Dospívající mohou cítit „povinnost být silní“, když mají pocit, že se rodiče nebo sourozenci hroučí. Tato silná maska však jenom prodlouží jejich truchlení. Je nutné se mít však na pozoru a vyhledat i potřebnou pomoc, pokud se adolescent zabývá přáním být se zesnulým až moc a prohlašuje, kdy a jak plánuje toto přání splnit. Všimnout si příznaků deprese, únavy, alkoholu či drog, přejídání či odmítání jídla a jakékoliv řeči o sebevraždě brát vážně (Colorosová, 2005, s. 57).

Rowatt (2001, s. 149) poukazuje u dospívajících na silnou potřebu mít člověka, který jim bude naslouchat, kdo porozumí jejich problémům. Dospívající často vyjadřují svůj žal a utrpení ze ztráty ve skupinových obřadech, nebo se naopak mohou stáhnout do svého nitra a zármutek ventilovat psaním básní, příběhů a zpíváním smutných písní. Někteří si dokonce přejí, aby oni zemřeli místo zemřelého blízkého a tyto úvahy mohou velice často hraničit s depresí.

Významnou oporou jsou v tomto období vrstevnické skupiny, avšak i zde mohou nastat problémy při komunikaci vrstevníků a jejich neznalost okolností zármutku nebo reakcí pozůstalých. Worden v této souvislosti popisuje následující možné situace: Dospívající mají strach z pláče před přáteli, nechtějí se o tom bavit a rozkrývat své traumatické prožitky, naopak přátelé nevědí jak komunikovat, jak vůbec začít, o čem se vlastně bavit a jak se chovat k pozůstalému, nemusí ani vědět o úmrtí blízké osoby u svého vrstevníka. Mohou se ale také setkat s nezájmem u svých vrstevníků, kteří se raději věnují jiným aktivitám, než vlastní komunikaci s truchlícím. Mnoho

dospívajících se komunikaci o smrti milované osoby vyhýbá záměrně, považují to za příliš osobní věc, než aby uváděli do rozpaků své přátele a v neposlední řadě i sami sebe. Worden dále zdůrazňuje, že najít přítele, který prodělal podobnou ztrátu, může být velmi efektivní způsob, jak se vyrovnat se smrtí blízké osoby. Upozorňuje také, že nejtěžší jsou dva roky po ztrátě. Ti, co o svých bolestech v této době mluvili, v komunikaci nadále pokračují. Avšak ti, kteří v komunikaci o svých problémech neměli zájem do dvou let hovořit, pravděpodobně už ani nezačnou (Worden, 1996, s. 48 - 50).

Jiný je případ dospívajících, kteří se nacházejí v jednom z nejtěžších vývojových období, které vykazuje specificky svérázný pohled na svět i na smrt, ba co více, toto období je typické zaobíráním se tematikou duchovna, posmrtna a věcí týkajících se obdobných témat. Pro toto období je velice typické poslouchat smutné písně o umírání, zajímat se o duchařské příběhy a o různé příklady posmrtného života. Začínat věřit v některé z vysvětlení života po smrti, například v reinkarnaci jako hinduisté, v nirvánu jako buddhisté, nebo v nebe jako křesťané. Psát básně a povídky nebo skládat písně o smrti a umírání. Být deprimovaní a zoufalí ze života, připadat si bezmocně a propadat beznaději a pesimismu. V neposlední řadě pomýšlet na sebevraždu (DiGiulio, Kranzová, 1997, s. 45).

Psychoterapeut Yalom (2006, s. 180) vysvětluje, že v těchto případech bývá zvlášť těžký přechod do dospělosti. Lidé kolem dvacítky mají často akutní úzkost ze smrti. U adolescentů byl popsán klinický syndrom nazvaný děs ze života, jde o nadměrné myšlenky na stárnutí těla, na rychlý běh času a na nevyhnutelnost smrti.

DiGiulio a Kranzová (1997, s. 113 - 115) zdůrazňují, jak může být pro dospívající těžké vyrovnat se s úmrtím sourozence, nevědí, jak reagovat na případné otázky po smrti bratra či sestry, např. kolik mají sourozenců. O to větší může být jejich zneklidnění při zpětné rekonstrukci vztahu se zesnulým sourozencem, protože dospívání je plné bouřlivých vztahů mezi sourozenci. Uvědoměním si častých hádek se mohou cítit provinile. Navíc se může stát, že rodiče projektují do živého dítěte své zemřelé dítě, jde vlastně o nahrazení zemřelého dítěte živým.

3 Posttraumatická stresová porucha

“Pláč je úlevou útrap.” (Seneca mladší)

Posttraumatická stresová porucha (dále PTSD, z angl. Posttraumatic stress disorder) se projevuje komplexem psychologických příznaků, které pramení ze zážitků z mimořádné traumatické události (Praško, 2003, s. 12).

3.1 Traumatická událost

Pojem trauma pochází z řeckého slova *trauma* – zranění, úraz a je reakcí na situaci, která přesahuje běžnou lidskou zkušenost, nese prvky neovladatelnosti a nepředvídatelnosti. Trauma je vymezeno podnětem, vzniklo z nějaké krizové události.

Traumatickou událostí je míněn mimořádný těžký zážitek, který u většiny lidí vyvolává ohromení, šok, hrůzu nebo jinou formu extrémního stresu. Zažili traumatickou událost, která je zasáhla do hloubky duše, vedla ke ztrátě pocitu, že mohou bezpečně žít a kontrolovat svůj život. Původní představy o sobě a o světě se náhle změnily (Praško 2003, s. 11 - 12).

Traumatická událost zasahuje hluboce do života člověka a nikdy na ni nemůžeme být dost připraveni. Trauma zraňuje. Zranění může být tělesné, ale také emoční. Emoční zranění může být daleko bolestnější než fyzické a také se může hůře a déle hojit. Neléčené může pak bolet celý život. Traumatická událost mění člověka i jeho pohled na svět kolem. V těžkém traumatu může člověk uvíznout, takže v něm žije dál, jako by se nestalo v minulosti, ale stále bylo přítomno, i když od události uběhla už léta. Jde o zážitek, který téměř u každého vyvolává v době ohrožení pronikavou tíseň a výraznou stresovou reakci. Událost se stává traumatickou, když z různých důvodů překročí schopnost člověka ji emočně zvládnout. Mluvíme o emocionálním zranění (Praško, 2003, s. 21).

Mezi druhotně traumatizující situace patří negativní reakce blízkých osob po traumatické události jako jsou nezájem, odmítnutí, necitlivost, kritika, výčitky, cejchování. Některé životní události, i když nejde přímo o ohrožení života, mohou být velmi zraňující a zahlcující. Pokud v nich člověk zažívá hrůzu, ztrátu kontroly, bezmoc, mohou se stát spouštěčem rozvoje posttraumatické stresové poruchy. Mezi takové události patří především náhlé úmrtí blízké osoby, zejména partnera nebo dítěte, ale

také těžké chirurgické operace, ztráta zaměstnání, rozchod, rozvod, děsivé zážitky při experimentování s drogami (Praško, 20003, s. 26 - 27).

3.2 PTSD - důsledky traumatického zážitku

PTSD jsou často dramatické a brání člověku přirozeně fungovat, těšit se ze života a vztahů kolem sebe. Nejcharakterističtějším projevem je znovuprožívání traumatu ve vzpomínkách, které se často vracejí. Pocity často spouštějí neutrální podněty, které mohou třeba jen vzdáleně připomínat okolnosti traumatu. Znovuprožívání je obvykle spojeno s bolestnými silnými emocemi. Proto se většina lidí snaží tyto vtíravé vzpomínky vytlačit, odvést od nich pozornost nebo se jich nějakým způsobem rychle zbavit. Dalším příznakem je emocionální stažení a tendence se izolovat. Trauma v sobě nese pocity strachu, paniky, viny, hněvu, bezmoci, beznaděje a tělesné i emoční bolesti. Po těžké traumatické události má člověk touhu na ni zapomenout, vymazat ji ze své mysli, izolovat se od ní, od bolestných emocí. Snaží se třeba i vyhnout situacím, které trauma připomínají. Zážitek je ale tak komplexní a spojený s celým prožíváním, že není možné oddělit se od události a jejího emočního náboje bez uzavření pozitivního emočního prožívání. Proto často dochází k oploštění pocitů, radosti, pokoje, krásy. Může se objevit depersonalizace – duševní stav, že všechno kolem je jen jako, může se objevit apatie k okolnímu prostředí, potíže obracet se na ostatní, vyjadřovat své emoce, vnitřní prožívání. To vede k tendenci izolovat se od lidí a následně přináší vztahové problémy. Člověk tak zůstává zapletený do traumatického zážitku s nemožností opřít se o své blízké. Dále se objevuje zvýšená ostražitost. Člověk je stále připraven, že se může něco znovu přihodit, což se projevuje zvýšeným napětím, potížemi s usínáním, častým probouzením, neschopností odpočívat a pohotovostí k emočním výbuchům. Zaobírání se traumatickou událostí a jejími důsledky narušuje schopnost koncentrovat se a zapamatovat si nové věci. Nevyřešené trauma poutá energii a vyčerpává zdroje potřebné na zvládání současných situací. Pokud je napětí velmi silné, lidé po traumatické události snadno podléhají nadměrnému pití alkoholu, užívání léku na uklidnění nebo drogám. Pokud jsou emoce nekontrolovatelně silné, může dojít ke zlosti, zuřivosti, násilnému chování i k agresi proti sobě samému, což může vyvrcholit sebevraždou (Praško, 2003, s. 12 - 13).

U někoho PTSD odezní v průběhu času samy, u jiných lidí přetrvávají mnoho let, někdy i celý život. Záleží na celé řadě faktorů, jako je osobnost člověka, vnitřní dispozice, pomoc druhých, životní podmínky a podobně. Zážitek traumatu však nemusí

automaticky znamenat rozvoj PTSD. Platí však, že čím je trauma těžší a bezmocnost se mu bránit větší, a čím menší podpora je od ostatních, tím je pravděpodobnost rozvoje PTSD vyšší. Je velmi důležité mít možnost se co nejdříve po události se svými prožitky svěřit v bezpečné atmosféře přijetí. Mnozí potřebují profesionální pomoc, protože je trauma zasáhlo velmi silně nebo je pro ně těžké zatížit traumatem ještě své blízké (Praško, 2003, s. 31 - 32).

3.3 Příznaky posttraumatické stresové poruchy

K obvyklým příznakům PTSD se u dětí přidávají potíže s učením, problémy s pozorností a pamětí. Jsou úzkostné, nejisté, záměrně závislé, někdy naopak útočné nebo sebepoškozující, jindy otupělé, vyhaslé (Praško, 2003, s. 32).

Odborníci rozdělují příznaky posttraumatické stresové poruchy do 4 skupin:

- dotírající vzpomínky a sny
- ztráta pozitivních emocí
- vyhýbání se (situacím a činnostem, rozhovoru na podobné téma, mentální vyhýbání, vyhýbání se blízkému vztahu, převzetí zodpovědnosti)
- zvýšená psychická a tělesná vzrušivost

Úzkostné myšlenky – obavy (myšlenky, které se týkají možných negativních důsledků), jsou hlavním rysem PTSD.

Nejtypičtějším příznakem posttraumatické stresové poruchy je automatické rozpomínání na trauma. Vzpomínky bývají útržkovité, ale velmi živé. Vyvolávají záchvaty úzkosti, vzteku, bezmoci, smutku či pocitu odcizení a marnosti. Někdy dochází k znovuprožívání traumatu, které může být silné. Může být přítomen stálý pocit znechucení, nuda, otupělost nebo naštvání. Postižení jen monotónně vykonávají rutinní činnosti a vyhýbají se příjemným aktivitám. Někdy si stěžují, že necítí vůbec nic. Ba naopak, cítí se vyhaslí a chladní. Lidé trpící PTSD nedovedou dostatečně plně vyjádřit silné emoce týkající se samotného traumatu a snaží se je z různých důvodů potlačit. Jenže dochází k potlačení emocí vůbec, a tím trpí hlavně emoce pozitivní. Boj s úzkostí, potlačování vzpomínek, potlačování emocí mohou vést k pocitům vyčerpání, únavy a bezmoci. Od toho je jen krok k depresi. S depresí a bezmocí často souvisí pocity viny. Velmi často jde o nereálné sebeobviňování, že se měl člověk jinak zachovat, nebo si vyčítá, že sám situaci přežil a jiný zemřel. Jindy si vyčítá, že nepomohl nebo pomohl nedostatečně. Lidé trpící PTSD se typicky vyhýbají situacím a činnostem, které

traumatický zážitek připomínají. Vyhýbají se i rozhovoru o traumatu, filmům s podobným tématem, článkům. Dalším typickým vyhýbáním je tzv. mentální vyhýbání. Pokud se spontánně objeví vzpomínka na traumatickou událost, postižený se ji snaží co nejrychleji potlačit a odvést pozornost jinam. Protože vzpomínky mají tendenci objeovat se znovu a znovu, jde o velmi vysilující boj. Někdy může dojít i ke ztrátě některých vzpomínek. K dalším typickým příznakům patří zvýšená tělesná vzrušivost, která souvisí s automatickým očekáváním organismu, že se něco zlého může opět stát. Postižení mají potíže se soustředěním, nemohou usnout a spánek bývá přerušovaný. Objevuje se výbušnost, prudkost v chování a ostražitost. Vzhledem k podrážděnosti se snadno dostávají do konfliktu s jinými lidmi doma i v práci a ztrácejí přátele. Potíže se soustředěním vedou k horší výkonnosti. Nadměrná bdělost, ostražitost se projevuje stálým napětím a lekavostí. Jako by člověk neustále čekal, že se něco ohrožujícího objeví (Praško, s. 32 - 36).

Vznik PTSD souvisí s uzavřením bludného kruhu potíží, který při vystupňovaných příznacích deprese vede ke ztrátě pocitů naděje, že se jejich stav někdy změní. V zoufalství se pak mohou objevit myšlenky na smrt, chuť uniknout z trápení, které se zdá nekonečné (Praško, 49 - 50).

3.4 Kdo je zranitelný vůči PTSD

Zranitelnost je částečně vrozená a částečně daná zážitky v dětském i dospělém věku. Jde tedy o kombinaci vlivů, nikoliv o jednu příčinu. V některých rodinách se zvýšená citlivost ke stresu a emočním podnětům dědí z generace na generaci. Jsou lidé, kteří prožijí těžké dětství, řadu frustrujících událostí během života, a přesto stresu nepodlehnu. Naopak někteří z nás jsou ke stresu méně odolní. Tato citlivost je zčásti vrozená. Rovněž vrozené temperamentní vlastnosti určují rozdílnou odolnost vůči stresům. Nemůžeme úplně změnit svoji povahu, ale přesto můžeme snížit šanci rozvinutí stresu, pokud ji známe a umíme předem vytipovat situace, na které reagujeme přehnaně. Vývoj od dětství do dospělosti, ale i významné životní události v dospělosti, vytvářejí určitý „kognitivní styl“, tedy styl myšlení, hodnocení postojů k sobě, ke druhým a ke světu vůbec. Toto životní nastavení pak vede k určitým očekáváním od života. Pokud je toto nastavení zkresleno negativními vzory a zážitky, snižuje výrazně odolnost ke stresu (Praško, s. 51 - 53).

3.5 Trauma a blízcí

PTSD nepostihuje jen toho, kdo trauma přímo prožil, ale často i celou rodinu. Minimálně tím, že chování postiženého se výrazně změní. To může hluboce zasáhnout vztahy mezi nejbližšími (Praško, s. 63).

Blížkost a vzájemná intimita jsou základní aspekty důvěrného vztahu. Jsou založeny na vzájemné lásce a důvěře sdílet vzájemně i niterné věci. Bohužel řada lidí po traumatickém zážitku schopnost být blízko a intimně ve vztahu do značné míry ztrácí. Obnova je možná, ale potřebuje nejdříve obnovu celého fungování člověka, což vyžaduje propracování traumatické události. Jinak napětí, podrážděnost, výbušnost, silné efekty a oploštění emočního prožívání brání plnohodnotnému prožívání vztahu. Dobře fungující vztah potřebuje ke svému naplněnému fungování otevřenost a volnost a samozřejmě komunikaci. Abychom se mohli cítit důvěrně a otevřeně s druhým člověkem, potřebujeme s ním mluvit bez zábran, spontánně, volně. To vše může být zážitkem traumatu zablokováno. Někdy je opravdu velmi obtížné pro traumatizované lidi podělit se se svou vnitřní hrůzou a zkušenostmi, byť před svými nejbližšími. Může to být proto, že je chtějí chránit. Velmi se stydí i za to, že je traumatická událost uvrhla do závislosti na druhých, protože se například bojí být sami. Dalším důvodem může být strach z toho, že takové povídání člověk sám nezvládne, objeví se silná úzkost, strach, že se z toho zblázní apod. Pak raději volí vyhnout se takovému rozhovoru. V blízkých vztazích, partnerských, rodinných a přátelských, jsou důležitými potřebami jistota, předvídatelnost a bezpečí. Potřebujeme mít pocit, že za námi někdo stojí, nezradí nás, v kritické situaci nás podrží. Také víme o blízkém člověku, jak se chová ve které situaci, a sami se chováme předvídatelně, protože blízké nechceme ohrožovat. Bohužel je v povaze těžkých traumatických událostí, že tyto základní pocity najednou přestanou fungovat, i když se blízcí nemuseli nijak měnit. Když osud přinese velkou zradu, mění se základní jistoty člověka v nejistoty. Při silném emočním otřesu zpochybní i hodnoty, které jsou zdánlivě dané. Proto lidé, kteří zažili trauma, najednou znovu začínají testovat blízké vztahy, nedůvěřují léta jistým situacím, jako by znovu museli řadu vztahů kontrolovat od počátku. Dobrý vztah má také potřebu pohody, radosti, uvolněnosti i vzájemné zábavy a dobrodružství. Chození mezi lidmi, setkávání se s přáteli, společné vyžívání se ve sportu, kultuře, cestování, to vše upevňuje kořeny vztahů. Vliv traumatu může být v této rovině obzvláště ničivý. Lidé s PTSD jsou často

tísňení nedostatkem pozitivního emočního prožívání. Jsou odcizení, přítomné plné prožívání nefunguje, cítí se izolování (Praško, s. 63 - 67).

3.6 V čem může pomoci rodina

Pro léčbu i předcházení postižení posttraumatickou stresovou poruchou je velmi důležitá podpora blízkých lidí. Postiženému je nutné nechat prostor k plnému a hlubokému vyjádření žalu, smutku, lítosti i hněvu nad tím, co se stalo. Potřebuje ochránit a především mnohé přijmout.

Informace pro rodinu a přátelé:

- PTSD je onemocnění, nikoliv lenost nebo povahová úchylnka
- Podpořte nemocného v úmyslu navštívit psychiatra
- Nepodceňujte poznámky o sebevraždě
- Během celé léčby postiženého podporujte, aby vytrval
- Nezelehčujte stav nemocného a neobviňujte ho
- Člověk s příznakem PTSD potřebuje citovou podporu
- Zkuste postiženého k činnostem nenutit, ale trpělivě zvát
- V PTSD nemohou pomoci léčitelé ani žádné alternativní praktiky (Praško, s. 165 - 166).

4 Posttraumatický růst

Životní ztráta (ostatně jako každá zvládnutá životní krize) může, je-li adekvátně zpracována, vést k růstu, expanzi ve vývoji osobnosti, ale také k deterioraci, vývojovému regresi. Konstruktivní nebo destruktivní důsledky životní ztráty pro další vývoj jedince závisí na tom, zda daná osobnost dokáže krizi vyvolanou ztrátou zvládnout, nebo zda v tomto procesu selže (Špatenková, 2004, s. 56).

Tento růst se může objevit také u jiných forem ztráty, které nemusí po formální stránce nutně reprezentovat zkušenost traumatickou (Harvey et al., 2004, s. 147).

4.1 Odpovědnost jako existencionální záležitost

Uvědomovat si odpovědnost znamená uvědomovat si, že vytvářím své vlastní já, svůj osud, životní úděl, své pocity, a pokud to jde, i své vlastní utrpení. Člověk je rovněž zcela odpovědný za svůj život, nejen za své jednání, ale také za své nejednání (Yalom I.D, 2006, s.226).

Tillichův pohled je, že „od člověka se žádá, aby ze sebe udělal to, čím by se měl stát, aby naplnil svůj osud“. Je odvozen od Kierkegarda, který popsal formu zoufalství pramenícího z toho, že člověk není ochoten být sám sebou. Není tím, kým se mohl stát. Myšlenka, že každý člověk má v sobě potenciál, který touží po naplnění, je starobylá. Aristotelova „entelechia“ označovala plné naplnění tohoto potenciálu. Čtvrtý smrtelný hřích, lenost či apatii, vykládají mnozí myslitelé jako „hřích neudělat se svým životem to, co člověk ví, že udělat může“. Například Karen Horneyová se pevně opírá o myšlenku, že za příznivých podmínek člověk přirozeně rozvine svůj vnitřní potenciál. K narušení může dojít, když nepříznivé okolnosti dítěte zabrání, aby se vyvíjelo směrem k uskutečnění svého potenciálu. Dobře si uvědomuje daň, kterou člověk platí za to, že nenaplní svůj osud. Ale jak má člověk objevit svůj potenciál? Jak pozná, že ztratil svou cestu? Abraham Maslow použil pojem sebeaktualizace. I on se domníval, že lidé se přirozeně realizují, pokud podmínky jejich vývoje jsou natolik příznivé, že usilují více o svůj osobní růst, než o bezpečí. A jak má člověk objevit svůj potenciál? Jak jej člověk pozná, když se s ním setká? Jak člověk pozná, že ztratil svou cestu? Heidegger, Tillich, Maslow a May by odpověděli souhlasně: Skrze vinu! Skrze úzkost! Skrze svědomí! V hloubi duše člověk sám sebe zná. Nikdo to neřekl lépe, než sv. Augustin: „Uvnitř mne je někdo, kdo je více mnou, než já sám“ (Yalom, 2006, s. 284 - 289).

Kierkegaard před více než 100 lety uvedl poznatek, kdy porovnává nebezpečí riskování a neriskování: „Neriskovat je vychytralé. A přece, skrze neriskování je tak strašně snadné ztratit to, co by bylo obtížné ztratit i v tom nejriskantnějším podniku,...vlastní já. Neboť jestliže jsem zariskoval chybně – dobrá, pak mi život napomůže tím, že mě potrestá. Ale jestliže jsem nezariskoval vůbec – kdo mi pak pomůže? A navíc, jestliže jsem nezariskoval vůbec v tom nejvyšším smyslu (a riskovat v tom nejvyšším smyslu přesně znamená uvědomit si sebe) a získal jsem všechny pozemské výhody ... ztrácím sebe. Co s tím?“ (Kierkegaard podle Yalom, 2006, s. 139).

“Z takových propastí, z takových těžkých nemocí, se člověk vrací znovuzrozený, starou kůži svléknuv, lechtivější a lstivější s vypracovanějším smyslem pro radost, s mlsnějším jazykem pro všechno dobré, s veselejšími smysly, s novou nebezpečnou nevinností při hře, dětinštější, a přesto stokrát vytríbenější, než jakým kdy byl.“ (Nitzsche podle Yalom, 2006,s.172).

4.2 Osobní růst

Hraniční situace je událostí, krizovým prožitkem, který člověka vžene do konfrontace s jeho existencí ve světě. Konfrontace s vlastní smrtí je nepřekonatelná hraniční situace, která má sílu způsobit obrovský posun v tom, jak člověk žije ve světě. Přestože fyzická smrt člověka ničí, představa smrti jej může zachránit. Smrt působí jako katalyzátor, který může člověka posunout z jednoho stavu bytí do stavu vyššího: ze stavu úvah o tom, jaké věci jsou, do stavu úvah, že jsou. Když si člověk uvědomí smrt, přestane se zabývat malichernostmi a jeho život získá hloubku a vážnost a zcela jinou perspektivu. Toto poznání se již se objevuje v literatuře Tolstého a Dickense. Bytí se nedá odložit na později. Uvědomují si, že člověk může doopravdy žít pouze v přítomnosti, že nemůže přítomnost předběhnout – ona s ním neustále drží krok. Přítomnost, nikoli budoucnost, je věčným časem (Yalom, 2006, s. 168 - 170). Kierkegaard cituje: „Člověk v konfrontaci se smrtí zakusí život jako možnost možností a pozná smrt jako nemožnost dalších možností“ (Kierkegaard podle Yalom, 2006, s. 168). Dívat se na to dobré patří mezi další mechanismus změny, jenž je poháněn konfrontací se smrtí. Desidentifikace umožňuje člověku rozlišit mezi podstatným a doplňkovým, posílit první a zbavit se druhého (Yalom, 2006, s. 174).

4.3 Posttraumatická moudrost

“Co náš rozum nevyřeší, to vyřeší čas...” (Židovské přísloví)

Posttraumatická moudrost přeměňuje krizi a trauma v porozumění sám sobě, životní naplněnost a pozitivní postoj k životu celkově. Vede k morální vyzrálosti a k touze po konání dobra navzdory všem obtížím.

Mnozí badatelé v oblasti posttraumatického růstu uvažují o jeho souvislostech s moudrostí. Koncepty moudrosti se podobají či shodují s kategoriemi posttraumatického růstu. Mezi tyto kategorie patří například ovládnutí emocí, dobré zacházení s druhými, větší soucit porozumění sama sobě, osobní síla, optimismus, životní spokojenost, obohacení vlastních schopností, spiritualita, nábožnost, důvěra v druhé, změna životního stylu, pocit větší rodinné sounáležitosti a dokonce i hmotný zisk. Vše záleží na našem úctyhodném postoji k dění kolem nás.

K postojovým hodnotám můžeme řadit tzv. tragickou triádu. Jde o utrpení (smysl je dosažitelný navzdory utrpení za předpokladu, že je pro nás nevyhnutelné), viny (člověk přemůže sám sebe a změní se k lepšímu), smrti (k životu patří i umírání, a proto je nutné žít tak, aby se člověk vyvaroval chyb, aby byl odpovědný za své činy). Tento přesahující postoj člověka, který se rozhodne bojovat navzdory nepříznivým podmínkám, má sám o sobě nenahraditelnou hodnotu (Frankl, podle Smékal, 1984, s. 8 – 10). Dosáhnout v utrpení obratu k lepšímu je možné jedině zaujetím pozitivního postoje k utrpení“ (Lukasová, 1998, s. 17-18).

Moudrost souvisí s kvalitou života; je to schopnost prožívat život v plnosti. Moudrý člověk vyzařuje jedinečné kouzlo, o němž hovoří také Čermák (2004b, s. 1), v souvislosti s příběhy našich životů a atmosférou, kterou zanechávají. Pravděpodobně to souvisí se schopností soustavné reflexe vlastního života, vlastních činů a zkušeností a s vědomím hodnoty vlastního života a jeho jedinečnosti.

5 Předchozí výzkumy

Výzkumy, zabývající se tématem dětí - mladých dospělých, po úmrtí sourozence, zvláště pak složitých situací s dospíváním, se mi zatím nepodařilo ve větší míře zajistit. Výzkumná témata se spíše opírají o problematiku rodičů, kterým zemřelo dítě, převážně pak po onkologické léčbě, zvládání těžkého prožívání během léčby a následné vyrovnání se se smrtí. Několik kvalitativních studií se zabývá i osobnostním rozvojem matek po úmrtí dítěte. Jedna studie se věnovala situacím pozůstalých otců, kteří bývají rovněž opomenuti.

Kvalitativní výzkum Bc. Zapletalové z MU FSS (2011) se zaměřuje na téma zkušenosti žen se smrtí svého dítěte. Na základě interpretativní fenomenologické analýzy 5 narativních rozhovorů hledala autorka témata, která se objevují napříč více příběhy. Identifikovala 8 základních témat: neschopnost uvěřit realitě (uvědomit si nezvratnost dané situace), naděje (doufání v zázrak), ztráta smyslu a sebevražděné myšlenky (ztráta motivace žít dál), pocity viny (udělat více pro své dítě a zabránit tak smrti), úvahy o rozchodu (soužití vedle sebe než spolu), změna (odklon od materiálních hodnot, jiný pohled na život, rozvoj sebe sama), schraňování věcí (nemožnost uklidit věci po zemřelém dítěti, konzervování věcí, pokoje), sdílení a podpora (sdílet zkušenosti s lidmi se stejnými prožitky). Ačkoli tato témata se shodují s empirickými zjištěními z podobných výzkumů, vynořila se v této diplomové práci i témata, která dosud zůstávají opomenuta, jako například právě toto schraňování věcí po zesnulém dítěti.

PhDr. Slezáčková (2010) uvádí, že ve výzkumné práci věnované posttraumatickému rozvoji u rodičů onkologicky nemocných dětí reaguje na aktuální výzvy současné klinické psychologie, týkající se zdůrazněné potřeby studia kvality života onkologicky nemocných osob a členů jejich rodiny. Výzkumný soubor tvořilo 120 rodičů dětí s ukončenou aktivní léčbou a sběr dat probíhal dotazníkovou metodou s využitím strukturovaného otevřeného dotazování. Cílem explorační studie byla analýza způsobu myšlení a prožívání rodičů onkologicky nemocných dětí, které úspěšně absolvovaly léčbu na KDO FN v Brně.

Bc. Chmelová (2011) ve svém výzkumu poukazuje na osobní zkušenost s tragickým úmrtím sourozence a vnitřní proměnu ve smyslu posttraumatického růstu. Dále pak využila získané materiály od žen, kterým v minulosti zemřelo dítě. Zdůrazňuje, že i krize v sobě skrývají obrovský potenciál a pokud je jedinec schopen

aktivovat své vnitřní zdroje a rezervy, mohou iniciovat netušený rozvoj osobnosti daného člověka. Pomocí metody obsahové analýzy nastínila možné oblasti posttraumatického růstu u jedinců po tragické ztrátě blízkého člověka. Cílem tohoto výzkumu je porozumět zkušenosti krize či traumatu jako zásadnímu obratu v životě člověka, který vede k obohacení a změnu životního postoje – k posttraumatickému růstu. Teoretickým a metodologickým východiskem je narativní přístup a analýza s teoretickým zakotvením. Vychází z předpokladu, že pozitivní zpracování traumatu či krize je zdrojem moudrosti.

Bc. Josef Navrátil (2012) se ve své diplomové práci snaží hlouběji porozumět životní situaci otců po smrti dítěte. Pomocí polostrukturovaných rozhovorů s osmi respondenty hledá odpovědi na otázku: Jaké změny vyvolalo úmrtí dítěte v životní situaci pozůstalých otců a jaká jsou specifika jejich truchlení? Poukazuje, mimo jiné, na sociální okolí, které neví, jak se má k pozůstalým tatínkům chovat, na nedostatečnou podporu z řad odborníků a také na rozdílnost ve zvládnání truchlení oproti ženám, které spíše hledaly útěchu pomocí sociálních kontaktů, ale otcové naopak pomocí práce a fyzické aktivity.

Bc. Strolená (2009) prováděla kvalitativní výzkum, který je retrospektivně zaměřen na zkušenosti dítěte z doby úmrtí sourozence. Obsahovou analýzou byly zpracovány polostrukturované rozhovory devíti respondentů. V jednotlivých kapitolách zpracovává vývoj konceptu smrti u dětí, rozebírá specifika sourozeneckého vztahu a vztahuje úmrtí sourozence k termínu situační krize způsobené ztrátou. K vylíčení truchlení je použit Kubíčkové model tří stádií. V tématu truchlení jsou zvláště vymezena možná specifika dětského prožívání ztráty blízkého člověka a vytvořena osnova bodů napomáhající rodičům k provázení dítěte v době zármutku. (Tato práce byla pro mne velice inspirativní, a ačkoliv jsme se domluvily telefonicky na osobním setkání a upřesnění zjištěných informací, k tomuto kontaktu však nedošlo, protože na dané telefonní číslo již později nikdo nereagoval.)

6 Kvalitativní výzkum

Z literatury použité v teoretické části práce vyplývá, že zkušenost dítěte se ztrátou blízké osoby a přístup okolí, převážně blízké rodiny a vrstevníků, má výrazný vliv na kvalitu jeho života a další vývoj, a to v oblasti sociální, emoční i fyziologické. Každé dítě je jedinečná individualita, jednotlivá vývojová stádia sebou nesou specifické potřeby a omezené kognitivní a emocionální možnosti vázané ke zralosti dítěte. Dítě je součástí rodinného systému, který ovlivňuje jeho vnímání a chápání veškerého okolního dění a znatelně se podepisuje na jeho životní spokojenosti nebo naopak strádání. Teorie se snaží zdůraznit, jaké faktory mohou být příčinou nově vzniklých problémů, které na sebe navazují, a tím zhoršují situaci dětí, pro které je nesmírně těžké zvládnout trauma ze smrti sourozence nejen psychicky, ale i fyzicky. Hodně záleží na samotné osobnosti dítěte, jeho psychické odolnosti, povahových rysech. Přesto každé dítě tím bojem musí projít, některé hůře, jiné snadněji, ale krizi po smrti sourozence musí zvládnout všichni.

Jak je patrné z předchozí kapitoly, výzkumy zaměřené na ztrátu dítěte mají mnoho podob. Velká část prací se zabývá právě pouze rodiči, zejména pak matkami, ale jen minimum prací se zaměřuje na problematiku žijících sourozenců. O to více to byla pro mne výzva věnovat se tomuto tématu v diplomové práci!

V následující kapitole nejprve popisuji svůj osobní kontext, dále se zabývám cílem výzkumu a formulací výzkumných otázek, výzkumným souborem, metodou získávání kvalitativních dat, způsobem zpracování dat, etickými otázkami a validitou výzkumu.

6.1 Osobní kontext

Můj zájem rozpracovat výzkumnou studii týkající se problému dětí po úmrtí sourozence pramenil z vlastní zkušenosti, jak již bylo řečeno v úvodu. Uvědomovala jsem si, že smrtí dítěte problémy v rodinách nekončí, spíše naopak právě začínají. Sledovala jsem vlastní děti, s čím vším se musí potýkat, jak se jim mnohé v životě změnilo a jaké těžkosti a naopak i osobní růst jim tato nevyhnutelná životní zkušenost přinesla. O to více vzrostl můj zájem vysledovat, co všechno se v rodinách pozůstalých sourozenců po tak těžkém životním traumatu v životě pozůstalých sourozenců děje.

Jsem si vědoma, že osobní zkušenost jako je smrt vlastního dítěte a výchova jeho sourozenců, může někdy způsobovat během výzkumu problém, přesto věřím, že jsem schopna pracovat s velkým přesvědčením a zaujetím v této zvolené problematice,

protože samotné výstupy budou pro mne důležité nejen k nápravě chyb vlastních, ale hlavně k pomoci a prospěchu druhým. Přesto si musím dát pozor na samotné předsudky, aby nedošlo ke zhoršení kvality výzkumu, ale tuto problematiku mám ošetřenou v rámci individuální spolupráce se supervizorem. Rovněž vedoucí mé diplomové práce je přesvědčen, že výzkum v této oblasti může být velkým přínosem a v tomto směru mne srdečně podporuje.

6.2 Cíle výzkumu a formulace výzkumných otázek

Cílem výzkumu je analyzovat těžkosti, které se mohou u pozůstalých sourozenců vyskytnout, ale také poukázat na úlohu reflexe jejich postojů a na konstruktivní ukotvení a pokusit se zprostředkovat tuto jejich zkušenost čtenářům. Práce rovněž sleduje, zda se po úmrtí sourozence prohloubila u pozůstalých víra, nebo naopak je ztráta sourozence vnímána jako zklamání vedoucí k oslabení nebo ztrátě víry.

Výzkumné otázky, na které se v empirické části snažím odpovědět, zní: Jak se dál vyvíjí život dětí po úmrtí sourozence? Jaké těžkosti a naopak jaký osobní rozvoj prožívají pozůstalí sourozenci v souvislosti se zvládnutím náročných životních situací po těžkém životním traumatu?

Výzkumné otázky se vztahují k prožitým zkušenostem mladých dospělých se smrtí sourozence, které se snažím rozpracovat pomocí interpretativní fenomenologické analýzy. Výsledek může být ku prospěchu řešení problémů dětí – mladých dospělých, kteří vstupují do života, zvládnutí překážek, které v reálném životě prožívají a jež souvisí se smrtí jejich sourozence a následné ukotvení pro další život v dětství i dospělosti. Podle mého názoru je tato problematika dosud málo prozkoumána, a proto věřím, že samotné závěry mohou být svým přínosem významné pro praxi. Ráda bych tak poukázala na důležitost prevence ve smyslu včasné práce s rodinou, aby se tak předešlo mnohým problémům. Než jsem se pustila do samotného výzkumu, znalosti a dovednosti jsem získala nastudováním potřebné literatury, a to převážně „Kvalitativní výzkum“ od Jana Hendla, (2005) „Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu“ Michala Miovského (2006), a zároveň publikaci, kterou mi doporučil vedoucí práce, a to „Ako robiť kvalitatívny výskum“ od Davida Silvermana (2000).

6.3 Výzkumný soubor

Výzkumné téma je uskutečnitelné, i když náročné, zvláště pak co do výběru respondentů s ohledem na citlivost tématu. Pro sestavení výzkumného vzorku jsem si dle Miovského (2006, s. 136) vybrala metodu prostého záměrného (účelového) výběru, který spočívá v tom, že bez uplatňování dalších specifických strategií vybíráme mezi potencionálními respondenty (splňující určité kritérium či soubor kritérií) toho, který je pro výzkum vhodný a také s tím zároveň souhlasí. Výzkumný vzorek pro mou práci tvoří 5 mladých dospělých, z toho 3 muži a 2 ženy. Mým požadavkem byl věk respondentů, který se měl pohybovat v době úmrtí sourozence mezi 10 až 15 lety a nyní by měl být v rozmezí 20 – 25 let. Touto podmínkou jsem chtěla docílit toho, aby byl vzorek co nejvíce homogenní - souměřitelný z hlediska věku mladých dospělých a v kontextu s časovým obdobím po úmrtí sourozence. Chtěla jsem tímto věkovým rozlišením poukázat na těžkosti v době dospívání, které je náročné samo o sobě i v rodinách, které neprošly takovou krizí. Nechtěla jsem se zabývat respondenty, kterým zemřel sourozenec teprve nedávno a prožívají ještě silně trauma nebo naopak dětmi, kteří byli v době úmrtí malé a spoustu situací si již nedokážou vybavit či lépe uvědomit.

Respondenty jsem si vybírala jak z pracovního okolí (jedna žena), tak rovněž přes rodiče známých z pobytu na onkologickém oddělení v Motolské nemocnici, kteří přišli o své děti, a věděla jsem, že mají pozůstalé sourozence. K těmto rodičům jsem se pokusila zajistit jak telefonický, tak i emailový kontakt (jedna žena a tři muži). Co se týká particiipienta z pracovního okolí, oslovila jsem jej přímo osobně a požádala o krátký rozhovor, při kterém jsem nastínila situaci a vysvětlila účel samotného výzkumu tak, aby byl pozitivně pochopen a dala prostor na zvážení účasti respondenta v tomto výzkumu. Rovněž při oslovování výše zmíněných rodičů – matek, jsem vzhledem k citlivosti tématu postupovala velice opatrně a poprosila touto cestou, skrze ně samotné, o požádání jejich vlastních dětí o rozhovor. Od všech tří maminek jsem dostala sdělení, že děti nebudou určitě souhlasit, jelikož se o tomto tématu doma již moc nebaví, že tuto problematiku mají už svým způsobem zpracovanou a ony samy by nerady jítily staré rány. Nicméně všechny přislíbily, že můj požadavek předají dále. K mému překvapení všichni čtyři oslovení respondenti reagovali kladně, dali na sebe telefonní čísla a já je tak mohla požádat osobně o rozhovor. Při sdělení obsahu výzkumu, jehož výstupy by mohly být nápomocny rodičům a dalším dětem

pro zvládnutí situací po úmrtí sourozence, ihned bez váhání souhlasili s interview. Tento jejich okamžitý souhlas byl pro mne výzvou a zároveň touhou k samotnému brzkému uskutečnění naplánované práce. Vnímala jsem totiž, že tady už vlastně začíná můj výzkum, protože vyjádření souhlasu je odlišné od informací samotných maminek, čímž jsem si uvědomovala rozdílnost pohledů konkrétních postižených na stejnou věc, a že respondenti v sobě mohou skrývat své třinácté komnaty. Rovněž jako pozoruhodné mi připadalo přislíbení účasti do výzkumu dvou sourozenců (10 a 13 let), protože mě zajímal pohled na daný fenomén v rozdílnosti věku, a přesto působící ve stejné rodině.

Tabulka č. 1 - Základní informace ve vztahu k respondentům

	nynější věk respondentů	počet let od úmrtí sourozence	pořadí zesnulého sourozence	z kolikati dětí	dosažené vzdělání resp.	druh onemocnění zesnulého souroz.
Respondent č. 1	22	9	nejstarší	3	učební obor	onkologické
Respondent č. 2	23	9	nejstarší	2	učební obor	onkologické
Respondent č. 3	20	10	nejstarší	4	VŠ	onkologické
Respondent č. 4	23	9	nejstarší	3	VŠ	onkologické
Respondent č. 5	20	9	nejstarší	3	střední odb.	onkologické

Tabulka blíže specifikuje současný věk respondentů, počet let od úmrtí sourozence, pořadí zesnulého sourozence z celkového počtu dětí a nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. Vzdělání je uvedeno z důvodu, že z rozhovorů dle stylu vyjadřování, projevů, postojů a hloubky myšlenek směřující k osobnímu růstu nebyla absolutně rozdílná výše dosažené kvalifikace. Druh onemocnění sourozenců rozšířil výzkum převážně o období před úmrtím sourozence.

6.4 Použité metody

V zájmu dosažení cíle této práce jsem jako výzkumnou metodu volila fenomenologické zkoumání, které je více zaměřeno na prožitky, pocity a emoce. Jak uvádí Hendl (2005, s. 128) „Hlavním cílem fenomenologického zkoumání je popsat a analyzovat prožitou zkušenost se specifickým fenoménem, kterou má určitý jedinec nebo skupina jedinců. Výzkumník se snaží vstoupit do vnitřního světa jedince, aby porozuměl významům, jež fenoménu přikládá. V rámci fenomenologické studie se vytváří popis a interpretace sdělených prožitků. Výsledkem je text, který zní pravdivě

pro toho, který měl zkušenost s daným fenoménem, a poskytuje vhled pro toho, kdo ji neměl.“

Jako metodu pro sběr dat jsem použila narativní rozhovor. Klíčovým bodem pro použití narativního rozhovoru je skepse získat zkušenosti jedince prostřednictvím schématu otázka – odpověď. Rozhovor tedy není sestaven pomocí standardizovaných otázek, po kterých následují odpovědi, ale naopak respondent je povzbuzován výzkumníkem ke zcela volnému vyprávění svého příběhu. Při tomto výzkumu nám jde převážně o určité, předem definované téma v biografiích jedinců. Hlavním kritériem platnosti informací z narativního interview je skutečnost, aby se jednalo o vyprávění. Do jisté míry je možné připustit i popisy stavů nebo vysvětlování důvodů (Hendl, 2005, s. 175 - 176). Rovněž Miovský (2006, s. 167) se shoduje, že podstatou rozhovoru je dosáhnout co nejvíce autentického materiálu, u kterého pomocí struktury vyprávění, zdůraznění či upozadění některých pasáží, sestavení větných struktur apod. můžeme získat podklady vypovídající mnoho podstatného o respondentovi, jeho zkušenostech a prožitcích.

Z důvodu vlastních prožitků s úmrtím dítěte vznikaly u mne samotné obavy, abych rozhovory s respondenty neovlivňovala, i když třeba neúmyslně. Tudíž jsem nechtěla vést s respondenty strukturované ani polostrukturované rozhovory, ale zaznamenávat volné vyprávění jednotlivých příběhů, ve kterých se mohou objevit témata i doposud možná nevyřčená. Uvědomovala jsem si důležitost takto získaných dat, u kterých nemusím zvažovat, zda jsou či nejsou pravdivá.

Rozhovory s respondenty probíhaly v rozmezí září až prosinec 2012, s ohledem na jejich časové možnosti. Výběr prostředí jsem nechávala na nich samotných. Považovala jsem za důležité uskutečnit rozhovor v prostoru, ve kterém se sami cítí dobře a bezpečně. Překvapilo mne, že převážně ti respondenti, kteří již doma nebydlí, zvolili jako místo k rozhovoru svůj domov, který byl místem jejich bývalého společného soužití se zesnulými sourozenci.

Na první osobní setkání jsem kladla značný důraz a důkladně jsem se na něj připravovala, protože jsem se s mnohými viděla poprvé, mimo jednoho z respondentů. Uvědomovala jsem si důležitost tohoto počátečního sdílení, které se může odrazit na celkovém výsledku interview. Velice mi šlo o navození důvěrného vztahu, opravdovosti, vzájemného porozumění pro danou věc se zaměřením na společný cíl. Na počátku každého setkání probíhalo krátké osobní seznámení, volné vzájemné

představení, nastínění diplomové práce, její smysl a důvod, proč se orientuji právě na toto téma a sdělení možnosti kdykoliv rozhovor ukončit, pokud se při vyprávění nebudou cítit dobře. Zároveň jsem si vyžádala souhlas s nahráváním rozhovoru na digitální diktafon, což nikdo z účastníků neodmítl.

Narativní interview jsem začínala úvodní větou: „Povyprávějte mi prosím váš příběh, co všechno se ve vašem životě událo po úmrtí sourozence.“ Vzhledem k tomu, že všichni účastníci výzkumu předem věděli, jaké oblasti života se bude rozhovor týkat a jaký je cíl výzkumu, neměli s tímto obecnějším zadáním problém. Spíše mě překvapilo, že všichni začali vyprávět svůj příběh ještě z doby, kdy jejich sourozenec žil, a tím dávali najevo, že již v době nemoci silně vnímali změnu rodinného systému, a chtěli tak poukázat na počátky vzniklé problematiky. Snažila jsem se zůstat vůči sdělenému neutrální a zároveň vhodně podněcovat respondenty, aby mi svěřovali další podrobnosti. Dávala jsem tím dotazovanému najevo, jak velmi je pro mě zajímavou osobou, i co se týká obsahu sdělení. Během rozhovoru mi šlo o aktivní naslouchání, vcítění se do situace každého respondenta a uvědomovala jsem si hloubku sdělených slov. Viděla jsem před sebou velice křehké duše s tvrdými zážitky, a to ve mně o to více umocňovalo nutnost pracovat s touto tematikou. S jakou důvěrou mi vše převyprávěli a otvírali při tom „pandořiny skříňky“ mě překvapovalo a mají můj neskonale obdiv. Během rozhovoru jsem zaznamenala hodně emocí, a to jak v řeči, gestikulaci, výrazu tváře, slzách. Rozhovory trvaly individuálně od 1,5 hodiny do 2,5 hodiny (včetně počátečního seznámení, uvolnění atmosféry, následného debriefingu a rozloučení). Miovský upozorňuje (2006, s. 168), že je velice důležité ukončit rozhovor důstojnou formou a zároveň si ověřit, zdali položené otázky nezpůsobily nějaký možný stav, který by mohl být pro respondenta ohrožující. Toto jsem ošetřila vždy po uskutečněném rozhovoru se svým supervizorem a posléze následným telefonickým rozhovorem s každým respondentem, kdy jsem všem ještě jednou poděkovala za čas, upřímnost a zároveň se zeptala na jejich vnitřní pocity a zdali je vše v pořádku. Všichni respondenti sdělovali, že uskutečněný rozhovor byl pro ně přínosem, cítili po něm úlevu, i když samotné vyprávění bylo pro ně velice náročné, až vyčerpávající. Všem respondentům jsem rovněž nabídla možnost dodatečného kontaktu, dle jejich osobního uvážení.

6.5 Způsob zpracování dat

Jako metodu pro následné zpracování dat jsem použila interpretativní fenomenologickou analýzu. Kvalitativní postupy vyžadují přesný a adekvátní popis dat. V dnešní době existuje mnoho možností, jak kvalitativní data zaznamenávat a vyhodnocovat. Pro svůj výzkum jsem si zvolila metodu audiozáznamu, která patří k nejčastějším metodám z mnoha důvodů. Zvukový záznam je pro výzkumníka vždy velkou podporou a pomocí. Navíc zachycuje všechny paralingvistické aspekty řeči, jako je síla hlasu, délka pomlky, další doprovodné zvuky či řečové nedostatky apod. Záznam je tedy nestranný a autentický, jelikož je na něm vše tak, jak se odehrálo (Miovský, 2006, s. 197-198). Pro získání kvalitativních dat však považujeme i zúčastněné pozorování za nezastupitelné (Hendl, 2005, s. 206). Obecně je tedy zásadní, aby zvukový záznam a pozorování výzkumníka, tvořilo maximum pevných dat.

Pro přípravu analýzy dat jsem si zvolila doslovnou transkripci, což je převod mluveného projevu z interview do písemné podoby. I když se časově jedná o velmi náročnou proceduru, pro podrobné vyhodnocení je transkripce podmínkou. Je možné pak zdůrazňovat důležitá místa podtrháváním, opatřovat určitá místa komentářem na kraji stránky nebo vytvářet seznamy a srovnávat jednotlivá místa textu (Hendl, 2005, s. 208). Rozhovory s respondenty jsem realizovala v průběhu čtyř měsíců a následně jsem vždy po každém interview přistoupila k jejich přepisu, tzv. transkripci. Snažila jsem se, aby mezi jednotlivými setkáními byl rozestup alespoň dvou týdnů, abych rozhovor v mezidobí stihla přepsat, zanalyzovat a nebyla jednotlivými sděleními ovlivněna a nepletly se mi jejich obsahy. Při přepisu rozhovoru jsem ve dvou případech některé části textu převedla do spisovného jazyka a věty tak očistila od silného dialektu a chyby ve větné skladbě, přičemž jsem se snažila nenarušit obsahově-tematickou rovinu. Během transkripce může docházet k systematickým i nesystematickým vlivům výzkumníka. Uvědomovala jsem si možnosti tohoto zkreslení a raději jsem si poslechla každý rozhovor po přepisu ještě jednou a měla tak možnost opakovaně překontrolovat a popřípadě opravit zkreslená data prvním poslechem.

Kvalitativní výzkumník jedná jako detektiv, který pečlivě zkoumá data, až se podaří na výzkumné otázky maximálně odpovědět. Já jsem ve svém výzkumu začala po transkripci dat pracovat hlouběji s textem tak, že jsem opakovaně četla přepis rozhovoru a pro zpřehlednění započala v kódování dat, které je ústředním bodem analýzy. Kód je symbol přiřazený k úseku dat tak, že ho klasifikuje nebo kategorizuje.

Kódy mají mít relevanci k výzkumným otázkám nebo tématům (Hendl, 2005, s. 228). Miles a Huberman (1994, podle Hendl, 2005, s. 229) rozlišují mezi první a druhou úrovní kódování. První úroveň přiřazuje kódy k úsekům textu. Druhá úroveň shlukuje kódy první úrovně do smysluplných skupin podle témat. Začíná se s malým počtem vzorců dat a témat a postupně se modifikují a rozšiřují, zamítají, až nakonec zůstane několik dobře verifikovaných témat. Při analýze dat jsem si na pravý okraj transkriptu dělala prvotní poznámky, které mě při čtení napadly. V textu jsem také zvýraznila písmo některých slov či vět, které se vztahovaly k poznámkám a kladly důraz k určitým fenoménům. Postupně se mi tak začaly vynořovat témata, která jsou v příběhu zásadní. Poté jsem na samostatný papír vytvořila seznam témat z pravého okraje přepisu a snažila se mezi těmito tématy najít vztahy a souvislosti, na základě kterých jsem je následně shlukovala do skupin a hledala nadřazené pojmy pro tyto skupiny témat. Po provedení analýz jednotlivých příběhů jsem hledala společné rysy, která se vynořují napříč příběhy. Jelikož u nestrukturovaných rozhovorů dochází k velkému seskupení dat, které vždy nesouvisí s daným tématem, pomáhala jsem si při kódování pro větší přehlednost v mých získaných datech technikou barvení textu, kterou jsem se nechala inspirovat Miovským (2006, s. 211). Přepisy rozhovoru (doslovná transkripce) jsou dostupné v příloze této práce.

Rovněž jsem při své práci využívala techniky poznámkování. Poznámka je něco, co nás napadne při sběru dat nebo jejich analýze a zapíšeme to. Důležité jsou poznámky o kódech a jejich vztazích (Hendl, 2005, s. 229). Převážně jsem si zapisovala dojmy, nápady, asociace, a tím si doplňovala a blíže vysvětlovala nalezené kódy (Hendl, 2005, s. 256).

Po analýze dat jsem přistoupila na sestavení výsledků, které obsahují bohatý popis prožívaných osobních zkušeností, poukazují na složitou problematiku respondentů a zároveň tak přispívají k porozumění určitých fenoménů.

Manipulace s daty v průběhu analýzy je eklektická aktivita, neexistuje jediná správná cesta. Kvalitativní analýza je intelektuálním řemeslem (Hendl, 2005, s. 269). Během výzkumné analýzy jsem se snažila vyhnout přílišné standardizaci používaných metod.

6.6 Etické otázky a validita výzkumu

Etické otázky hrají ve společenskovedním výzkumu důležitou roli. Mladí dospělí, kteří se účastnili mého výzkumu, byli informováni o okolnostech výzkumu a seznámeni s tématem a cíli diplomové práce. Všichni respondenti před rozhovorem vyjádřili ústní formou souhlas s nahráváním na diktafon, kde informace byly uchovány jen po dobu zpracování dat a zároveň byli ujištěni, že zvukový záznam nebude nikomu jinému poskytnut. Dále pak udali souhlas s přepisem rozhovorů a zpracováním dat pro účely analýzy. Jelikož se plán výzkumu vyvíjí, nemají často respondenti povědomí o událostech, které mohou nastat v průběhu celého výzkumu. Během souhlasu jsem se tudíž zmínila i o tom, že nelze vždy predikovat všechny události. Témata, která se během vyprávění objevovala, jsou pro respondenty velice citlivá, soukromá až intimní. Proto je nutné zachovat co největší anonymitu a identita nesmí být odhalena nikomu dalšímu. To vše jsem ošetřeno změnou jmen a názvů místa bydliště nebo školy a výběrem respondentů ze vzdálených míst mého bydliště. Přesto považuji za vhodné nezveřejňovat doslovné přepisy rozhovorů v elektronické verzi diplomové práce a toto bylo také přislíbeno respondentům výzkumu. Účastníkům byla prezentována rovněž svoboda odmítnutí, kdy jim bylo řečeno, že mohou kdykoliv ukončit svoji účast na výzkumu. Všichni mladí dospělí se výzkumu účastnili dobrovolně, na základě vlastního rozhodnutí. Vzhledem ke zvolené metodě, jako je narativní rozhovor, mohli účastníci sami ovlivnit, o čem chtějí mluvit, do jaké hloubky a o čem nikoli. Nikdo během rozhovoru nebyl směřován do něčeho, co sdělovat nechtěl. Rozhovory byly prováděny s cílem minimalizovat psychickou újmu respondentů. Při interview bylo mnoho příležitostí, kdy se účastník vyjadřoval k emočně citlivým záležitostem, jako je smrt, rozvod, problémy v práci, drogy, šikana, deprese. Málokdy šlo o zcela banální věci, proto docházelo často k rozjitřeným emocím a silnému uvolnění provázenému pláčem. Interview se často podobalo terapeutickému rozhovoru, v němž docházelo i k léčebnému účinku již tím, že respondent se svěřoval a já jsem pozorně, s opravdovým zájmem, naslouchala. Uvědomovala jsem si, že takovéto rozhovory skrývají nebezpečí, kdy se respondent otevře příliš a já nebudu připravena mu terapeuticky pomoci, což se mi taky v jednom případě stalo a já jsem si nebyla jistá svou rolí. Přesto jsem u mnohých participantů zaznamenala i určitý zisk pro jejich stranu tím, že mohli někomu důvěrně převyprávět svůj smutný příběh a sdílet s někým

své hluboké prožitky, což jim přineslo velkou, tolik potřebnou úlevu, jak se později sami osobně vyjádřili.

Osobní rozhovory vytvořily mezi zúčastněnými dlouhodobější osobní vztah. Tato reciprocita – vzájemnost ve mně podnítila iniciativu zapojit některé mladé účastníky do aktivit, které jim mohou zlepšit podmínky pro jejich další fungování. Dokonce jsem měla takovou úctu ke sdělenému, že jsem zpočátku zvažovala některé výstupy nezveřejňovat, ale později se dostavila spíše důležitost a nutnost o těchto problémech mluvit, protože jsou kolem nás a přitom velice opomíjené.

Jiné etické problémy jsem během výzkumu neočekávala. Finanční náklady byly spojeny jen s mým cestováním do podstatně vzdálených míst a drobnou pozorností mladým lidem ve výzkumu, jako poděkování za vstřícnost k mé osobě.

Validitu výzkumu jsem se snažila zvýšit pomocí poskytnutí provedených analýz jednotlivým participantům, kteří tak měli možnost vyjádřit se, po určitém časovém odstupu, k výsledkům mé interpretaci výzkumu a případné nedorozumění blíže specifikovat. Měli zároveň možnost i některé pasáže, které se jim zdály být velice intimní, vyjmout a zpětně tak obhájit své vyjádření k dané problematice. Co se týká externí validity, cílem mého výzkumu nebyla snaha o zobecnění na celou populaci osob, kteří se s takovým fenoménem setkají, ale poukázat na zkoumaný jev.

7 Analýza dat

Výzkumná část je rozdělena do čtyř okruhů s ohledem na problematiku, které se u respondentů vyskytly. Tyto okruhy vyplývající z přímého rozhovoru se zabývají problémy ve vztahu k rodině, následně ve vztahu ke spolužákům, kamarádům, škole, okolí, dále pak vzpomínkami na zesnulého a vnímáním víry a v neposlední řadě cestou k uzdravení a k osobnímu růstu, moudrosti.

7.1 Problematika ve vztahu k rodině

Rodina tvoří dětem základ a jistotu, které napomáhají k rozvoji a vnímání lásky a krásna. Jakákoliv změna nedostatečně vysvětlena, a proto dětmi ve správné míře nepochopena, může spustit řetězec problémů a tím narušit vývoj dětí v plnosti, jehož následky si mohou nést po celý život, pokud nedojde k plnému uzdravení, jeli to v některých případech vůbec možné.

7.1.1 Nedostatečná komunikace v rodině

Narušení a oslabení rodinného systému nezačíná u příbuzných a blízkých onkologicky nemocných dětí jejich úmrtím, ale dochází k nim již během léčby, která je velmi náročná pro všechny zúčastněné a v mnohém přetrvává i po úmrtí. A právě nedostatečná komunikace a nemožnost plně zastávat z jakéhokoli důvodu rodičovské role, se stává spouštěčem pozdějších navazujících těžkostí, které mají mnohem hlubší dopad, než se na první pohled může zdát.

7.1.1.1 Nepochopení narušeného řádu v rodině

Všichni respondenti vnímali s příchodem nemoci sourozence určitý chaos v rodině, který narušil zaběhlý řád, ale kterému příliš nerozuměli. Do chodu domácnosti se zapojovala širší rodina a děti se v takovémto chaosu cítily spíše nejisté. Již v počátku dochází ze strany rodičů k mnoha selháním.

Respondent č. 1: *„V té době brácha už moc doma nebyl, ale ani rodiče. Měli jsme ještě malého bráchu, hodně jsem se o něj staral, protože naši pobývali často v nemocnici v Praze. Babička s dědou chodili do práce, takže jsme byli hodně sami. Neplatila žádná pravidla a žádný řád, na který jsme byli doposud zvyklí. Všichni byli nějakí zmateni a smutni zároveň. Nikdo mi nic pořádně neřekl, byla to divná doba. Ten rok byl pro nás i pro mámu s tátou hodně těžký, už jsme*

to nějak nezvládali. Respondent č. 2: „Prostě, asi až do situace, než se to stane někomu blízkému, tak nedokážete pochopit, jak se člověk může cítit, nebo jak taková rodina funguje, co prožívá. Nebylo to příjemné být ve čtrnácti letech sám doma, starat se. Já jsem tu měl tetu, celou rodinu, ale to nikomu nepomůže. Je to hodně velká změna, o devadesát stupňů, všechno bylo jinak, i myšlenky byly jiné.“ Respondentka č. 3: „Pamatuji si hlavně, že naši nebývali v té době moc doma a hodně se o nás starala babička a také teta, které s námi bydlely v jednom domku. Víím jen, že už nebyl v domě takový klid a nebyl na nás, ze strany rodičů, čas. Bála jsem se, že dělám něco špatně. Nechácala jsem co se to děje, že je všechno nějaké jiné, zmatené.“ Respondentka č. 4: „Ale více jsem to vnímala z toho pohledu narušení takové té rodinné pohody. Najednou jsme doma nebývali všichni společně, to mám hodně zafixované. Doma se střídala mamka nebo taťka a občas přijela i teta dohlídnout, jestli jsme v pohodě, jestli něco nepotřebujeme. A hodně se nám věnovala i babička s dědou. Život se nám všem změnil a já ani nevěděla, jak se mám k tomu všemu postavit a co si mám o tom myslet. Měla jsem spíše takový divný pocit, takový nepopsatelný strach“. Respondent č. 5: „...a my jsme se sestrou bývali častěji sami doma. Změnil se domácí řád, málokdy jsme byli všichni pohromadě. Nedokázal jsem domyslet, co se děje, ani co se může stát..., všechno bylo najednou složitější.“

7.1.1.2 Šok - nepřipravenost na přijetí zprávy o úmrtí

Všichni respondenti poukázali na selhání rodičů v nedostatečné komunikaci přiměřené věku, které vedlo k nepochopení situace a neuvědomění si závažnosti nemoci s následkem smrti. Z rozhovoru byla znát lítost nad tím, že je nebrali rodiče k dané problematice více jako své partnery. Nepřipravenost ze strany rodičů jim tak nedala možnost využít vzácný čas se svými sourozenci plněji, sdělit ještě tolik dosud nevyřčeného.

Tři respondenti se shodli na tom, že sdělení o úmrtí sourozence je zaskočilo absolutně nepřipravené, že si takovou možnost ani nepřipouštěli, o to větší to byl pro ně posléze šok. Svoji psychickou bolest potřebovali zakrýt fyzickou bolestí, aniž si to uvědomovali. Respondent č. 1: „Já jsem si pořád nepřipouštěl, že by mohl umřít, já jsem po tu dobu, co byl v nemocnici, v Motole, já jsem to prostě nevěděl, a ani jsem na nikom nepoznal, že je to tak vážný. ... A když mi to řekli, já jsem byl z toho úplně mimo. To hlava nebere, to hlava nebere vůbec. Já jsem běžel,

já vím, že tady byly nějaký tety a brečely a já jsem běžel najednou do svého pokoje, tam jsem se zamknul a řval jsem, jak je to možný, jak se může něco takového stát....(zrychlení hovoru, zesílení hlasu). Já jsem to nechápal, prostě nechápal... Mlátil jsem se do hlavy... (vzdychání), já jsem ji měl celou otlučenou... Pro mne to byla strašná rána... mně nikdo nic takového dopředu neříkal, na nic mě nepřipravoval! Já jsem mu chtěl ještě toho tolik říct.“ Respondent číslo 2 přiznává, že si s ním sice rodiče povídali, co všechno musel sourozenec během léčby zvládat, nicméně spoustu informací si vyhledával sám na internetu, což bylo pro něho spíše více děsivé a situaci to moc neulehčovalo. Přesto věřil, že se bratr vyléčí. „...a jak mi mamka říkala o chemoterapiích, tak jsem si to vyhledával na internetu, co všechno to dokáže dělat s lidmi. Když mi mamka řekla, že brácha zemřel, tak se mi zastavil celý svět. Věděl jsem sice, že je nemocný, ale pořád jsem nějak doufal, že se vyléčí. Neznám nikde v okolí, že by zemřel tak mladý člověk. Šel jsem do svého pokoje a třískal pěstí do zdi, až jsem ji měl celou zkrvavenou. Potřeboval jsem více cítit fyzickou bolest, protože ta psychická byla nepopsatelná. Vůbec jsem nevěděl, co mám dělat.“ Respondentka č. 4: „Pak brácha zemřel. To byl absolutní šok a pocit úplného odříznutí a odpojení od reality a od světa a od myšlenkových pochodů (pláč). Tak jsem začala mlátit hlavou do toho sedadla a ... a to bylo asi minutové, dvouminutové, dlouhá chvíle, byl to čas naprostého zmatení a šílenosti a říkám, odpojení se od reality, že jsem se nebyla schopna identifikovat v tu chvíli s tím místem, s tou situací a ani se sebou. To bylo příšerné. To bylo hodně těžké, to bylo samozřejmě nejtěžší, co jsem v životě zažila ... (pauza). Ani jsem mu nestačila říct, jak moc ho mám ráda, ani jsem se nijak nerozloučila.“ Respondent č. 5 popisuje situaci, že vzhledem ke svému věku a dosavadním zkušenostem si neuvědomoval realitu smrti, jako něco nezvratného. Byl zvyklý na odchody sourozence do nemocnice a návraty, na které se vždycky těšil, proto se smrtí to vnímal stejně. „Taky si pamatuji na okamžik, kdy brácha zemřel, běžel jsem domů, že za ním pojedeme do nemocnice a všichni brečeli, že zemřel, v nemocnici jsem ho však už neviděl. To bylo v úterý a v sobotu měl být pohřeb a já si pamatuji, že jsem se na tu sobotu strašně těšil, že ho uvidím. Že jsem se s ním ani nestihl rozloučit, že to bude poslední šance, kdy ho můžu vidět a promluvit si s ním, tak jsem se na to strašně těšil. Mi nějak nedocházelo, co se vlastně stalo. Když zemřel a ani během pohřbu mi stále ještě nedocházelo, že ho vlastně už nikdy nevidím.“ Ovšem největší absurditu s informací kolem úmrtí sourozence

prožívala respondentka č. 3, které rodiče skutečnost o úmrtí sourozence zatajili, a tím jí ani neumožnili účast na jeho pohřbu. Rovněž na otázky kolem bratra se rodiče i příbuzní vyhýbali odpovědím. Tak podstatnou informaci se nakonec dozvěděla od cizích lidí. Toto vnímá respondentka č. 3 jako největší zradu v komunikaci ze strany rodičů, jejíž následky si nese doposud. „*A pak najednou zmizely všechny bráchovy věci, jeho oblečení, boty, hračky, obrázky, které mamince kreslil po stěnách... Jedno ráno jsem se probudila a najednou bylo všechno pryč. Rodiče odešli, ani nám neřekli, kam jdou... Když jsme se na to ptali, všichni jenom plakali a nikdo nám nic neřekl. Prostě na rovinu nám to nikdo neřekl! Později jsem se o tom bavila se svoji sestrou, s dvojčetem, že oni nás vlastně okradli i o to, že my jsme toho brášku nemohli ani oplakat. My to v sobě nemáme doted' zpracované. Tato nevyřešená věc je stále v nás, i když si myslíme, že ne (pláč). Prostě, ty rituály mají něco do sebe, alespoň uzavření nějaké etapy, i když člověk stejně nikdy nezapomene, to ani nejde.*“

7.1.1.3 Pozdní výčitky a lítost nad žárlivostí a nevhodným chováním

S nedostatečnou komunikací souvisí i nemožnost dětského pochopení závažnosti situace, a tím i důvodů větší pozornosti a péče ze strany rodičů, která byla nemocnému věnována. Čtyři respondenti si silně uvědomují svůj nevhodný přístup v některých okamžicích k sourozenci v době nemoci, za který se doposud stydí a je jim stále velice líto, že toto jejich nevhodné chování nelze vzít zpět, ani nijak napravit. Respondent č. 2: „*Já jsem byl na jednu stranu spokojený, že se o bráchu starají, že mu to pomůžou, snažil jsem se to nějak snášet. Ale určitá žárlivost tam byla. Třeba když přijeli domů (pláč), on nemohl vyjít schody do baráku, na to se dívá špatně, byl hodně slabý. A přitom tam byla pořád taková určitá žárlivost, jako oni se tam o něho starají a já jsem tady. Docházelo mi, že je potřebuje víc než já, ale bylo mi to líto, hrozně líto, já jsem byl přece tady taky... (nemohl ani mluvit). A teď se za to hodně stydím, že jsem tak žárlil. A už to ani nemůžu bráchovi vysvětlit, že jsem někdy reagoval hrozně, stydím se za to... (pláč).* Respondetka č. 3: „*Je mi spíše líto, že jsem se s ním v době nemoci hádala a byla zlá, vlastně jsem na něho žárlila, protože se mu rodiče více věnovali a na nás, protože jsme měli hospodářství, už neměli vůbec čas.*“ Respondentka č. 4: *Já jsem měla pocit, že je to hodně nefér vůči nám, že mi někdo křivdí, že se mi moc nevěnuje, že tam je někdo důležitější, než jsme my ostatní. A tak jsem dělala takové*

strašně trapné scény.... A přitom to byly věci, které jsem si později, když Janek zemřel, vyčítala (pláč), protože jsem věděla, že jsem řekla něco, co jsem nemyslela vážně (pláč). Že jsem řekla slova a udělala věci, které musely zraňovat, a strašně mě to potom štválo. A ani jsem sama nebyla schopna pochopit, co ta nemoc obnáší a co on sám musí prožívat a doteď je mi to moc líto a už to nevrátím zpět. Ale možná, kdybychom se o tom bavili otevřeněji, jak ta nemoc probíhá, jak moc je závažná a jaké má důsledky, možná, že bych některé z těch věcí nedělala. Vím jen, že jsem si své chování potom strašně moc vyčítala, mrzelo mě, že jsem Jankovi dávala málo najevo, jak jsem ho měla ráda. Ale vím také, že byly chvíle, kdy jsem si tu jeho bezmocnost dokázala uvědomit, kdy... nemohl to, co ostatní... A takových chviliek nebylo málo, ale střídalo se to s tím hněvem a s tou žárlivostí a ta pravá realita mi unikala.“ Respondent č. 5: „Pamatuji si, že když jsme měli pokoj dohromady s nemocným bráchou, rodiče i všichni příbuzní a známí přicházeli jen k bráchově posteli, u mě se ani nezastavili, jako bych tam ani nebyl, a to mi hodně vadilo. Žárlil jsem na pozornost, která se více upínala k staršímu bráchovi a já pořádně nevěděl proč, co jsem udělal třeba špatně. A teď je mi to líto, že jsem vůbec žárlil a někdy přehnaně reagoval a už mu to svoje chování nemůžu vysvětlit.“

7.1.1.4 Deficit lásky

Potřeba lásky je během vyprávění silně vnímána u všech respondentů. Je tolik důležitá v každodenním životě, zvláště pak u mladých dospělých v době krize, traumatu, jí není nikdy dost.

Touha po uznání

Dva respondenti popisují silně potřebu lásky a ocenění, kterou pocítovali již v době nemoci, a po úmrtí spíše gradovala. Měli silnou touhu něco dokázat, sdělit rodičům, že jsou tady taky! Jejich touha po uznání nebyla doposud, po několika letech po smutné události, ještě naplněna, což se sebou nese samozřejmě stále následky v chování sourozenců, jejich vnímání života, postojů k problémům a drobným radostem. Respondent č. 2: „Chtěl jsem taky něco dokázat, ale pak jsem chtěl taky trochu toho uznání, že jsem to zvládl, jo, jo, jsi šikovný, zvládnul si to, takové to obejmutí, to tam možná chybělo. Chybělo mi to vnímání, že jsem tu taky já, a že se taky nějak snažím pomoci. Dříve jsem to nechápal, připadal jsem si sám. Cokoliv mi potom řekli, tak jsem na ně vybuchl, byl jsem na ně hnusný,

prostě mi ta jejich láska chyběla, když to tak řeknu. Chtěl jsem být jenom vnímán těmi nejbližšími, které mám rád.“ I po pozdějším útěku z domova chtěl být rodiči vnímán, že taky má svou hodnotu: „Ale do školy, to jsem chodil, snažil jsem se alespoň tím udělat rodičům radost. Do té doby jsem byl vždycky ten druhý, který se hůř učil, snažil jsem se nějak tu školu udělat. Ne, že bych se chtěl na školu vykašlat, spíše jsem chtěl něco zvládnout. Ani nyní, po deseti letech, nemá pocit, že by jeho touha po uznání byla naplněna. „Ale o takové obyčejné, to lidské uznání, to přece stojí každý člověk.“ Respondentka č. 3 se vyjádřila, že po úmrtí bratra zůstaly v rodině samé dcery a otec se tak se smrtí syna nikdy nevyrovnal. Přitom tolik toužila se svým rodičům, a převážně otci, zalíbit. Od otce už pak vnímala absolutní odmítání. „Tatínek nás potom bral už jako méněcenné, nevzpomenu si, že by nás někdy pochválil a i k té mamince přistupoval, že jsme jenom ženské, bohužel.... Já jsem mu vždycky chtěla dokázat, že máme navíc, snažila jsem se mu něco předvést, studovala jsem (pláč). Myslím, že to ovlivnilo i náš vztah (ticho). Nechápu to, nemohly jsme za to, ale strašně jsme to odnesly (silný pláč). Toník sice umřel, ale pořád tam byl..., už to vždycky bylo takové divné.“

Smutek a samota

Všichni respondenti, byť se vzájemně neznají a nikdy se ani nepotkali, pociťovali stejnou věc. Smutek a samotu, které si v sobě nesli i po letech a tento pocit se v nich zabydlil už v období nemoci sourozence a gradoval po jeho smrti. Respondent č. 1: *„...a najednou se všechno změnilo, všechno sesypalo jako domeček z karet. Bylo mi z toho všeho hodně smutno. Měl jsem pocit, že jsem na všechno sám. Že stejně nikdo nemůže chápat, co se ve mně odehrává. Život se kolem mě měnil a já jsem nebyl schopen nic ovlivnit, šlo to mimo mne samého.“* Respondent č. 2: *„Ale já jsem o podporu ani moc od té vzdálenější rodiny nestál, já jsem si to přál od těch nejbližších, od svých rodičů. Třeba tady mě hlídala teta s otcem a já jsem se stejně zamkl v pokoji a nevylezl jsem a pak jsem třísknul dveřmi, až jsem rozbil sklo, já nevím, to bylo spíše z nervů, já jsem byl tak smutný, že jsem sám, že mi taky brácha chybí, že si mě nikdo pořádně nevšimá, že mě nikdo nevidí, nedokážu to popsat. Byl jsem hrozně sám.“* Respondentka č. 3 hovořila o tom, že zatajení úmrtí bratra způsobilo vážné narušení vztahů k rodičům, díky nenalézání podpory, kterou by člověk potřeboval. *„Hodně jsme se odcizili. Tím, že mi tak důležitou věc neřekli v tom citlivém období, ani když jsem se ptala, mě asi poznamenalo natolik, že už jsem se jich v životě na nic ptát nechtěla.*

Já vlastně ani ty své rodiče pořádně neznám, jací jsou, co je zajímavá, co cítí a cítili, protože pak už jsme byli každý vlastně sám. Tak nějak jsme byli všichni strašně osamělí a spoléhali jen sami na sebe. Každý sám na sebe... byla jsem sama (pláč).“

Respondentka č. 4: *„...a já jsem začala být strašně sama. Strašně! Já jsem si začala uvědomovat, že nemám nikoho, s kým bych si nějak rozuměla, s kým bych mohla všechno sdílet. Bylo mi z toho všeho hodně smutno a nevěděla jsem si se svým smutkem rady.“* Respondent č. 5: *„Vzpomínám si ještě, že jsem chtěl mít vždycky nějakého velkého kamaráda, přítele, se kterým budu mnoho věcí sdílet, sportovat, povídat si, hodně se otevřít a mluvit o všem, ale to se mi nepodařilo a myslím si, že to bylo právě způsobeno těžkou situací, kterou jsme procházeli jako rodina. Tenkrát jsem měl právě to období, kdy nikam nepatřím, kdy si nemám se svými vrstevníky co říct a nemám možnost se staršími kamarády trávit veškerý volný čas. To bylo asi pro mne to nejhorší období, kdy člověk byl vlastně na území nikoho. To mi bývalo smutno, hodně smutno. Byl jsem sám!“*

7.1.2 Selhání rodičů

Projít rolí rodiče, kterým umírá dítě a být k tomu oporou vzájemně pro partnera a také pro další žijící děti, je skoro nepředstavitelné. Právě ale tady by měli mít rodiče na mysli, že jejich rodičovská role nekončí, že jsou tady děti, které mají rovněž raněné duše a které je moc potřebují pro zvládnutí dalších dnů. Jak se jim podaří být dětem oporou, se může u nich projevit ve zvládnutí překážek po dlouhém období života. Za mnohé hovoří výrok jednoho z respondentů, který má nesmírnou sílu: *„...nám sice zemřel brácha, ale nás naši pohřbili zaživa,“* a který jsem záměrně, pro jeho hloubku, k žádnému respondentovi, na jeho přání, nepřičítala.

7.1.2.1 Hádky, obviňování, alkohol, pokus o sebevraždu, rozpad rodiny

Zvládnutí úmrtí sourozence je pro děti psychicky už tak velmi náročné, když se však k tomu přidruží další navazující stresové zátěže, je to snad nadlidský výkon. Tři respondenti se zmínili o hádkách v rodině, které nastaly ihned po úmrtí sourozence, z toho u dvou docházelo k vzájemnému obviňování rodičů, kdo nese větší vinu za smrt dítěte. Také uvedli, že vždy u jednoho z rodičů (dva muži, jedna žena) docházelo k větší konzumaci alkoholu. U dvou z těchto tří respondentů došlo k situaci, že brzy po úmrtí bratra se otcové odstěhovali od rodiny a třetí

respondentka uvedla, že sice její rodiče spolu zůstali, protože maminka neměla kam odejít, ale žili pak jenom vedle sebe a ne spolu. Dva z těchto tří respondentů se dokonce zmínili, že jeden z rodičů chtěl spáchat sebevraždu. Všichni tři respondenti dále uvádějí, že v tomto těžkém období se rodiče zaobírali hlavně sami sebou, jakoby vůbec nebrali zřetel, že jsou tam přece ještě oni a živí, což bylo pro ně samotné hodně bolestné. Respondent č. 1 popisuje situaci jako něco nepředstavitelného, která se zkomplikovala tím, že si otec ihned našel novou přítelkyni a maminka navíc spolykala prášky. *„Takže to bylo úplně..., jak to říct, bylo to období k nevydržení. Každý z nich řval na jednom místě a ani nevěděli, že tady jsou ještě nějaké děti. Prostě byli z toho všeho úplně hotovi.“* On neměl hned opouštět rodinu, ale být s mámou, než se z toho trochu dostane a ne ji takto nechat... víc pila a dostávala to alkoholem ze sebe, ty deprese. Máma se zhroutila, sezobala ještě k tomu nějaké prášky a mohlo být taky po mámě! Bylo to strašné. A máma, ta na tom byla psychicky nejhůř! A co my? Co my tady s malým bráchou? To holt táta nepřemýšlel. Já jsem to tady musel ještě řešit, to si nedovedete představit, co se to tady vůbec dělo.“ Respondent č. 2: *„Bratr umřel a rodiče svalovali jeden na druhého, kdo nese na jeho smrti větší vinu. Že kdyby tam byl s ním on, že by to tak nemuselo dopadnout, že by tam byl lepší a ten to zase házel na něho a úplně zapomněli na mne! Když zemřel brácha, jejich hádky doma jsem silně vnímal. Táta začal pít, neříkám, že nepil do té doby..., ale začal více pít. Ono tam bylo toho víc..., hádky byly na denním pořádku. To víte, tlaky byly, emoce, každý měl jiné představy... a oni se rozešli, oni to vůbec neustáli.“* Respondentka č. 3 popisuje situaci rovněž jako velice složitou, i když rodiče zůstali spolu v jednom domě, maminka další léta už jen tiše protrpěla. *„Ačkoliv se naši nerozvedli, maminka neměla ani kam jít, žila vlastně vedle něho, ale ne už s ním. Já prostě nevím, táta jí to nějakým způsobem dával za vinu a jejich vztah se jaksi pokazil.“*

7.1.2.2 Stmelení rodiny

Naopak dva respondenti, kteří jsou v sourozeneckém vztahu, uvedli, že se jejich rodina po tak silném zážitku, spíše semkla.

Respondentka č. 4: *„My jsme doma, co Janek zemřel, zažili šok a trauma a bylo by divné, kdyby ne. A na druhou stranu jsme cítili nějaké požehnání, protože brzy přišel takový zvláštní pokoj a povzbuzení k nám do rodiny, skrz víru, nejen skrz*

náboženství, ale i skrz Krista, abychom to jako rodina zvládli, abychom se nezhroutili a nerozpadli.“ Respondent č. 5: „A naši se k tomu všemu, díky víře, postavili tak, že to dopadlo, jak to asi nejlíp dopadnout pro naši rodinu mohlo. Zažili jsme v rodině takový zvláštní klid, semknutost...“

7.1.2.3 Zklamání otců

Děti rádi mají ve svých otcích vzory a přejí si být jednou jako oni. O to větší je potom pro ně zklamání, když vidí, že na ně v nejdůležitějších chvílích není vůbec spolehnutí.

Respondent č. 1: *„Byl jsem zklamaný z táty... Nějakou dobu jsem s ním nemluvil a do dneška jsem mu to neodpustil... Mám ho rád, to jo, ale že bych ho nějak za to omlouval, to ne, pořád jsem ještě neodpustil... Fungoval jsem vlastně místo otce. On neměl hned opouštět rodinu, ale být s mámou, než se z toho trochu dostane a ne ji takto nechat.“* Téma selhání otce se objevuje během celého vyprávění několikrát. Toto zklamání nad řešením momentální situace je v něm silně zakotvené.

„Vím, že nás má rád, vždycky měl a taky se o nás stará, tak jsem neměl důvod na něj úplně zanevřít. Ale to, co udělal, to byla docela rána.“

Respondent č. 2 vedle zklamání nese dokonce se sebou silný pocit viny za otcův odchod od rodiny a tím i skutečnost, že mladší bratr vyrůstá bez otce, bez otcovských vzorů, které jsou zvláště pro syna důležité. *„No a já, když jsem se odstěhoval, tak můj otec šel pak za mnou. A od té doby, co já jsem odtud odešel, tak od té doby můj otec tady už nebydlí. Bylo to v době, než se narodil malý. Když nad tím tak přemýšlím, tak já jsem odešel z toho baráku, otec šel za mnou, protože nechtěl mě nechat samotného, teď už tu není a čí to byla vina? On šel přece za mnou, tak moje! Takže celý život přemýšlíte nad tím, že můžete za to, že rodiče spolu nejsou. A brácha je bez táty. To je těžko, s tím se prostě těžko žije! Možná jsem i otci ulehčil tou situací řešit jeho problém, já nevím, ale já jsem si vlastně vůbec nepomohl. Bylo to všechno moc komplikované (ticho). I svému otci vysvětluji, že jestli něco umím, tak mě to naučil on, ale kdo to naučí toho malého brácha? Co bude umět ten mladší brácha? Tomu nemá nikdo co pořádně ukázat.“*

Respondentka č. 3 popisuje reagování otce jako něco nepochopitelného, což jí přineslo pro život spíše nedůvěru k mužům. Hodně silné bylo sdělení, že nedávné úmrtí otce bylo vlastně úlevou. *„Bylo to pro něho těžké, umřel mu kluk, asi to nejdůležitější pro jeho život, takže on se k nám pak už nějak divně choval. Měl*

tři holky a jediného syna, takže jeho smrt nesl velice těžce a vlastně se z toho nikdy úplně nevzpamatoval. Většinou seděl v noci v kuchyni s hlavou v dlaních a plakal. Nahlas, zoufale, strašně. Nějakým skrytým způsobem dával i mamince za vinu, co se stalo, nevím proč. On ji pak dost trápil, buď se s ní pořád hádal, nebo s ní nemluvil vůbec, za nic nepoděkoval, za nic nepochválil, ona si taky musela připadat hrozně. Tatínek začal více pít a vždycky, když byl ožralý, tak měl blbou opici. Byl spíše agresivní, nepříjemný. Maminka nám potom později řekla, že si chtěl vzít život. A i když mu maminka říkala: Toník nám umřel, ale tady máš další tři a ty přece ještě žijí... už nás nikdy nepřijal. Když tatínek umřel, tak to bylo vysvobození, tak se mi v podstatě ulevilo. Já vím, zní to hloupě, ale já myslím, že se ulevilo všem, i mamince.“

7.1.3 Změna rolí v rodině

S úmrtím sourozence dochází v rodinách ke změnám rolí mezi sourozenci, kdy se mění pořadí a s tím i zodpovědnost, na kterou nebyli zvyklí, a proto může být tato situace velice náročná. Zvláště pak, kdy se přidají k úmrtí navazující problémy, jako je rozpad rodiny a sourozenecké role se mění zároveň na role chybějícího rodiče (zástupného), jak to plně probíhalo u následujících dvou respondentů. Respondent č. 1: *„Já jsem byl vlastně prostřední dítě, měl jsem svůj svět, ale pak jsem se posunul na roli nejstaršího sourozence a zároveň s tím, co se u nás dělo, jsem přebral i tu roli ochrannou za mámu, vlastně jsem v mnohém nahrazoval otce. Ta doba byla hodně divná. My jsme se spolu s mladším bráchou na sebe upnuli, myslím až moc. To pouto je tam teď strašně silný a krásný. Měl jsem pocit, že musím rodinu držet trochu já, měli jsme malýho klučíka a táta byl v Praze, nežil tady. A mamka..., už byla vlastně na drsném okraji. Těch povinností a zodpovědnosti bylo najednou nějak hodně, bylo to náročné.“*

Respondent č. 2: *„Není to vůbec jednoduché. Během krátké doby se ze mne stal nejstarší sourozenec, to doslova, potom jsem přebral roli otce pro bráhu, partnera pro mamku, parťáka pro tatku z druhé strany, teď dělám hromosvod, po kterém řeší máma s tátou své problémy... Co bude umět ten mladší brácha? Tomu nemá nikdo co pořádně ukázat. Když tu jezdím já, snažím se mu něco vysvětlit. Pojď se mnou tam, uděláme to, přidrž mi tohle, musíme ještě tamto, a povídáme si u toho, tak se nejlíp předává určitá zkušenost. A navíc, co ženská*

udělá sama na baráku? To už nikdo nedomyšlí. Mi to osobně nevadí, já rád přijdu a pomůžu, ale dělám to vlastně místo otce, který má dávat vzor, učit bráchu, starat se o ten barák ...“ U respondentky č. 3 nedošlo k úplnému rozpadu rodiny, tudíž ani k zásadním změnám rolí, ale přesto vnímala určitou nespravedlnost vůči sestře, dvojčeti. *„Vlastně mi vždycky říkali, že jsem větší, že mám povahu, kdy toho hodně unesu. Vlastně mě i štvalo, že ji protěžovali a mně nakládali více povinností, jako kdyby i za bráchu, který se o nás vždycky spíše staral.“* Respondentka č. 4 neměla pocit, že by se úmrtím přesunula na roli nejstaršího sourozence a více se starala o mladšího bratra. Spíše jako by tím úmrtím oba hodně dospěli a vlastně vyrůstali vedle sebe jako dva partneři na rovnocenné pozici, jen genderově rozlišení, až se z toho málem vytratil sourozenecký vztah. Jak sama sdělovala: *„Žili jsme vedle sebe tak samostatní, že jsme si ani moc nepovídali a uvědomila jsme si, že ho vlastně ani moc neznám a moc o něm nevím, co prožívá, s kým se stýká. A to mě strašně mrzelo.“* Respondent č. 5: *„I když brácha zemřel, jsem byl sice v rodině pořád nejmladší, ale už ne ze tří dětí, ale ze dvou. A tak, jakoby mi podvědomě přibýly roky. Rovněž rodiče, jak sám dotazovaný přiznává, ho začali formovat do role staršího dítěte, aniž si toho byli možná vědomi. „Už k nám naši přistupovali, jako bychom byli se ségrou starší, jako by se posunuly věkové hranice. Přibýlo více povinností, které by se jinak dělily na tři díly. Nějak jsem začal nahrazovat našim i toho staršího bráchu, který byl vlastně ode mne o 5 let.“*

7.1.4 Ztráta domova

Dva respondenti popisují, že rychlý sled událostí, životní změny a reakce těch nejbližších byly tak silné, až byly nesnesitelné a člověk chtěl od toho utéct, udělat za tím vším tlustou čáru, znovu se nadechnout a začít žít. Respondent č. 2 se svěřil, že v té bezmoci, kterou cítil, nedokázal a ani neuměl svou situaci řešit jinak. *„Když mi pak řekli, že budou mít malé, jako další dítě, tak jsem jim řekl, že nechci, aby měli další dítě. Prostě oni nedokázali se zamyslet nad tím, co se děje s tím, co jim tady zby. Vůbec jsme nebyli jako rodina s tím vším, co se všechno dělo, srovnání. Prostě oni nedokázali se zamyslet nad tím, co se děje s tím, co jim tady zbyl, ale už chtěli honem další. Já jsem vlastně v tu chvíli, když mi to řekli, vypěnil v garáži, já jsem po nich řval, chtěl jsem na sebe upozornit! Tam byl ten impuls, kdy oni měli už to dítě na cestě, mi ruplo v hlavě, já jsem se odstěhoval, protože já jsem už tady v těch hádkách nechtěl být... Já jsem z domu odešel vlastně z mnoha důvodů,*

to bylo prostě jedno s druhým... a já už jsem to nemohl vůbec vydržet!“ Dále popisuje, že ačkoliv se již přestěhoval mnohokrát, nikde nemá pocit domova, zázemí, hodně strádá, že vlastně nikde pořádně nepatří, že ztratil ten svůj domov, jistotu, kterou každý člověk potřebuje pro svůj život. Nejlépe se cítí u mamky v rodinném domku, v tom svém původním pokoji, který měl ještě s bráchou. *„Od té doby vlastně do nedávna jsem bydlel vždycky tak měsíc u mámy, než jsem si něco našel. Nemám nikde ten svůj domov, to zázemí. Tady jsem prožil do 15 let svůj život, nejlépe se cítím tady ve svém pokoji, kde jsme vždycky pobývali s bráchou. Tady to je jediná místnost, kde usnu, nepřemýšlím nad ničím, mám klid, když tu jsem, můžu si vzpomenout na všechno. Tady jsou zdi, které mě ochrání, a mám tu svůj klid. Tady jsem měl vždycky pokoj se svým bráchou... a to už je pryč. Co já, já už se přestěhoval snad dvacetkrát, ...vlastně nikde nepatřím!“* Respondentka č. 3: *„Já jsem to taky nemohla v tom baráku vydržet a v patnácti letech jsem chtěla pryč. Mívala jsem noční můry a v tom baráku jsem se i bála. Pro mne tam nebyla žádná jistota, klid, útěcha. Špatně se mi tam usínalo a jak nejdříve jsem mohla, tak...vlastně v patnácti jsem šla se sestrou na intr. Domů jsme už jenom dojížděly, ale vůbec ne každý týden, jenom občas. V tom domě bylo hrozně smutno, ...nešlo tam už fakt moc vydržet...“* Respondent č. 1 se s maminkou a mladším bratrem přestěhoval po rozvodu rodičů z rodinného domku do bytu, ale nikdy se tam už pořádně necítil jako doma. Nyní si opravuje pro sebe bydlení v původních prostorách, kde kdysi bydlel se svým zesnulým bratrem a kde žili jako úplná rodina. *„Nemyslím si, že bych utíkal z domu, to ne. Já jsem byl s mamkou, protože zůstala sama. Tak se máma rozhodla, že se přestěhujeme, že tady na to kašle, že se přestěhujeme do bytu. Ale ani to nebylo jednoduché, vznikaly různé problémy... Rozhodl jsem se později, že si udělám vlastní byt, a přes to nejede vlak. Doma je málo místa, mám holku, ... prostě to udělám a hotovo, i kdyby se dělo cokoli. Chtěl jsem být sám a šel jsem si za tím. A dneska už tady bydlím, už tady ležím a je mi dobře.“*

7.2 Problematika ve vztahu ke spolužákům, kamarádům, škole

Spolužáci a kamarádi mohou sehrát důležitou roli v době úmrtí sourozence a následně po ní, ale často se tak neděje, protože ani je na takovéto situace nikdo nepřipravuje a sami si s nimi nevědí rady. I tady dochází k mnoha selháním, nebo vzniku dalších navazujících problémů. Pokud se však povede ta správná podpora,

mohou být přátelé hodnotnou náhradou za rodinu, která nezvládá plnit svůj úkol ve vztahu k dětem.

7.2.1 Problémy v komunikaci se spolužáky

Všichni respondenti se shodli na tom, že po úmrtí sourozence nastaly problémy při komunikaci mezi vrstevníky. Vnímají toto období jako velice těžké, kdy nenalézali podporu u svých spolužáků a cítili se osamoceni. Čtyři respondenti popisovali, jak se spolužáci spíše vyhýbali komunikaci, nevěděli, jak se bavit a o čem, přitom tři z nich by sami rozhovor k tomuto tématu uvítali, ale cítili spíše nepochopení a nezájem, což přinášelo opuštěnost a samotu. A naopak jeden respondent se o tomto tématu nechtěl bavit z vlastní vůle, protože ani nevěděl, jak „to“ vůbec sdělovat, vnímal tuto záležitost jako čistě privátní věc a také nechtěl cítit lítost nad sebou samým. Respondent č. 1: *„V té době jsem dojížděl na fotbalovou školu a právě třeba klukům, já jsem jim to prostě neřekl, já jsem to prostě nedokázal... Tady na vesnici to všichni věděli, známí, spolužáci, to ano, ale tam... já jsem to prostě nikomu neřekl, ani jsem nevěděl jak. Nechtěl jsem nějakou lítost..., aby se na mně dívali nějak jinak, mu umřel brácha nebo tak... Já jsem ani nevěděl, jak a co bych jim měl říkat... Myslel jsem si, vždyť jim do toho nic není.“* Pochopení a přátelství našel později u jednoho spolužáka, který měl stejnou zkušenost. *„...s jedním kamarádem jsme se o tom bavili, protože tomu umřel právě táta a o pár roků později, po dopravní nehodě, brácha. V té době jsme byli největší kamarádi, tak jsme to o sobě věděli, to mi hodně pomohlo.“* Respondent č. 2: *„Na učnák jsem šel s jedním klukem, který se mnou chodil i na základku. To bylo fajn. Ale jinak jsem se o tom ve škole s nikým nebavil, že mi zemřel brácha. Když už jsem před někým řekl, že mi zemřel brácha a oni jo, jo a kolik mu bylo a já řekl, že mu bylo patnáct, tak než mu to došlo, tak už jenom, a na co zemřel? Když jsem odpověděl, že na rakovinu, tak už ticho a už se o tom nechtěli bavit. Mi by to ovšem nevadilo, kdyby se o tom chtěli bavit. Nebo kdyby je třeba zajímalo, co se konkrétně stalo, já jsem o tom mohl mluvit, mi by to fakt nevadilo a třeba by mi to i pomohlo, ale oni od toho tématu utíkali, vždycky to nějak ukončili.“* Respondentka č. 4 by rovněž otevřenou komunikaci uvítala: *„A pamatuju si, že ve třídě, tam to věděli všichni, tam to bylo nejhorší, protože s těmi lidmi jsem byla v každodenním kontaktu, a tak člověk nejvíc vnímal změny chování a postojů ke mně. Nám všem bylo třináct a nevěděli jsme, jak se k tomu*

postavit. Pamatuju si, že se se mnou nechtěl nikdo bavit, protože jim přišlo asi nevhodné se bavit normálně a mně se nikdo neodvážil zeptat, jak se vlastně cítím..., jak se to stalo...“ Respondent č. 5 popisuje, jak v počátcích, po úmrtí sourozence, bylo poznání víry, které mu jinak hodně pomáhalo, vlastně přítěží mezi spolužáky. Ti výsměchem hodně zraňovali, až zůstal sám. „Chodil jsem do páté třídy a se spolužáky jsem hodně bojoval. Oni se spíše vyhýbali rozhovoru kolem bratra, a tím se i přestávali nějak bavit se mnou. Možná i proto, že jsem se často obracel k Bohu, cítil jsem řadu zábran před vrstevníky, protože se mi vysmívali, odsuzovali mě. V těch chvílích jsem se obracel v duchu také k Jankovi. Pamatuji se, že jsem ve škole sedával sám v lavici a bylo mi smutno. Tak jsem si představoval, že tam sedím s bráchou. Chyběli mi vrstevníci, ale takoví, s kterými bych si dobře rozuměl a mohl s nimi trávit volný čas. Uvědomuji si, že jsem o hodně věci, například kamarády, společné zážitky, ve škole přišel. A to už zpět nevrátím.“ Jedna respondentka dokonce z důvodu nevědomosti o sourozencově úmrtí zažila velký výsměch a postupně se dostala do izolace od všech spolužáků. Respondentka č. 3: „Děti dokážou být kruté, ještě dnes slyším to jejich neustálé: Hehe, vy to ani nevíte, ale umřel vám brácha, vy jste blbě... A na vesnici, kde jsme bydleli, jsme si často hráli u potoka a lezli po stromech. Měli jsme takové doupě, kde jsme se scházeli s kamarády... a najednou se děcka začaly pomalu vytrácet a zůstaly jsme samy. Já vím, že jsou témata, o kterých se moc mezi dětmi nemluví, možná i rodiče našich kamarádů jim říkali, nemluvte s nimi o tom, co já vím. Ale my jsme tak postupně přišli o všechny přátele. V podstatě jsme se dostaly do izolace“. K navázání přátelských kontaktů ze základní školy už nikdy nedošlo. „Co se týká přátel, já přátele ze základní školy nemám, nemám tam vlastně žádné vazby, jenom sestru.“

7.2.2 Kamarádi jako náhrada za rodinu

Dva respondenti uvedli, že v období nemoci a následně po úmrtí, byli pro ně mnohdy kamarádi víc než rodina. Jde o respondenty, kterým se vlastní rodiny rozpadly rozvodem rodičů. U jednoho setkávání přátel přetrvává doposud a má svou neocenitelnou hodnotu, naopak u druhého se přátelství změnilo v „nepravé kamarády,“ jak sám respondent uvádí, jelikož mu nabídli jako náhradu za všechno jeho strádání – pervitin.

Respondent č.1 během rozhovoru několikrát poukázal na podporu kamarádů z fotbalu, jak moc pro něho znamenají a vytvářejí mu velkou rodinu, o kterou přišel. *„Hodně mi tehdy pomohl fotbal. Jsem celý život hodně akční, pořád někde s kamarády... Jsou pro mne jako rodina, na ně se můžu spolehnout... Pořád mi pomáhají... Oni jsou teď pro mne prostě velká rodina.“* Respondent č. 2: *„To bylo období, kdy jsem měl víc ty kamarády, než vlastní rodiče. Starali se sice o mě, ale měl jsem víc ty kamarády. Jelikož v mém životě se z těch kamarádů stali ti nepraví kamarádi, kterých bych se neměl držet, ale prostě v té době, kterou jsem s nimi za tu bratrovu nemoc prožil, jsem se na ně tak upjal, že to nebylo ve směřování mého života právě pozitivní. V té době byl ten pervitin moje pomoc, já jsem měl klid, někteří se o mně zajímali, něco jsem pro ně znamenal, nechybělo mi v tom momentě nic.“*

7.2.3 Šikana a její následky

Respondentka č. 4 upozornila, jak souhrn událostí, který po úmrtí staršího bráchy na sebe postupně navazoval, ji dovedl vlastně k druhému traumatickému zážitku - šikaně, který ji možná poznamenal více než samotné úmrtí sourozence a jehož následky si nese dosud. *„Ve škole na mě byla upřena pozornost, takový případ se nestává běžně, a i díky tomu jsem si našla spoustu nových kamarádů převážně z bráchovy třídy. Pomohlo mi to se nějak odreagovat, najít rozptýlení a potěšení, a to byl právě prostor nezabývat se tolik tím smutkem. Podporovalo mně i právě moc kluků ... byla jsem pro ně jiná, dospělejší. Začala jsem být ve škole dost oblíbená a brzy jsem na to vlastně došla, protože v 15 jsem se setkala se šikanou. Tím, že jsem měla tolik kamarádů a že jsem byla oblíbená, že se kolem mě točili kluci, začaly holky asi závidět nebo žárlit. Takže nastal docela systematický teror. Začalo to na internetu na stránkách Spolužáci... Bylo to nepříjemné, bylo to hodně nepříjemné! Prerostlo to v ústní šikanu ve škole, v to, že se mi smáli kvůli tomu, co jsem nosila na sobě, jaké jsem měla vlasy, smáli se mi, jaká jsem a co jsem řekla, a to dokonce i během vyučování. Když mě třeba učitel vyvolal a já jsem měla něco říct a odpověděla i správně, tak se tomu smáli a slyšela jsem kolem sebe posměšky, narážky, shazování, urážky a já jsem začala mít od té doby strašný problém se sebeprezentováním. Protože mi nezbylo nic jiného, než být v permanentním střehu, co a kdy řeknu, jak to bude vypadat a jak se budu tvářit a musí to být perfektní, protože když to nebude perfektní, tak se budou smát... a já*

nechci, aby se mi smáli... (pláč).“ Respondentka přiznává, že po prožití těchto traumatických událostí, jako je nemoc s následkem smrti, nedostatečná podpora ze strany kamarádů, rodiny, a navíc šikana, má pocit, že něco uvnitř jako by zemřelo, chybí jí chuť do života, energie. Rovněž city, jako je láska, estetické prožitky krásna, zažívá jen povrchně a s pocitem prázdnoty, jako by se její tělo chránilo před dalším zraněním. Věci, které ji kdysi bavily, dávno nedělá, a zároveň s poklesem aktivit zažívá depresivní prožitky a pocity bezmocnosti. „... a já jsem strašně začala toužit po partě lidí, kamarádů, chodit ven, do hospody, zatancovat si, prostě jezdit na akce, pod stan, cokoliv! Já jsem po tom moc toužila, tak jsem začala zkoušet, začala jsem malinko zapojovat se do dění... ale v tom smyslu, aby to bylo pro mne přirozené, spontánní, abych takovou zábavu měla ráda, ale ... stejně jsem to tak necítila, naopak, začala se mi po těch letech, co zemřel brácha, vracet jeho smrt, pocity úzkosti, smutku, přecitlivělost, začala jsem často brečet, dokázala jsem být smutná a nevěděla proč, neuměla se radovat, nechat se něčím naplnit. Měla jsem dojem, že nevím, kdo jsem, kde jsem, co chci..., že nemám žádné zájmy, koníčky. Mě vždycky bavilo strašně tvořit a já nic z toho momentálně nedělám, už nehraju na žádný nástroj, nemaluju, netvořím nic s hlinou, s žádnými výtvarnými věcmi..., nijak se nerealizuji, nedělám žádný sport... Takhle jsem to ale nechtěla. Já jsem chtěla žít normálně, chtěla jsem být jako normální holka a věděla jsem, že tohle není způsob života, s jakým můžu být spokojena.“

7.2.4 Působení školy – v dobrém i zlém

Dle sdělení participantů, reakce školy, respektive podpora vyučujících, byla různá. Dva respondenti vnímali přístup školy jako nevyhovující, respektive více stěžující danou situaci, jeden respondent posuzoval podporu ze strany třídní učitelky jako přínosný.

Respondent č. 2 popisuje, že ve škole k němu už během nemoci bratra a pak i po jeho úmrtí přistupovali jinak. Najednou nic nebylo problém, mnoho věcí měl povoleno, a dokonce ho začali oslovovat zdvořilým jménem. Tento přístup se mu však nelíbil. Přál si, aby alespoň ve škole byly věci stejné, neměnné. „... začali mě brát jinak. Třeba...jo, jo, máš nějaký problém, nevadí, nějak se to vyřeší, o nic nejde. Před tím... máš nějaký problém? Možná pětka nebo poznámka nebo něco podobného. A potom chybí ti nějaké knížky, úloha, nevadí, všechno je v pohodě. Začali mi říkat dokonce zdvořile, a to se mi už vůbec nelíbilo. Já jsem jenom

chtěl, aby bylo všechno stejné. Připadal jsem si jiný než spolužáci, jako bych měl nálepku na čele. Myslím, že to není správný přístup. A celou dobu jsem to nevnímal jinak.“ Respondentka č. 4: „Víceméně se mi nedostalo ve škole nijaké podpory... Zároveň se mi vybavuje neprofesionální přístup některých učitelů, to mi přišlo absurdní a zároveň tragické... V tom tichu přijde učitel až k vaší lavici a popřeje vám upřímnou soustrast... To se vám chce jen strašně brečet. Tak jsem si říkala, to asi nebylo úplně ideální. Přišla naprosto trapná chvíle, kdy se mi chtělo brečet, ostatní lidi se dívali do země a nevěděli, co říkat, a pak se má člověk soustředit na nějaké výklady.“ Respondent č. 5: „Vzpomínám si, že ve škole se mě moje třídní učitelka ptala, zda-li něco nepotřebuji a byl jsem také jediný, který měl pořád přístup k internetu a mohl si psát maily s mamkou a bráchou, kteří byli v nemocnici. Když jsem přišel do školy, tak mě učitelka vzala bokem a ptala se, jestli nechci s něčím pomoci a já řekl, že ne, jako by se nic nedělo.“

7.2.5 Hledání falešných jistot

Respondent č. 1 v době, kdy musel během krátkého období zvládnout problematiku nemoci a úmrtí sourozence, hádky, rozpad rodiny, alkohol, prášky, pokus o sebevraždu u rodičů, větší zodpovědnost, atd., měl pocit nerovnosti, nespravedlnosti a ztráty smyslu života. Což se projevilo, jak sám říká, v jeho krizovém období. Potřeboval si „ztrátu všeho“ něčím nahradit, aby mohl vůbec dál fungovat. *„Přesto jsem si prožil své krizové období. V té době jsem si řekl, že na všechno z vysoka kašlu, že když už se stalo tohle, že nic horšího se už stát nemůže, že prostě co už. Začal jsem v učňáku kouřit, kašlat na fotbal, docela ... (Promiňte, že pořád vzdychám, klepe se mi celé břicho.) Úplně jsem na to kašlal, začal jsem jezdit s klukama po diskotékách, byl jsem mladý, ale nalévalo se všude. Takže se popíjelo, kouřilo, pořád jsem byl s partou a všechno ostatní házel za hlavu.“* Respondent č. 5 si nahrazoval ztrátu bratra a nepochopení svých vrstevníků setkáváním s vrstevníky zesnulého bratra, kteří ho brali mezi sebe, to ale dělalo věkový rozdíl 5 let, což také zanechalo své následky. *„Chodil jsem s nimi na hřiště, opékat, ale pak jsem chtěl i na diskotéky, kde se už pilo, kouřilo, ale to mi naši nechtěli dovolovat. Neměl jsem ani čtrnáct, pamatuju, že jsem se i rozbrečel, protože jsem si myslel, že už nemám ani s kým kamarádit, s těmi svými spolužáky nemám kam chodit a navíc mě to nebavilo, a s bráchovými přáteli mě ještě naši nechtěli nikam pouštět a zakazovali mi různé akce, což dnes chápu.*

Přesto si uvědomuji, že jsem začal velice brzy kouřit, ta cigareta mi nějak nahrazovala dobrého kamaráda a kouřím doposud, ačkoliv bych se toho sám rád zbavil, ale zatím to nejde. Dříve jsem taky začal s těmi staršími chodit po večerech do hospody, tedy pít hlavně pivo, ale i alkohol, aniž bych na to měl patřičný věk. Chtěl jsem se tím nad všechno nějak povznést, já nevím.“

7.2.5.1 Drogy

U respondenta č. 2 se ke všemu přidal ještě silný deficit lásky, nezájmu, ztráty všeho, co do té doby zažíval doposud. A to, co nenalézal doma, hledal zoufale jinde. A ne-kamarádi, jak sám nyní říká, mu nabídli drogu, pervitin, jehož následky si nese dodnes. „*Já jsem vlastně doma, potom, co Roman umřel, neměl vlastně nic. Rodiče, kteří spolu nekomunikovali, nijak nefungovali..., co tady? Stalo se toho strašně hodně. A když pak někdo řekne: Tady máš, vezmi si drogy a člověk nemá k nikomu pořádný vztah a já jsem bral ty kamarády jako svoji rodinu, tak jsem si, když mi nabídli pervitin, řekl, proč ne? Tak jsem si ho prostě vzal. Do dneška se přiznám, že se to se mnou vleče, ač už jsem toho nechal a jsem na to hrdý, že jsem přestal, protože s tím se nedá ani trošku žít, tak do dneška cítím následky..., prostě změni to člověka hodně. Tak ten pervitin a kamarádi, které jsem měl... (pláč), v tom ohledu by se měli více rodiče zajímat o své děti, jak se cítí, co dělají, vždyť je přece taky potřebují..., nevím, jak moc jsem je ještě zajímal. Když si vybavím, jak mí „kamarádi“ mrhali zdravím a na druhou stranu bráchu, který se léčil na rakovinu a jak by rád žil, hrozný pocit... A já tak lehkovážně mrhal se svým životem...(pláč), s takovýma blbečkama a přistoupil jsem na to sám, tak ...tohle mě mrzí strašně hodně. V té době byl ale pervitin moje pomoc, já jsem měl klid, někteří se o mě zajímali, něco jsem pro ně znamenal, nechybělo mi v tom momentě nic. Chtěl jsem být jenom vnímán těmi nejbližšími, které mám rád. Tam ani nešlo o to být středem pozornosti, ale cítit prostě, že jsem tu, že mě naši vidí. Oni chtějí něco po mně, já jim vyjdu vstříc, domluvíme se, oni to uznají, vidět prostě zájem, lásku. V tom byla ta droga silnější a to všechno mi nabízeli právě kamarádi v té droze. Hodně si uvědomuju, že to byl špatný krok v mém životě. Chci mít od toho klid a mít svůj život.“*

7.2.6 Předčasná dospělost – ztráta dětství

Dle rozhovorů, na základě životních událostí, všichni participienti nějak rychle dospěli. Nebyla to ani tak jejich volba, jako život sám, protože je nastavil do určitých rolí, které si sami svobodně nevybrali, neměli však jinou možnost. Respondenti pohlíželi na předčasnou dospělost jako na něco, co jim zkrátilo dětství, vzalo vrstevníky, kteří k dospívání patří, přineslo smutek a zmatek. I když jim dal život do cesty jiné náhrady, mají pocit, že tento deficit je něco nezvratného a zatím neví, co jim tato ztráta ještě v životě přinese. Jako by si uvědomovali, že všechno v životě má svůj čas. Respondent č. 5 vzpomínal, že si více rozuměl se spolužáky a kamarády svého o pět let staršího zesnulého bratra, kteří ho brali mezi sebe, jelikož se svými vrstevníky si neměl co říct a stále více se od nich vzdaloval, ale toto „přeskočení let“ mu přinášelo své problémy. *„Když Janek zemřel, snažil jsem se zůstat v partě těch starších kluků, protože se svými spolužáky jsem si přestával rozumět. Byl jsem už někde jinde, nebavily mě jejich hry a řešení jejich problémů. Navíc Jankovi kamarádi si se mnou o něm povídali, což mi bylo příjemné. Tenkrát jsem se ale cítil sám. Jako bych nikam nepatřil. Chyběli mi vrstevníci, ale takoví, s kterými bych si dobře rozuměl a mohl s nimi trávit volný čas. To bylo období, kdy jsem dost bojoval sám se sebou, kam vlastně patřím, protože s jedněmi mě to nebaví a s druhými nikam nemohu. S odstupem let však i Jankovi spolužáci začali žít své životy, našli si partnerky, měli i své přátele ze škol a já jsem začal být opět osamocen. Znovu jsem začal navazovat vztahy se svými vrstevníky, ale tak nějak uměle, už to nebylo ono, jen jsem nechtěl zůstat sám. Nebyl jsem ani dítě, ani dospělý, to jsem si hodně uvědomoval, bylo to těžké období. A k dětství a mládí právě přátelství a kamarádství patří nejvíce. Nějak jsem o to dětství rychle přišel. I přítelkyni mám nyní starší, než jsem sám, jelikož si máme více co říct. Často se setkávám s tím, že působím na lidi jako starší. To je z jedné stránky dobře, hlavně v současné době, ale kdysi mi to dělalo problémy, protože, jak už jsem říkal, jsem si moc nerozuměl s vrstevníky a tíhnul jsem ke starším.“* Respondentka č. 4 rovněž definovala výhody i nevýhody předčasné dospělosti. *„...setkávala jsem se s tím, že mi začali lidé tipovat víc let, než mi bylo. A ne tím, jak jsem vypadala, ale jak jsem se chovala, mluvila. Mě to samozřejmě lichotilo, ale také mi to komplikovalo život, protože jsem byla trochu izolovaná. Já jsem po tom, v šestnácti, sedmnácti, začala chodit s klukem, který byl o osm let*

starší, a mi to strašně vyhovovalo, protože jsem v patnácti začala cítit, že jsem někde jinde, že mě nebaví takové ty zábavy s kamarády, nechodila jsem na diskotéky, párty, kde by se spolužáci bavili a měla jsem i tu možnost, ale nechtěla jsem. Mě nebavilo řešit věci, jakými se zabývají puberťáci, ty jejich problémy mi připadaly malicherné, dětinské a zbytečné.“ Sama však dodává, že každá doba žádá své a později kamarádi a vrstevníci začnou chybět a člověk má opět pocit osamocení a jako by část z určitého řádu vprchala. „... připadalo mi, že se něco v mém životě hodně podělalo. Tak jsem přece svůj život směřovat nechtěla. Strašně jsem začala toužit po partě lidí, kamarádů, chodit ven, do hospody, zatancovat si, prostě jezdit na akce, pod stan, cokoliv!“ Respondentka č. 3: „Musím říct, že když si vzpomenu na dětství, tak jsme do doby, než zemřel brácha, měli hodně známých a příbuzných, kteří k nám chodili. Bylo prostě všude plno. Po Toníkově smrti k nám už i ti přátelé a rodina přestali chodit. Bylo to i pro ty rodiče omezení kontaktů. Z jakých důvodů nemůžu úplně tvrdit. Všechno jako by skončilo. Přátele ze školy nemám, tím jak jsme zvláště všechno prožívali. Pak i tatínek, jak se k nám hrozně zachoval. Já bych řekla, jestli by se to dalo říct... mi to všechno vlastně vzalo dětství... (pláč). Ale i nyní stále pociťuji, že mi něco chybí, že nějaká část mého života není u mě naplněna, že se s tím těžko žije.“ Respondent č. 1: „Já jsem na svých kámoších viděl, že mají úplnou bezstarostnost, úplnou... Prostě oni nevěděli, co to je chodit každý den pro bráchu nebo ho vodit ráno do školky. I to pro mne bylo těžké na to, jaký jsem byl do té doby člověk, od malička živý, sám pro sebe, a pak dělat pravidelně nějaký úkol, mít nějakou starost. Najednou jsem prostě nepřemýšlel, co chci, ale co se prostě udělat musí! Nějak jsem rychle přišel o to své dětství a ta rychlá dospělost byla dost krutá. I teď na svých vrstevnicích vidím, že nejsou ještě tak dospělí a když něco mají, jdou raději prvně za mamkou a vyřeš to za mne.“ Respondent č. 2: „Celé to mé dětství se nějak podělalo, tak jsem si to vůbec nepředstavoval. Ani to dospívání. Měl jsem vždycky nějaký sen o životě, o prožitcích v mládí, o rodině, ve které vyrůstám, a najednou bylo všechno jinak. Těžké, složité, nevratné a hlavně úplně jiné!“

7.3 Vzpomínky na zesnulého sourozence, vnímání nadpřirozena

Vzpomínání na zesnulého sourozence, který ovlivnil jejich život a nadále v něm vedomě či nevedomě působí, je pro respondenty krásné i bolestné zároveň.

Vzpomínky se mísí s vírou v Boha nebo alespoň s představou, že „něco existuje,“ protože tak se s danou skutečností lépe vyrovnává, snáze žije.

7.3.1 Vzpomínky na zesnulého

Všichni respondenti se svěřili, že na zesnulého sourozence vzpomínají velice rádi a povídají si s ním, i když každý jiným způsobem. Mají o něm, o jeho duši, své představy a věří, že může být jejich ochráncem. Čtyři respondenti vnímají, že i když si pobřečí, vzpomínky bývají i hodně veselé. Naopak jedna respondentka sama přiznává, že má vzpomínky stále bolestnější a je si vědoma, že takovéto projevy nejsou v pořádku a potřebuje spíše profesionální podporu a pomoc.

Dva respondenti z pěti participantů si se svým sourozencem povídají v myšlenkách a ačkoliv se nehlásí k žádné víře, přesto věří, že někde tady kolem jejich duše přebývají. Respondent č. 1 navíc dodává, že je důležité si zesnulého nijak neidealizovat, ale brát ho takového, jaký skutečně byl. *„Brácha mě vychovával, prožil jsem s ním čtrnáct let a to není málo. Ale jsem strašně rád za těch pár let... Ve škole jsem si říkal, brácha mě určitě ochrání, nemůžu propadnout, nemůžu dostat dvojky z chování, brácha mě tam nahoře hlídá. Hlavně nebrat toho člověka jako nějakého andílka, prostě brát ho takového, jaký byl a vůbec se nebát si s ním popovídat, tajně! Kouřil, začal pít, mluvil sprostě mezi kluky, prostě byl úplně normální... A já jsem takový, že když jsem byl třeba na hřbitově nebo prostě sám, tak jsem slyšel úplně takový zašramocení, já jsem z toho byl úplně vedle... Myslel jsem na to, nevím, jestli to bylo nějaký znamení..., prostě to bylo.“* Z respondentova vyprávění je zřejmé, že se u něho střídají různé stavy smutku, pláče, ale i radosti. *„Já si pobřečím vždycky sám, protože mám takový dny! Někam si zalezu a prohlížím fotky z dětství... když mám depku, a tak si to vezmu a třeba i hodinu pobřečím a pak je mi líp.“* A hned krátce na to dodává: *„Když jsem někdy sám nebo spíše většinou, když jsem sám, tak první myšlenky, které mám, jsou na bráchu. Ale ne ty špatný, ty dobrý, veselý.“* Respondent došel k závěru, že pomyšlení na bratra přináší více radosti než smutku, což je vlastně znamením, že je člověk připraven vrátit se k normálnímu životu. Respondent č. 2, protože má rád zvířata, prezentuje si bratra právě do zvířat, ze kterých cítí lásku a něhu. To, co zatím v životě stále postrádá. *„A občas si s ním i povídám, mám to tak v hlavě. Já mám rád zvířata a někdy, když se zadívám na nějaké zvíře, může to být ještěrka nebo cokoliv jiného, tak se prostě zadívám a mám pocit, jako kdybych se díval*

na něho, viděl jsem v tom zvířeti svého brácha, cítil jsem takovou blízkost, něhu, nevím, jak to říct. Nevím, co mě to napadlo, ale já hodněkrát, u více zvířat to tak mám a je to hodně silné. Asi mi chybí ta láska.“

Tři respondenti se hlásí ke křesťanství, tudíž věří, že duše sourozence je u Boha, povídají si s ním, obracejí se k němu o radu a věří, že může být jejich přímluvcem. Respondentka č. 4: *„Když jsem ještě chodila na gympl a prožívala velmi intenzivně období odlišnosti od ostatních lidí a pocity samoty, cestou ze školy jsem se často stavovala na hřbitov, kde je brácha pohřbený. Zvláště když bylo venku hezky, vydržela jsem na okraji jeho hrobu sedět i půl hodiny nebo hodinu a povídala jsem si s ním. Měla jsem pocit, že je snad jediný, který ví, co prožívám a proč si připadám tak sama a jiná. Pochopila jsem ale, že jeho hrob není jediné místo, odkud mě může slyšet... a že je mi bráška i velkým pomocníkem, takovým mým andělem. Zároveň jsou pro mě vzpomínky na něj s plynoucím časem paradoxně čím dál bolestivější. Asi jsem něco zazdila, něco si neprožila, nevím. Ale není to pořád ok... naopak!“* Respondentka č. 3 z těchto tří věřících tazatelů zažila klinickou smrt a setkala se se svým bratrem, což jí úplně změnilo pohled na život. *„Já sama mám osobní zážitek s přítomností Boží. Zažila jsem klinickou smrt, kde jsem se setkala se svým bratrem. Hezky jsme si popovídali a spoustu věcí mi vysvětlil. To všechno mi moc změnilo pohled na život. Do té doby, než došlo k zásadní změně v mém životě, se už necítím osamělá, nemám takové ty stavy zoufalství. Co přijde v mém životě, to se snažím přijmout, a to mě někam posouvá. Kdyby měli rodiče v té době takový pohled na život, to, že smrt není nic špatného, že vlastně patří k životu, kdyby si uměli říct, tak už ho nic nebolí, už je u Boha, protože tam je tak krásně a tam je jeho domov, určitě by se o tom dokázali otevřeně bavit a náš život by mohl jít jiným směrem. Je mi to tak líto...“* Respondent č. 5 má rovněž silný zážitek ze společného setkání po smrti, kdy bratr za ním jednou přišel, aby ho potěšil a pustil hudbu, jakou i oni, duše, poslouchají. Ovlivnilo ho to nebát se smrti a jinak se postavit k životu. *„Nyní si s ním často povídám, třeba když se mi něco podaří nebo taky nepovede, anebo když potřebuji podporu. Mám silný pocit, že mě vede. Sám jsem měl jednou tak silný vjem, že mi brácha přišel pustit hudbu, abych si poslechnul, že i oni tam žijí radostně ve veselém světě. A já ji slyšel. Přestal jsem se tím tak nějak bát smrti.“*

7.3.2 Prohloubení víry v Boha

Tři respondenti, kteří vyrůstali v křesťanské víře, dospěli k názoru, že tato bolestná zkušenost je posunula k intenzivnějšímu vnímání a prožívání Boží existence, nadpřirozena. Úplně změnili pohled na život a vlastně víru proměnili ve všeobjímající lásku. Jsou si vědomi, že bez těchto těžkých zkušeností, by jejich vnímání o světě, o krásnu, nemělo žádnou hloubku. Respondentka č. 3: *„Víra v Boha..., to už ani není víra, to se tak nedá říct, to je hlavně jistota, láska. Možnost odevzdání toho všeho, co mě potkává, velká důvěra, láska. Už mě ani vlastně nepotkává nic zlého, protože pro mne něco zlého, špatného, co se mi děje, má nějaký smysl, tím pádem to pro mne vlastně nemůže být zlé. Mně už vlastně nic zlého nepotkává. Tento zážitek člověka úplně obrátí, aniž by tomu sám něčím přispěl. A to, myslím si, na člověka někdy přicházejí ještě těžší zkoušky. Všechno má svůj smysl, svůj řád. Já si ten život teď užívám..., jsem vlastně šťastná... nic se neděje jenom tak...“* Respondentka č. 4: *„Uvědomuji si, že díky těm všem prožitkům jsem více citlivá na dění kolem sebe, na nespravedlnost, křivdu. Nepociťuji nenávist, zlobu, ale spíše velkou lásku. Věřím, že můj život má smysl, který zatím nedohlédnu, ale s Boží pomocí chci zvládnout. Bez bratrovy smrti by moje víra byla asi hodně mělká. Celou rodinu tato zkušenost proměnila a posunula blíže k Bohu a učí nás zapojovat Boha, Ježíše, do veškerého našeho konání.“* Respondent č. 5: *„Možná se nás naši, hlavně mamka, snažili utvrdit v tom, že tady máme každý svůj úkol, který si máme odžít a splnit, mít tady nějaké poslání a třeba právě brácha si vzal za úkol, aby nás více přivedl k Bohu, k hlubší víře. A musím říct, že nejenom mě, ale nás všechny v tom posunul daleko, za což mu nepřestanu být vděčný.“*

Dva participienti, kteří se nepovažují za věřící v samotného Boha, se přesto přiklánějí k možnosti existence nadpřirozena tak nějak podvědomě, aniž by o tom více přemýšleli. Doufají, že duše zesnulého sourozence „někde je“ a nevnímají tak definitivní konec. Respondent č. 1: *“...a přitom si říkám, co jiného už ti třeba zbude, než prostě věřit, že tam prostě něco na hoře ještě je... Takže žiju v tom vědomí, že je brácha pořád tady, tak jako hodně lidí, když třeba někdo zemře..., myslím, že se chovám hodně podobně.“* Respondent č. 2: *„Já jsem do kostela nikdy nechodil, a jestli ta duše od bráchy někde je, o tom jsem moc nepřemýšlel. Někdy jsem třeba doufal v to, že mě brácha pozoruje, že mě vidí. Třeba když se mi něco*

povedlo, tak jsem se podíval nahoru, jestli mě třeba brácha vidí. Nebo i když se mi něco nepovedlo. “

7.4 Cesta k uzdravení a k osobnímu růstu

Mladí dospělí začali svým vnitřním postojem hledat způsob, jak přistupovat k řešení rozmanitých situací, v nichž se člověk může nacházet. Na základě svých prožitých zkušeností, ze kterých se poučili a při zapojení vůle a osobní morálky, začali pro sebe hledat cestu, která by je někam směřovala a která by jim pomáhala dělat život snesitelnějším. Vnímavost k určitým situacím je vede k praktické moudrosti.

7.4.1 Pochopení rodičů

Tři respondenti, jejichž rodiny se rozpadly, došli k závěru, že i když zažili od rodičů bolest a zklamání, přesto je mají oba dva velice rádi a snaží se pochopit situaci, ve které se nyní nacházejí. Nejdůležitější pro ně nyní v životě je, aby rodiče byli schopni mezi sebou v klidu komunikovat, měli k sobě úctu. Aby alespoň někdy žili zase jako společná rodina.

Respondent č. 1: *„Táta brečel jako želva, já si to nedovedu představit, kdybych tak měl děti já, co bych vůbec prožíval. Víím, že nás má rád, vždycky měl, a taky se o nás stará, tak jsem neměl důvod na něj úplně zanevřít. ...A mamka zabojovala hodně a jsem za ni rád, strašně moc. Tuhle naši se i snad spolu začali nějak bavit, to jsem moc rád. Táta, když bylo zakončení ve fotbale, tak dokonce přijel, on už má teď novou rodinu... a já jsem viděl, jak si dávají s mámou štamprli. Velice mě to potěšilo, protože jinak máma toho měla dost, ta už nemohla tátu ani cítit. Ono se to prožívá docela těžko, když rodiče spolu nekomunikují... Já jsem rád, že se to trochu urovnalo. Moc si přeji, aby měli rodiče k sobě úctu a dokázali si spolu normálně povídat. Přeji si, abychom někdy ještě všichni trávili společný čas, jako rodina.“* Respondent č. 2 navíc dodává, že ho velice zraňuje, když rodiče spolu komunikují převážně prostřednictvím jeho osoby, a to hlavně v tom negativním smyslu. Ze sdělení je cítit, že si přeje zachovat lásku k oběma rodičům stejně, že je mezi nimi jako mezi dvěma mlýnskými kameny, což je velice těžké a vůbec mu tím jeho, už tak těžkou situaci, neusnadňují. *„Já si vždycky říkám, že už mě potkalo všechno, co mohlo a že už to snad horší nebude. Úmrtí bráchy, rozpad rodiny, drogy, i to, že všechno naši řeší přeze mne, mě už nepřekvapí. To,*

že naši nekomunikují mezi sebou, hodně bolí, a já bych si přál, aby se spolu dokázali bavit, aby měli k sobě hlavně úctu... Rodiče třeba komunikují přez mě. To je blbá role, to už je asi můj osud. Prostě mě se ty věci mezi nimi netýkají. Mně se tím jenom ten můj život tíží. Já jsem říkal mámě, co je mezi vámi, ani to prosím tě přede mnou nezmiňuj, neztěžujte mi to.“ I přes těžkosti dospívání je pro respondenta stále jeho rodina a společně strávený čas tou hlavní prioritou v životě. „Ani na ty Vánoce se už ani nesejdeme, přitom já mám Vánoce spojené jenom s rodinou. Moc rád bych si přál mít společné svátky. To už se mi asi nikdy nesplní....(pláč), že bychom spolu strávili dovolenou..., v životě se toho už asi nedožiju. A přitom bych si to tak moc přál mít společnou dovolenou s našima i s malým bráchou... (pláč). Sám respondent se během rozhovoru několikrát zmínil o svém otci, že si ho váží a že ho mnohé naučil. „...i svému otci vysvětluji, že jestli něco umím, tak mě to naučil on“ a stejně tak, že má rád maminku, kterou se snaží chápat a ke které se rád vrací domů. „Já myslím, že v ní už je to, že ona má strach, že o všechny přijde.“ Je si vědom, že i pro rodiče musela být daná situace těžká. „Já jsem chápal, že jim taky nebylo po bráchově smrti nějak dobře, že jsme si ani nemohli spoustu věcí dovolit, to jsem chápal, mi o to ale nešlo“. Respondentka č. 3 mluvila o odpuštění rodičům, hlavně otci a o bolesti, která nejde vzít zpátky a o pochopení, že v té kritické době asi každý udělal jen to, co vlastně uměl. A k tomu jí přivedlo osobní poznání po prožitku s klinickou smrtí. „Já sama mám osobní zážitek s přítomností Boží. To všechno mi moc změnilo pohled na život. A hlavně mě to přivedlo k tomu, že jsem dokázala rodičům a hlavně tatínkovi odpuštění. Jinak bych ho asi měla v nenávisti. Prostě tatínek dělal asi to, co nejlépe uměl... Já si myslím, že on nás měl rád, ale takovým svérázným způsobem. Nikdo z nás nevyhledal psychologa ani duchovního, abychom mohli tento vzniklý problém řešit. Nějak jsme se v tom plácali všichni sami. To, jak se k nám tatínek vlastně choval, bolí dodnes a nejde to vzít zpátky... Čtvrtá respondentka pociťuje k rodičům obdiv nad tím, čím si prošli a jak si tím prošli a zároveň velkou lítost nad nedostatečnou podporou. „Proč se mě nikdy nezeptali na to, jak se cítím. Já to našim určitě nevyčítám, protože je obdivuju, čím si prošli a jak si tím prošli a v jakém vztahu jsou dneska a naprosto chápu, že v té době měli problém všechno nějak probrat sami. Člověk se prostě v té bolesti nějak uzavře, ať už to jsou rodiče, že prostě přestanou nějak vnímat okolní svět těch druhých lidí, a v té bolesti mají svůj vlastní svět, nevím... Já jsem jim vše, co se mi nedostávalo,

odpustila, ale přála bych si, aby mě pořád brali jako rovného partáka. Už nechci žít v nejistotě.“

Pátý respondent spíše lituje svého postoje, který zachovával k rodičům a nyní má k nim hlavně obdiv, jak dokázali zvládnout situaci. Respondent č. 5: *„Nemůžu ale říct, že by mi chyběla láska, i mi nějaká pozornost byla věnována, ale asi ne do té míry, jakou by dítě v tom věku potřebovalo. Později jsem litoval, a stále ještě lituji, že jsem byl na naše naštvaný, že se bratrovi více věnují, něco mi tenkrát chybělo, ale už to nedokážu přesně popsat. Teď už vím, že se snažili pro brácha udělat maximum. Nemám vlastně důvod se na ně zlobit. Věřím, že to v té době neměli vůbec jednoduché a vlastně je za to všechno, jak to zvládli, obdivuji.*“

7.4.2 Uvěřit sám v sebe

Čtyři respondenti zastávali názor, že mají po těch všech zkušenostech sami k sobě větší důvěru, chuť a sílu do života. Rovněž čtyři respondenti dávali důraz na důležitost volby partnera pro další život, protože si silně uvědomují složitosti života, které mohou v rodinách nastat a naopak jedna respondentka má velkou nedůvěru k mužům. Tři respondenti kladli důraz na neopakování rodičovských vzorů, ve kterých se vlastně zklamali a které se jim nelíbí pro rodinný život.

Respondent č. 1: *„Já se snažím žít tak, že nechci dělat problémy, a když něco přijde, tak se snažím s tím rychle vypořádat. Já spíš jsem sám za sebe, chci si všechno řešit a jdu do toho. Jak se ten můj život tak vyvíjel, jsem jiný než kluci. Nebojím se říct, že chci to nebo ono... Ale nespolehám moc na druhé. Prostě si spoustu věcí řeším sám. Více vnímám, jak je správný výběr partnera pro život důležitý... A cítím, že mě ten zážitek posunul někam dále... Ničemu se nebráním, mám větší odvalu do života, to určitě. Nebojím se říct, co si myslím, a když se mi něco nelíbí, tak za tím stojím...“* Respondent č. 2: *„Já bych chtěl ale hlavně teď změnit sebe. A předat své rodině, svým dětem jiný život. Nechci opakovat to, co dělali moji rodiče, chci se tomu postavit... Doufám jen, že si svůj život nastavím líp, než co teď prožívám. To se všechno uvidí, musím si najít tu pravou osobu, ale říkám si..., kdyby bylo cokoli, tak ženskou kvůli dítěti neopustím. A i kdyby to dál nešlo, tak chci mít pořád na paměti, že když si pořídím dítě, tak ho chci vychovat, něco mu předat, chci ho někam vést, někam ho nasměrovat, někam posunout. Ta situace, kterou jsem prožil, mi dává pohled na manželství v tom, že bych si přál velice tolerantní ženu, aby jednou ustoupila ona, jednou já, abychom se shodli,*

nehádali se, aby byla hodná, prostě, abych jí mohl věřit. Respondent č. 5 zmiňuje důvěru v Boha pro život, která je důležitá na zvládnutí mnoha problémů. *„Po úmrtí sourozence nebo spíše s odstupem let mám větší odvalu se pustit do mnoha věcí. Nebojím se brát výzvy, které mi život dává do cesty. Cítím se silnější, nebojím se říct, co mě štve a jak věci vidím. Mám větší odvalu do života. Tím nechci říct, že se mi vše úplně daří, ale z nezdaru se nehroučím. Vím jen, že si více uvědomuji sílu rodiny, jak je pro celý průběh života důležitá. ...vše se nějak lépe zvládá. Uvědomuji si, jak je tato skutečnost důležitá i pro můj další život, pro mou budoucí rodinu, pro výchovu dětí. Naučím je, že od problémů se neutíká, ale je potřeba se k nim postavit společně. Uvědomuji si, jak je důležitý výběr partnera pro další budoucí život. Že to člověk nemůže brát na lehkou váhu, v zamilovanosti, protože vím, že život postaví do cesty nejen to dobré, ale i to zlé.“* U respondentky č. 3 se vedle snahy vše zvládnout sama projevuje zároveň velká nedůvěra k mužům a snaha je ničím neobtěžovat. Nechce žít s někým, kdo o ni nejeví zájem, nechce opakovat vzory, ze kterých vyšla. *„Co se týká pohledu na muže, tak mám k nim spíše nedůvěru. A tím, že mě tatínek nikdy nepochválil, byla jsem pro něho spíše méněcenná, tak asi mě to ovlivnilo v tom, že já jsem se snažila být ve všem dobrá, že všechno umím, že to zvládnou, že jsem lepší, než jak mě vidí... (pláč). Tak rovněž ve vztahu s muži se snažím všechno zvládnout sama a moc je ničím neobtěžovat. Spoléhám prostě ve vztahu sama na sebe, což taky není ve všem dobře. Já i moje dvě sestry jsme odešly od manžela. Nechceme žít s někým, kdo o nás nejeví zájem. Nechceme opakovat vzory, ze kterých jsme vyšly. A přesto všechno, čím jsem si prošla, jsem si mnohé splnila a ještě plním a doufám, že to dotáhnu do konce. Třeba i dostudovat dálkově vysokou, jo, já si sebe vážím, protože jsem toho hodně, i v těch podmínkách, co jsem měla, dokázala.*

Respondentka č. 4 v sobě zatím stále nenachází důvěru, spíše naopak, vnímá problémy s vlastní sebe prezentací, což má za následek šikana, která sice proběhla již před několika léty, nicméně zanechala svou nesmazatelnou stopu. A jak sama dodává: *„...ale vím, že to byly takové, prostě takové záseky do dětské duše a já vím, že si to nesu do dneška (pláč). Snažím se s tím strašně bojovat..., ale ono to v praxi úplně jednoduše nejde.“* Výběr vhodného partnera pro manželství však patří mezi její hlavní priority. *„Být dospělým je velice složitá věc, zvláště pak tehdy, kdy je u člověka narušen řád prožívání, který náleží určitému období života u každého člověka. Stále více jsem přesvědčena a vidím to i ve své rodině, jak*

důležitá je volba partnera pro budoucí život. Vím, že se člověk může mýlit, nicméně výběr partnera by neměl brát na lehkou váhu, protože složitost samotného života je tak náročná, že bez lásky a opory vedle sebe, kterou má tvořit právě partner, je nemožné ji vůbec zvládnout.

7.4.3 Získána moudrost

U všech respondentů, i když prošli těžkou životní zkouškou, krizí, traumatizující zkušeností, jsem zaznamenala veliký osobní růst, který je nasměroval k životní moudrosti. Moudrosti, kterou nevyčetli z řady knih, ale dočetli se o ní v knize života. A pochopili ji přes hodiny a hodiny tápání, nevědění, bolesti, smutku, trápení. K moudrosti došli skrze vědomých i nevědomých chyb, přes předčasné dospění, přes hodiny otázek sami sobě, Bohu a hledání odpovědí. Na leccos už své odpovědi našli za cenu vlastního bolu, leccos v sobě teprve zpracovávají a mnohdy ještě tápou. Ale už vědí a znají, už jim bylo umožněno seřadit si v hlavě chaos mnoha otazníků. Respondent č. 1: *„Je potřeba mít dneska hlavu na pravém místě a je potřeba se s tím vypořádat. Chce to jediné čas. Čas a nové zážitky, nové věci a neseknout se a netrápit se nad tím, co se stalo. Pokud máš možnost ještě žít, tak proč bys nežil. Když ji máš, tak ji využij! Takže si myslím, že ten, co umřel, by řekl to samý. Netrap se a jdi dál...“* Respondent č. 2: *„Důležité je se ze všech těch těžkých problémů vyhrabat, dostat ten správný směr. Poučit se z toho, co jsem prožil a soustředit se na něco dobrého. Nebaví mě nicnedělání. A věřím, že život se dá hodně dobře žít, i když si třeba každý neseme nějaký ten kříž, tak doufám, že se mně to taky podaří....“* Respondent č. 3: *„I přes ty kříže, přes ten těžký život, který jsem měla, se mi na základě tohoto poznání mnohem lépe žije. Nemám teď období, kdy bych si připadala na dně. Já si spíše každý den v plnosti užívám... Už se nedívám na to, co si o mne ostatní myslí, ani jiné lidi nehodnotím, jak žijí.... Spíše si všímám té každodenní krásy. Když jdu například ráno do práce, tak si všímám takových maličkostí a uvědomuji si, jak jsou ty věci zázračné... Hodně se mi tím vším odlehčilo a věřím, že je nad námi anděl strážný, nahoře jsou všichni a dívají se na mne... a já mám z toho radost. Víra v Boha..., to už ani není víra, to se tak nedá říct, to je hlavně jistota, láska. Možnost odevzdání toho všeho, co mě potkává, velká důvěra, láska. Už mě ani vlastně nepotkává nic zlého, protože pro mne něco zlého, špatného, co se mi děje, má pro mne nějaký smysl, tím pádem to pro mne vlastně nemůže být zlé. Mně už vlastně nic zlého nepotkává. Tento*

zážitek člověka úplně obrátí, aniž by k tomu sám něčím přispěl. A to myslím si, že na člověka někdy přicházejí ještě těžší zkoušky. Všechno má svůj smysl, svůj řád.... Já si ten život teď užívám..., jsem vlastně šťastná. Nic se neděje jenom tak...“ Respondentka č. 4: „Uvědomuji si však, že život je hodně složitý, hodně se liší od představ, které jsme měli v dětství. Jde o neustálé zvládání překážek, které nám život staví do cesty. Je důležité i naučit se odevzdávat Bohu těžkosti, protože není v lidských silách vše unést na svých bedrech. Já sama se odevzdávání problémů stále ještě učím, protože často na to zapomínám a myslím si, že všechno musím nést sama, ale věřím, že dojdou do bodu, kdy budu umět s Boží pomocí, snášet složitost bytí s lehkostí. Jsem si vědoma, že ještě musím ujít kus cesty, protože prožitá šikana a deprese, se kterou se stále potýkám, mi život hodně stěžuje. Je právě to můj kříž? Snad ho jednou celý nenávratně odevzdám... Věřím však v krásu a sílu lásky.“ Respondent č. 5: „Myslím, že každý si nějaký ten svůj kříž v životě nese. Nikde není dáno, že svůj život prožijeme celý vesele. Ale je na nás, jak se k mnohým problémům postavíme. Přes všechno, co jsem prožil, stojí za to život prožít naplno, s láskou. Nikdo neznáme svůj čas, kdy skončí. Je na nás, abychom nepromarnili, co prožít můžeme a chceme. A jestli a jak se nám to podaří, závisí už na každém z nás...“ Tato moudrost jim může poskytnout humánnější rozměr lidského prožívání tím, že jim nabízí nové hodnoty, smysl života, nahléd..., a tím z nich vytváří jedinečné osobnosti.

8 Diskuze

Ve své práci se snažím zprostředkovat zkušenosti mladých dospělých v souvislosti se zvládáním životních situací po úmrtí sourozence a specifikovat těžkosti a důsledky, které jim přinesl život do cesty ve spojení s tímto traumatem.

Poukazuji na problémy, jež na sebe od samotného vzniku nemoci sourozence, následně jeho úmrtí a složitého období dospívání postupně navazují a tvoří tak komplex témat, s kterými se musí tyto děti potýkat, ale také na jejich vnitřní sílu, se kterou se dokážou s odstupem času dívat nejen zpět a odpustit nejbližším způsobené křivdy, ale hlavně na jejich víru v lepší budoucnost s touhou nastavit si svůj život po prožitých a nabytých poznatcích jinak, lépe, s moudrostí nevyčtenou v knihách, ale v nelehkém životním úseku.

Původně byl tento výzkum směřován zejména na problémy po úmrtí sourozence, ale na základě sdělení respondentů se ukázalo, že začátek jejich životních krizí a strádání se objevil již dlouho před tím, v období onkologické léčby sourozence. Proto jsem tuto část rovněž zahrnula do výzkumné analýzy. Chtěla jsem tak poukázat na zrod vnitřních traumat a duševních bojů a důležitost postoje rodičů, kteří se sami ocitli téměř v neřešitelné situaci a mnohdy neměli ani sílu vyrovnat se sami se sebou, natož tak ve vztahu ke svým dalším dětem!

Na základě interpretativní fenomenologické analýzy jsem zpracovávala pět životních příběhů, jimž všechna výše naznačená témata prostupují. Ačkoliv každé vyprávění je svou hloubkou osobní a jedinečné, problematiky zaznívající v jednotlivých příbězích, jsou velice podobné. Zejména pokud jde o problematiku ve vztahu k rodině; k okolí, zejména kamarádům, spolužákům, vrstevníkům, škole. Je až s podivem, jak rozdílně a zároveň v mnohém téměř totožně mladí lidé vzpomínají na své zesnulé sourozence, v příbězích se odkrývá jejich vnímání víry a zda je prožitá krize navedla k cestě k uzdravení a k osobnímu růstu. Každý z dotázaných si v sobě nesl takzvanou třináctou komnatu, ale při vzpomínání a vyprávění ji pomalu odhaloval a místo studu bylo cítit ulehčení, zbavení se svazujících otěží, interpretace nevyřčených myšlenek, vzpomínek, křivd. V třinácté komnatě totiž zůstávaly nesdělené věci, které respondenti neměli s kým probírat, neměli sílu o nich mluvit, uzamkli je v sobě. Na první pohled bylo vidět, že přes slzy, vzlyky, emoční projevy, se všem dotazovaným nesmírně ulevilo.

Třináctá komnata buď úplně zmizela, nebo zůstala otevřena k dalšímu povídání a rozjímání.

Výsledky ukazují, že všichni respondenti vnímali selhání rodiny již v samém počátku, kdy se rodiče dozvěděli o závažné nemoci sourozence a nedokázali se svými dětmi o vzniklých problémech dostatečně hovořit. Nedostatečná komunikace v rodině tak spustila na sebe postupně navazující reakce, se kterými se museli mladí dospělí potýkat. Narušení řádu v rodině, který dává všem členům pocit jistoty, klid a vyrovnanost, způsobilo právě chaos a nevysvětlitelný zmatek. Doposud daná pravidla neplatila, změnilo se chování všech přítomných, rodina se rozdělila, rodiče fungovali zejména pro těžce nemocné dítě, a zdravé, byť v duchu také nemocné změnou zaběhlého životního stylu, pocity nepochopení, neznáma, nejistoty, jak přesně vystihl jeden z respondentů: „...asi až do situace, než se to stane někomu blízkému, tak nedokážete nikdo pochopit, jak se člověk může cítit, nebo jak taková rodina funguje, co prožívá.“ Ačkoliv participienti poukazovali na pomoc širší rodiny, což bylo v dané době určitě přínosné, převážně toužili po blízkosti a podpoře těch nejbližších, vlastních rodičů. Toho se jim však nedostávalo a začali být zmateni, nejisti, podrážděni, pociťovali zlost, výčitky, obviňovali se, že dělají něco špatně a zároveň silně toužili být uznáni a zejména vnímáni svými rodiči, že jsou tady taky. Toto je právě období, které zpustilo začátek krize, na které se postupně začaly nabalovat další a další problémy s tím související.

Nedostatečná otevřená komunikace také docílila u respondentů absolutní nepřipravenost na přijetí zprávy o úmrtí sourozence a nepopsatelný šok. U tří respondentů (13 – 14 let) šlo, dle výpovědí jedné z nich: „... o pocit úplného odříznutí a odpojení od reality a od světa a od myšlenkových pochodů...“ a zároveň při vyslyšení nezvratného ortelu, chtěli psychickou bolest přehlušit fyzickou bolestí, kterou si sami způsobovali bezmyšlenkovitě, spontánně, například silným bušením hlavy do zdi. Jednomu respondentovi (10 let) vůbec nedocházelo, že se již se svým bratrem neuvidí, protože byl zvyklý na jeho časté odchody do nemocnice, a těšil se na pohřeb, že si s ním ještě popovídá. Jako potřebné cítím poukázat na absurditu, která se udála u jedné participantky (10 let), které rodiče zatajili samotné úmrtí dítěte a respondentka se svými dalšími sourozenci žila nějakou dobu v nevědomosti, neměla tak ani možnost účastnit

se samotného pohřbu a vnitřně se ztotožnit s danou skutečností. **Zatajení smrti sourozence** způsobilo vážné narušení vztahů k rodičům, které se, jak sama přiznává, již nikdy nepodařilo obnovit. Na anticipovanou ztrátu blízkého se dá, určitým způsobem, částečně připravit, ale v této roli byli právě jenom rodiče, na rozdíl od dětí, pro které bylo úmrtí neanticipovanou ztrátou. Dohnalová a Musil (2008) v časopise Sociální práce uvádějí na základě výsledku svého výzkumu, že matky (rodiče) byly procesem umírání v nemocnici obeznámeny a po smrti svého dítěte popisovaly dvojznačné pocity smutku i úlevy zároveň. Smutek ze ztráty dítěte a úlevu nad ukončením trápení, kterým si jejich potomek musel projít. Sourozenci nemocného dítěte nebyli na takovou situaci nijak připraveni, a proto zažili pouze velký šok, bolest a smutek. Smrt blízkého člověka je největší životní ztrátou, která nás může postihnout a patří mezi největší spouštěče krize. Nedostatečnou komunikací ze strany rodičů dochází k zesílení krize, prodloužení doby truchlení a složitějším odpoutáním se od sourozence, kterého ztratili.

Z výzkumu rovněž vyplývá, v souvislosti s nedostatečnou komunikací, že při zpětné rekonstrukci vztahu se zesnulým sourozencem dochází u všech respondentů k **pocitům provinění**, protože si uvědomují časté hádky, nevhodné scény, žárlivost a chování, které si mnozí vyčítali a vyčítají doposud. DiGulio a Kranzová (1997, s. 113 - 115) poukazují na totožné překážky, které komplikují dospívajícím možnost vyrovnat se snadněji se ztrátou sourozence, jak je uvedeno v teoretické části.

Deficit lásky je během vyprávění silně vnímán u všech respondentů. Láska a blízkost je natolik důležitá v každodenním životě, zvláště pak u mladých dospělých v době krize, traumatu, že se nedá ničím jiným nahradit. Dva respondenti popisují silně potřebu lásky a uznání, kterou pociťovali již v době nemoci, a po úmrtí spíše gradovala. Měli silnou touhu něco dokázat, sdělit rodičům, že jsou na světě kromě jejich nemocného sourozence také oni sami. Touha po ocenění nebyla ani po letech naplněna, což sebou nese následky v chování respondentů, jejich vnímání života, postojů k problémům a drobným radostem. Nejhorší pro žijící sourozence je situace, kdy se rodiče uzavřou sami do sebe a nevnímají okolí.

Téma smutku a samoty se prolíná napříč všemi příběhy a vyskytuje se od samotného začátku vyprávění. Přesto je u všech viditelná touha těmto

pocitům čelit, poprat se s nimi a znovu začít plně žít. Stejně tak poukazuje i v teoretické části Dr. Elisabeth-Kubler-Rossová, že máme na výběr buď žít ve smutku, výčitkách, vině a podobně, nebo se těmto pocitům postavit a zabývat se jimi, dokud se nesmíříme se smrtí a nedostaneme chuť k životu (Colorosová, 2008, s. 25).

Zvládnutí úmrtí sourozence je pro děti psychicky už tak velmi náročné, když se však k tomu přidruží **další navazující stresové zátěže**, může to pro děti vést až k nezvládnutelným potížím. Zvláště tři respondenti zažili velmi těžké období. V rodině nastaly silné hádky, dokonce i vzájemné obviňování rodičů, kdo nese větší vinu za smrt dítěte. U některých rodičů, ať už matek nebo otců, docházelo k větší konzumaci alkoholu, kterým se snažili řešit svou nezvládnutou situaci a dokonce výzkum zaznamenal u rodičů i pokusy o sebevraždu. Během krátkého období od úmrtí sourozence se někteří otcové odstěhovali od rodin a brzy na to začali zakládat nové, jako by chtěli udělat za vším tlustou čáru a začít nový život. Stalo se také, že rodiče sice zůstali v jednom domě, ale žili pak jenom vedle sebe a ne spolu, což nenahrazuje plnohodnotnou rodinu a děti to brzy vycítí, protože to spíše soužití zkomplikuje. Respondenti uvádějí, že v tomto těžkém období se rodiče zaobírali hlavně sami sebou, jakoby vůbec nebrali zřetel, že jsou tam přece ještě oni a živí, což bylo pro ně samotné hodně bolestné. U dvou respondentů, kteří jsou v sourozeneckém vztahu, došlo po tak silném zážitku naopak spíše k semknutí rodiny a k vnitřnímu posílení. Podotýkám, že tato rodina je katolicky věřící.

Děti mívají ve svých otcích vzory a přejí si být jednou jako oni. O to větší je potom pro ně zklamání, když vidí, jakým způsobem řeší momentální kritické situace. Opuštění rodiny v nejtěžších chvílích, v nejméně vhodné době, vnímají mladí dospělí jako něco neodpuštělného. Jeden respondent dokonce přičítá vinu za odchod otce od rodiny vlastní osobě, protože sám, z důvodu neustálých hádek a výčitek v rodině, které byly pro něho již neúnosné, se odstěhoval od svých rodičů a otec ho brzy následoval. Skutečnost, že mladší bratr vyrůstá bez otce a nepoznává tak rodičovské vzory, převážně pak mužské role, jsou pro respondenta těžce přijatelné. U jedné respondentky necitlivé a bolestné chování otce, neuznání a nepřijetí žijících dcer, protože zemřel jediný syn, způsobilo spíše nedůvěru

k mužům pro další její život, převážně pak převažovalo spoléhání v mnohém na sebe sama.

S úmrtím sourozence dochází v rodinách zároveň ke **změnám rolí mezi sourozenci**, kdy se mění pořadí v hierarchii, a s tím souvisí vědomě i nevědomě povinnosti a zodpovědnost, na kterou nebyli doposud zvyklí, a proto může být tato situace velice náročná a komplikovaná. Zvláště pak, kdy se přidají k úmrtí navazující problémy, jako je rozpad rodiny a sourozenecké role se mění zároveň na role chybějícího rodiče, jak to plně probíhalo u následujících dvou respondentů. Respondenti vnímají toto období jako velice těžké, kdy spoustu zájmů a koníčků musí skloubit s nově vzniklými úkoly a kompetencemi. Nezávisle na svých požadavcích přebírají tak nějak automaticky spoustu nově vzniklých pozic, jak například uvádí jeden z respondentů: „...ze mne se stal nejstarší sourozenec, to doslova, potom jsem přebral roli otce pro bráchu, partnera pro mamku, partáka pro taťku z druhé strany, pak hromosvod, po kterém řeší máma s tátou své problémy...“ Mladí dospělí už tak bojují se svým vlastním žalem a smutkem, a do toho všeho, s ohledem na jejich věk, aby toho nebylo málo, se přidají další velmi citelné problémy. U všech respondentů byla zaznamenána “povinnost být silní“, když mají pocit, že se rodiče nebo sourozenci hroučí. Tato maska však často jenom může prodloužit jejich truchlení.

Mnozí respondenti se smiřovali se skutečností, že vlastně úmrtím sourozence došlo i ke **ztrátě domova**, když už ne fyzické, tak určitě v rovině **rodinné pohody**. U některých participantů následoval rychlý sled událostí, životní změny a reakce těch nejbližších byly tak silné, až se stávaly nesnesitelné. Člověk chtěl od toho všeho utéct, znovu se nadechnout a začít žít. Jeden respondent v té bezmoci, kterou cítil, nedokázal a ani neuměl svou situaci řešit jinak, a proto odešel brzy po úmrtí svého bratra z domova. A jak sám sděluje, že i když se přestěhoval mnohokrát, nikde ten svůj domov, to zázemí, v pravém slova smyslu, nenašel. Jedna respondentka popisovala situaci, kdy domov se stal pro ni místem smutku, kde nebyla žádná jistota, klid, útěcha, jen zde prožívala noční můry a strach. Proto se snažila svou situaci řešit co nejdříve odchodem na nějakou ubytovnu v rámci školy. Další respondent sice neutíkal z domu, přesto se přestěhoval se svou maminkou a sourozencem do jiného bytu, ale nikdy tyto prostory nevnímal jako svůj domov. Pro mne byla v rámci výzkumu zajímavá,

až překvapivá reakce mladých dospělých, že při domlouvání schůzky k rozhovoru, mnozí participienti navrhovali, mimo jedné, právě místo, kde žili původně se svým zesnulým sourozencem jako celá rodina pohromadě, kde vnímají pocit klidu a jistoty a kde se stále cítí jako doma, což sami přiznali.

Významnou oporou jsou v tomto období vrstevnické skupiny. Spolužáci a kamarádi mohou sehrát důležitou roli v době úmrtí sourozence a následně po ní, ale často právě zde dochází k problémům při komunikaci. Většina respondentů se spíše setkala s nezájmem a vyhýbáním u svých vrstevníků z různých důvodů, jako například, že přátelé nevěděli, jak komunikovat, jak vůbec začít rozhovor, o čem se vlastně bavit, jak se chovat k pozůstalému. Přesto by rozhovor k tomuto tématu uvítali, ale cítili spíše nepochopení a nezájem od svých spolužáků, což přinášelo opuštěnost a samotu. Jeden respondent se komunikaci vyhýbal záměrně, a jak sám uváděl, ani nevěděl, co a jak vůbec sdělovat, ale hlavně nechtěl žádnou lítost, protože tuto situaci považoval za příliš osobní věc, a tudíž někteří spolužáci ani nevěděli o úmrtí sourozence u svého vrstevníka. Stejně zkušenosti popisuje Worden (1996, s. 48 – 50) a dále zdůrazňuje, že najít přítele, který prodělal podobnou ztrátu, může být velmi efektivní způsob, jak se vyrovnat se smrtí blízké osoby. To se také u jednoho respondenta v rámci výzkumu prokázalo. Pokud se ze strany přátel povede správná podpora, stávají se hodnotnou náhradou za rodinu. Největší absurditou byla opět situace jedné respondentky, která z důvodu nevědomosti o sourozencově úmrtí zažila velký výsměch od spolužáků a postupně se tak dostala do izolace od všech vrstevníků a tyto vztahy nebyly již nikdy obnoveny.

Souhrn událostí, který po úmrtí sourozence na sebe postupně navazoval, jako je **nepochopení u spolužáků, předčasná dospělost, nezájem k různým aktivitám**, dovedl jednu respondentku k druhému traumatickému zážitku - **šikaně**, který ji poznamenal možná více než samotné úmrtí sourozence a jehož následky si stále nese. Respondentka přiznává, že po prožití těchto traumatických událostí, jako je nemoc s následkem smrti, nedostatečná podpora ze strany kamarádů, rodiny a navíc šikana, má pocit, že něco uvnitř ní jakoby zemřelo, chybí jí chuť do života, energie. Věci, které ji kdysi bavily, dávno nedělá, a zároveň s poklesem aktivit zažívá depresivní prožitky a pocity bezmocnosti.

Převážně muži, respondenti, pod tíhou povinností a složitosti života, který museli během krátkého období zvládnout, měli **pocit nerovnosti, nespravedlnosti a ztráty smyslu života**, což se projevilo v jejich krizovém období. Potřebovali si „ztrátu všeho“ něčím nahradit, aby mohli vůbec dál fungovat. Začali dříve navštěvovat diskotéky, kouřili, popíjeli a měli pocit, že již všechno zažili, že se jim už nic horšího nemůže stát. U jednoho respondenta se ke všemu přidal ještě silný deficit lásky, nezájmu, ztráty všeho, co do té doby zažíval. A to, co nenalézal doma, hledal zoufale jinde. A ne-kamarádi, jak sám nyní říká, mu nabídli drogu, pervitin, jehož následky si ještě ponese dlouho. Přiznává, že v té době byl ale pervitin jeho pomoc, měl klid, někteří se o něho zajímali, něco pro ně znamenal, nechybělo mu v tom momentě nic. Chtěl být jenom vnímán těmi nejbližšími, které má rád. Nešlo o to být středem pozornosti, ale cítit prostě, že je tu, že ho rodiče vidí, že ho má někdo rád!

Všichni respondenti událostmi, kterými museli projít, **brzy dospěli**, daleko dříve, než jejich kamarádi. Pohlíželi na předčasnou dospělost jako na něco, co jim zkrátilo dětství, vzalo vrstevníky, kteří k dospívání patří, přineslo smutek a zmatek. I když jim dal život do cesty jiné náhrady, mají pocit, že tento deficit je něco nezvratného a zatím neví, co jim tato ztráta ještě v životě přinese. Jakoby si uvědomovali, že všechno v životě má svůj čas.

Tato kapitola výzkumu mi připadala nesmírně důležitá. Všichni respondenti **vzpomínají** na zesnulého sourozence velice rádi a také si s ním povídají, radí se, stěžují si na své osobní problémy a sdělují smutné i veselé zážitky, jako by byl blízko nich. Někdy jen v myšlenkách, jindy jako by vedli přímou komunikaci. Neidealizují si ho a chtějí si ho zachovat takového, jaký skutečně byl. Věří, že může být jejich ochráncem a v mnohém nápomocen. Čtyři respondenti vnímají, že i když si popláčou, vzpomínky bývají i veselé. Pouze jedna respondentka sama přiznává, že mívá vzpomínky hodně bolestné, což vnímá jako potřebu začít tuto situaci řešit profesionální pomocí.

U tří respondentů, kteří vyrůstali v křesťanské víře, došlo k posunu intenzivnějšího vnímání a prožívání Boží existence, nadpřirozena. Jsou si vědomi, že bez těchto těžkých zkušeností by jejich vnímání o světě, krásnu a každodenním životě nemělo žádnou hloubku. Více si uvědomují radost a naopak i bolest. Dva partícipienti, kteří se nepřiklánějí k žádné víře, připouští možnost existence

nadpřirozena a blízkost duše zesnulého sourozence, u kterého si ani neumí představit definitivní konec.

U všech participií jsem zaznamenala velkou životní zkušenost, která mě nesmírně překvapila. Směřovala totiž **k osobnímu růstu mladých lidí, k nově nabyté životní moudrosti**. Mnozí mají k sobě větší důvěru a odvalu do života, nebojí se mnohým věcem postavit do cesty a chtějí být opravdoví, nic si nenalhávat. Jsou více citliví na dění kolem sebe a pro mnohé mají pochopení. Spoléhají hlavně na sebe, jak je to naučil sám život. Pouze jedna respondentka v sobě zatím stále nenachází důvěru, spíše naopak, což má za následek šikana, která sice proběhla již před několika léty, nicméně zanechala svou nesmazatelnou stopu. A jak sama dodává: „...ale vím, že to byly takové záseky do mé dětské duše a nesu si je do dneška.“ Přes veškeré těžkosti a bolesti ze stran rodičů, všichni respondenti k nim chovají lásku, jak k matkám, tak k otcům a snaží se jejich situaci, kterou si procházeli, v souvislosti s jejich reakcemi a postoji, pochopit. Nejdůležitější pro ně nyní v životě je, aby rodiče byli schopni mezi sebou v klidu komunikovat, měli k sobě úctu. Aby alespoň někdy žili zase jako společná rodina, i když jen třeba o narozeninách a svátcích. Uvědomovali si sílu rodiny, která musí snášet dobré i zlé, a proto kladou důraz na výběr partnera pro další budoucí život. Někteří přiznávají, že i když se manželství nepodaří udržet z různých důvodů, je důležité naplnit rodičovské role a být zodpovědní vůči dětem. Hloubka jejich moudrostí a postoji je vyjádřena v jejich osobních výroci, jako například: „Myslím, že každý si nějaký ten svůj kříž v životě nese. Nikde není dáno, že svůj život prožijeme celý vesele. Ale je na nás, jak se k mnohým problémům postavíme. Přes všechno, co jsem prožil, stojí za to život prožít naplno, s láskou. Nikdo neznáme svůj čas, kdy skončí. Je na nás, abychom nepromarnili, co prožít můžeme a chceme. A jestli a jak se nám to podaří, závisí už na každém z nás...“.

Výzkum od samého začátku poukázal na **odlišné vnímání rodičů (matek) a respondentů k danému fenoménu**. Matky přistupovaly k rozhovorům s tvrzením, že jejich děti mají otázku smrti, truchlení a svého dalšího bytí v sobě srovnané a nebudou mít zájem, dle jejich současných postoji, o problémech o úmrtí sourozence hovořit. Velkým překvapením pro mne bylo, že mladí dospělí po sdělení, že výsledky výzkumu by mohly pomoci dalším dětem, které se setkají s úmrtím sourozence, že by se tak dalo předejít mnoha krizím a stresům, které

se mohou v rodině vyskytnout, byli velmi otevřeni a vstřícní k uskutečnění rozhovorů. Vnímala jsem z nich touhu pomoci dalším dětem, které se dostanou do stejné situace. Během vyprávění byli participienti srdeční, otevření a jejich sdělení mělo velikou emotivní hloubku. Z projevů je zřejmé, že všichni respondenti otevřeli své 13. komnaty, jak zmiňuji v jedné z předchozích kapitol. A pro mne osobně je velmi potěšitelné, že řada těch 13. komnat se po našem povídání už možná neuzamkne.

Svou roli hrál i **věk respondentů**. Ti, kterým bylo v době úmrtí sourozence 10 let, dokázali o dané problematice hovořit s větším klidem. Respondenti, kteří měli 13 – 14 let, plakali skoro po celou dobu rozhovoru, až je to samotné překvapovalo, jak jejich tělo reaguje. Mysleli si, že těžkosti a problémy, kterými si prošli, mají už lépe vnitřně zpracované, a s mnohými stresovými faktory jsou vyrovnáni. Nejlépe tvrzení vystihuje výrok: *„Stalo se to prostě všechno najednou, o to horší to právě bylo.... My na to neradi vzpomínáme, celý ten příběh jsem snad nikomu neřikal, v té době to bylo strašně těžké, vlastně nemožné... Časem, týden po týdnu ...pořád se mi hlavou honily stejné myšlenky, ... byly tam, kde byly... (silný pláč). No, a časem to začalo odeznívat, ale ty příšerné vzpomínky tam někde zůstaly... (pláč, vzdychání)... Já jsem o tom nikdy nemluvil, moc se omlouvám... No, byl to boj! Já si pobřečím vždycky sám, protože mám takové dny! Někam si zalezu a prohlížím fotky z dětství, když mám depku, a tak si vezmu album, a třeba i hodinu brečím a pak je mi líp!“*

Z těchto reakcí vyplynulo, že mladší děti mohou jinak vnímat úmrtí sourozence a lépe se tak vyrovnat se související problematikou a adaptovat se na nově vzniklé prostředí. Rovněž postoj dvou sourozenců (10 a 13 let) byl v mnohém odlišný, jako by každý vyrůstal v jiné rodině, což bylo pro mne překvapující. Mladší respondent působil vyrovnanějším a klidnějším dojmem.

Pomocí analýzy jednotlivých životních příběhů a identifikace témat, které se v nich vyskytují, jsem se pokusila zprostředkovat zkušenosti mladých dospělých po úmrtí sourozence. Vzhledem k povaze výzkumných cílů byla ke sběru dat použita metoda narativního interview. Z důvodu obav, abych respondenty sama někde nesměřovala pomocí strukturovaných nebo polostrukturovaných rozhovorů, jsem raději volila volné vyprávění jednotlivých příběhů. Výsledkem je text, který zní pravdivě pro toho, kdo měl zkušenost s daným fenoménem, a poskytuje náhled

pro toho, kdo ji neměl. Pomocí doslovné transkripce došlo k přepisu dat a jako metodu pro následné zpracování jsem použila interpretativní fenomenologickou analýzu. Smith, Flowers and Larkin (2009) považují vzorek do 6 participantů za dostatečný pro většinu studentských výzkumných prací. Menší vzorek dle autorů umožňuje výzkumníkovi jít více do hloubky jednotlivých příběhů a zároveň sledovat témata, která se vyskytují napříč příběhy. Vzorek 5 respondentů tudíž považuji za dostačující. Témata v jednotlivých příbězích se v mnohém shodovala, a tak mám za to, že další příběhy by nepřinesly příliš nových informací. Původním záměrem bylo sledovat posttraumatické problémy dětí po úmrtí sourozence nehledě na typ úmrtí, ale protože se mi podařilo nezávisle na výběru zajistit pouze participanty se zkušenostmi po onkologickém onemocnění s následkem smrti, zaměřila jsem výzkum právě k tomuto tématu. V konečném důsledku jsem tuto možnost uvítala, protože tak může dojít k lepšímu propojení mých předešlých závěrečných prací, jak bylo již zmiňováno v úvodu a vytvořit tak jednu společnou související publikaci. Rovněž věk respondentů v době úmrtí a počet let od úmrtí jsem blíže specifikovala, jelikož mým zájmem bylo sledovat, jak se mladí dospělí vyrovnávají s tímto fenoménem, jak zvládají období dospívání a jak jsou otevřeni po osobních zkušenostech k dalšímu životu.

Faktory, které mohou ovlivnit výsledky výzkumů, mohou být různé. Patří mezi ně například věk respondentů, věk zemřelých sourozenců, věkový rozdíl mezi sourozenci, počet sourozenců v rodině a jejich pořadí, vnitřní vybavenost, psychická odolnost, pozitivní pohled, stabilita rodiny, víra. Účastníci výzkumu tak mohou být specifickou skupinou v rámci populace, ze které vybírám vzorek. I přes uvedené nedostatky a množství ovlivnitelných faktorů lze předpokládat, že se dají zjištěné výsledky na daný fenomén zobecnit.

Jako problematické a náročné v mém výzkumu vnímám zpracování volně připravených dat k analýze z důvodů obsáhlosti prezentovaných dat s velmi zajímavým autentickým sdělením. Rovněž dvojnásobné přerušení tvorby výzkumu, jak z osobních tak pracovních důvodů, vnímám jako časově i organizačně zatěžující převážně pro vedoucího mé diplomové práce.

Závěr

„Nic není ztraceno. Všechno prožité utrpení je zdrojem poučení pro naši duši.“ (Bob Savino)

Ve své diplomové práci analyzuji těžkosti, které se mohou u dětí po úmrtí sourozence vyskytnout a také poukazuji na úlohu reflexe jejich postojů a konstruktivní ukotvení pro další jejich dny budoucí. Prostřednictvím narativních rozhovorů pěti respondentů jsem se tak pokusila zprostředkovat čtenářům zkušenosti v souvislosti se zvládáním náročných situací, jejich fyzické i emoční prožívání, ale také na osobní růst vedoucí k moudrosti. Domnívám se, že příběh je nejvhodnějším, nejpřirozenějším a vzhledem k osobám, které o prožitém traumatu nebo krizi vypovídají, také nejšetrnější metodou, jak se dostat k samotnému prožitku a období vypořádávání se s ním.

Po detailní analýze jednotlivých příběhů specifikuji témata, která se vyskytují napříč výpovědím respondentů, ale i ta, která jsou ojedinělá a nejdou pominout. Jedná se o problémy ve vztahu k rodině, kde hlavním spouštěčem je nedostatečná komunikace mezi členy rodiny, zvláště pak selhání rodičů, což způsobuje řetězec těžkostí, které na sebe navazují. Jde o nepochopení narušeného řádu v rodině, absolutní nepřipravenost na přijetí zprávy o úmrtí, pozdní výčitky a lítost nad žárlivostí a nevhodným chováním vůči zemřelému sourozenci, deficit lásky, touhy po uznání a vše prostupující smutek a samota. Dále pak práce poukazuje na partnerské krize, rozpad rodin, hádky, alkohol, pokusy o sebevraždu, změny rolí v rodině a ztrátu domova, té vděčné jistoty. Mezi další problematiky, které se po prožitku smrti u mladých dospělých vyskytují, jsou vztahy ke spolužákům, kamarádům, škole a okolí vůbec, a to převážně v tolik potřebné komunikaci. Přibližuje také možnost šikany, drogové závislosti a předčasnou dospělost, což s prožítým traumatem rovněž souvisí. Zaměřuje se na způsob vzpomínání na zemřelého sourozence a vnímání víry z pohledu respondentů. Vyzdvihuje s odstupem let nynější pohled mladých dospělých na danou problematiku, který souvisí s odpuštěním, větší vírou v sebe sama, pozitivním postojem do budoucnosti a s cestou vedoucí k moudrosti.

Jako samotný zrod všech problémů vystupuje dle analýzy právě selhání rodiny v nedostatečné komunikaci s těmi nejbližšími. Již autoři Koutecký, J.

a Cháňová, M. (2003, str. 129 - 132) v publikaci „Děti s nádorovým onemocněním“ poukazují na důležitost a potřebnost komunikace uvnitř rodiny, protože onemocnění dítěte a následné úmrtí změní v různé míře životní styl všech jejích členů. Mění se do té doby pevně stanovené role, veškerý zájem je soustředěn na nemocné dítě a ostatní potřeby rodiny zůstávají stranou, což samozřejmě vede k narušení vzájemných vztahů. Citlivou složkou se stávají právě sourozenci. I oni prožívají pocity strachu, zármutku, viny, ale i žárlivosti. Převážně rodiče by měli takovéto stavy rozpoznat a trpělivým vysvětlováním a klidem je odstranit. Měli by o všech problémech, pochybnostech a nejasnostech doma otevřeně diskutovat. Není dobré nejistotu a rozpory utajovat a stupňovat tak napětí domácího prostředí. Jenom praxe je bohužel zatím jiná. Rodiče, kteří se dostanou před řešení závažného onemocnění dítěte s následkem smrti, nemají pravděpodobně čas ani sílu hledat poučení, jak se v těchto chvílích zachovat. Nicméně jednoduchá publikace s autentickou výpovědí těch, kteří tuto situaci zažili „na vlastní kůži“, by jim zcela určitě pomohla připravit se na konkrétní problémy a být hlavně oporou ostatním žijícím dětem, aby už nedocházelo k tak silnému sdělení: *„Nám sice zemřel sourozenec, ale nás naši svým postojem pohřbili zaživa.“* Zaměřit se tak na postupy, jak se zachovat k pozůstalým sourozencům, jak s nimi komunikovat, co jim sdělit a na co je šetrně připravit, aby se s nelehkou situací vyrovnali co nejlépe. Je důležité pro rodiče sledovat, jak uvádí jedna respondentka: *„...co si lidé myslí a cítí, než to co dělají.“* A k tomu je právě tolik potřebná otevřená a vřelá komunikace.

Z předešlých výzkumů je zřejmé, že pozornost se nejvíce obrací na matku (nejvíce výzkumných prací), ale méně pak na otce (jedna práce) a na žijící sourozence, kteří často nejsou již dětmi, ale ani dospělými. Období dospívání je těžké na zvládnutí samo o sobě, natož pak u dětí, ke kterým se přidají další těžkosti, které si sami nevybrali, ale které jim život postavil do cesty. Téma, kterému by mohla být věnována pozornost v rámci výzkumu, a které by mě osobně velice zajímalo z důvodu konfrontace s touto prací, je o zvládnutí rodinných problémů a těžkostí po úmrtí dítěte a podpora žijícím dětem právě z pohledů rodičů.

Výsledky výzkumu přímo vybízejí ke zpracování tolik potřebného materiálu převážně pro rodiče, ale také spolužáky, kamarády, školní poradce

a okolí, aby se o prožitých traumatech a posttraumatických problémech dětí po úmrtí sourozence v co největší míře diskutovalo a byla tak vytvořena fyzická a emoční podpora těm nejzranitelnějším, na které se často zapomíná, na děti, na mladé dospělé. Tyto praktické rady by mohly být využity v poradenských a zdravotnických zařízeních psychology, terapeutů a sociálními pracovníky, ale také duchovními a učiteli ve školách. Jako vhodné a účelné bych viděla právě sestavení různých problematik a postojů souvisejících s tímto fenoménem a vytvořit tak soubor zkušeností, rad, ponaučení, poukázat zároveň na různé možné dopady a strádání, ale také povzbuzení a hledání cest, které vedou v mnoha případech po prožité krizi, traumatu, k moudrosti. Je velice důležité pracovat komplexně s celou rodinou, protože tento fenomén dopadá na každého člena rodiny v jiné míře a v jiné intenzitě. Je nutné klást důraz na komunikaci, ať verbální či neverbální, na vztahy mezi zúčastněnými, protože společně se dají lépe zvládat překážky a jít tak po cestě k moudrosti. Podle Achenbauma (2004, s. 49) moudrost je také záležitostí vztahů k druhým a způsobu mezilidské komunikace. „Moudrost neznamená pouze vědět, ale vidět srdcem.“

Závěrem bych chtěla vyzvat rodiče, aby se neuzavírali se svým smutkem do sebe, i když procházejí těžkým obdobím, ale aby byli otevřeni lásce těm nejbližším, svým žijícím dětem. Dětem chci popřát, aby měli v sobě tolik vnitřní síly, kolik je potřeba na zvládnutí životních těžkostí. A slovy profesora Kouteckého (Lazecká, 2009a, s. 50) cituji:

„Zkušenosti mě naučily, že nejsou jen vrcholy, ale i propasti, a že všechno na světě, a tím spíše život, má svá úskalí, svůj začátek a konec, který někdy přijde přes veškerou snahu a pomoc příliš brzy. Zkušenosti mě však naučily i tomu, že po pádu je nezbytné se zvednout a snažit se žít dál. Život je nejvyšším kritériem a stojí za to jím jít, i když někdy se smutkem. Jen je nutné si správně srovnat jeho hodnoty a upnout se k těm, které jsou neměnné, věčné a tvoří život ušlechtilým. Jen jimi naplníme odkaz těch, kterým byla možnost bytí odepřena. Je to naší povinností. Vaší také.“

Nejsou právě děti tou nejvyšší hodnotou a tvoří nám život ušlechtilým?

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – základní informace ve vztahu k respondentům.	30
---	----

Seznam příloh

Příloha č. 1	82
Respondent č. 1	82
Respondent č. 2	92
Respondent č. 3	105
Respondent č. 4	112
Respondent č. 5	122
Příloha č. 2	129
Osobní email profesora MUDr. Josefa Kouteckého, DrSc, zakladatele dětské onkologie v Československu, autorce diplomové práce.	

Seznam literatury a použitých zdrojů

Monografie:

Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.

Colorosová, B. (2008). *Krizové situace v rodině: Jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a trauma adopce*. Praha: Ikar.

Čermák, I. (2004). Narativní paměť. In P. Macek, J. Dalajka (Eds.), *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech*. Brno: Masarykova Univerzita, 25-36.

Doka, K. (2000). *Living with grief: children, adolescents, and loss*. Psychology Press.

Fafejta, M. (2005). *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.

Frankl, V. E. (1984). *Případ: Tragický optimismus*. Vladimír Smékal. Brno. Postskriptum.

Furman, R.A. (1971). *Helping Children Cope with Stress*. Cleveland: Center for Research in Child Development.

Gjuričová, Š, Kubička, J. (2009). *Rodinná terapie: Systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Henzel, M. (1997). *Smrt zblízka. Umírající nás učí žít*. Praha : ETC Publishing.

Kastová, V. (2000). *Krize a tvořivý přístup k ní*. Praha: Portál.

Koutecký, J., Cháňová, M. (2003). *Děti s nádorovým onemocněním: Rady rodičům*. Praha: Triton.

Kubíčková, N. (2001). *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Praha: Nakladatelství.

Kubler-Rossová, E. (2003). *O dětech a smrti*. Praha: Nakladatelství Ermat s.r.o.

- Lewis, C. S. (1995). *Svědectví o zármutku*. Praha: Návrat domů.
- Lovasová, L. (2005). *Láska a partnerství*. Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- Lukasová, E. (2006). *I tvoje utrpení má smysl*. Brno: Cesta.
- Malá, E. a kol. (2007). *Dítě a stres*. Praha: Tigis.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada.
- Matoušek, O., Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Portál: Praha.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Oaklander, V. (2003). *Třinácté komnaty dětské duše*. Dobříš: Drvoštěp.
- Praško, J., Hájek, T., Pašková, B., Preiss, M., Šlepecký, M., Záleský, R. (2003). *Stop traumatickým vzpomínkám*. Praha: Portál.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Newbry Park: Sage Publication.
- Rowat, G. W. (2001) *Adolescents in Crisis: A Guidebook for Parents, Teachers, Ministers, and Counselors*. Westminster John Knox Press.
- Seneca, L. A. (1995). *Seneka vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia.
- Silverman, D. (2000). *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.
- Smith, J., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. London: SAGE.
- Šolcová, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada.
- Špatenková, N. (2004). *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada.
- Tetitcollin, Ch. (2008). *Oběť, kat a zachránce ve vztazích v komunikaci*. Praha: Portál.
- Trobischová, I. (1995). *Učím se žít sama*. Olomouc: Velehrad.

Vodáčková, D. a kol. (2007). *Krizová intervence*. Praha: Portál.

Worden, J. W. 1996. *Children and Grief: When a Parent Dies*. Guilford Press.

Yalom, I. D. (2006). *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál.

Články:

Bajer, P. (2008). „Zážitek neštěstí, ztráty blízkého vzbuzuje duchovní potřeby u každého člověka.“ (rozhovor). *Sociální práce/Sociální práce*, č. 4, s. 15 – 17.

Digiulio, R., Kranzová, R. (1997). *O smrti*. Praha: Lidové noviny.

Dohnalová, Z., Musil, L. (2008). Přínos sdružení Dlouhá cesta pro matky a rodiny vyrovnávající se se ztrátou dítěte. *Sociální práce/Sociální práce*. roc. 8. č. 2. s. 106–120.

Harvey J., Barnett K., & Overstreet A. (2004). *Trauma Growth and Other Outcomes Attendant to Loss*, Psychological Inquiry, Vol. 15, No. 1, 26-29. Retrieved December 4, 2006, from Pro Quest database.

Kvalifikační práce

Chmelová, D. (2011). *Posttraumatický růst: Pozitivní změna kvality života na základě prožité krize* (bakalářská práce). České Budějovice: Jihočeská univerzita.

Lazecká, A. (2009a). *Doprovázení onkologicky nemocného dítěte a jeho rodiny* (absolventská práce). Olomouc: Caritas-VOŠS.

Lazecká, A. (2009b). *Hledání smyslu v nesení společného kříže při doprovázení onkologicky nemocného dítěte* (bakalářská práce). Olomouc: Univerzita Palackého.

Navrátil, J. (2012). *Životní situace pozůstalých otců po smrti dítěte* (magisterská práce). Brno: Masarykova univerzita.

Slezáčková, A. (2010). *Posstraumatický rozvoj rodičů u onkologicky nemocných dětí v kontextu pozitivní psychologie* (rigorózní práce). Brno: Masarykova univerzita.

Strolená, P. (2009). *Zemřel mi sourozenec* (diplomová práce). Olomouc: Univerzita Palackého.

Zapletalová, K. (2011). *Zkušenost žen se smrtí jejich dítěte* (magisterská práce). Brno: Masarykova univerzita.

Příloha č. 1

Respondent č. 1

„Povídání o tom není nic příjemného... Já se osobně, když nemusím, moc neotevírám, spíše to v sobě hodně dusím. Hned brečím, ono to ze mne občas vypadne, já se potřebuji taky vyprávět o tom všem, občas si taky pobřečet. Člověk se tomu všemu neubrání. Je pro mne důležité, jak se potom člověk cítí a mi se uleví. Bez těch emocí to prostě nejde. Bez toho to neumím. Jsem celkem cít'a. Na venek tvrd'ák a uvnitř moc měkej.

Vezmu to tedy od začátku. Nejdříve měl brácha nějaký zánět nebo něco takového a já to vnímal jako normální nemoc. Bylo mi tehdy necelých třináct a bráchovi něco před šestnáctinami. Byli jsme od sebe o 3 roky. Začalo to nějakými uzlinami, prý že půjde do nemocnice, že mu to tam nějak odoperují. Nevím, nějak jsem tomu moc nerozuměl a nepřikládal tomu žádnou váhu. Říkal jsem si: Jo, brácha půjde na operaci, pobude tam nějakou dobu a zase bude v pohodě. A potom doktoři začali s tím, že se to nějak nepovedlo a že musí do Prahy. To jsem slyšel od rodičů doma, že to udělali na houby, že tam něco zanedbali nebo co, nevím, co je na tom pravdy. Tak jsem to slyšel a taky, že potom bude brácha převezen do Motole, že tam půjde na nějakou operaci a chemoterapii. Pak už jsem začal trochu panikařit, ale pořád jsem to jaksi vážně nevnímal, vůbec se mi nejevilo, že by se dělo něco vážného. Celé jsem to nějak nechápal. I když jsem v Motole viděl ty děti, nechápal jsem, proč by se měly léčit a že jinak by měly umřít. Já jsem byl takový naivní klučina. Měl jsem v hlavě jenom fotbal, ani učení jsem nějak zvlášť neřešil, jenom fotbal a jak půjdu ven s kluky, prostě tím jsem tehdy žil. V té době jsem dospíval a puberta mě poznamenala. Byl jsem rozlítaný a situaci jsem vážně nebral. V té době brácha už moc doma nebyl, ale ani rodiče. Měli jsme ještě malého bráchu, hodně jsem se o něj staral, protože naši pobývali často v nemocnici v Praze. Nahoře bydleli děda s bábi a oni se taky o nás nějak starali. Měli jsme ještě tři místnosti nahoře, ložnici, pokojík a tam jsme s malým bráchou přebývali, když tady nikdo nebyl. Babička s dědou chodili do práce, takže jsme byli hodně sami. Bylo to pro nás všechny velice náročné. Neplatily žádné pravidla a žádný řád, na který jsme byli doposud zvyklí. Všichni byli nějakí zmatení a smutní zároveň. Nikdo mi nic pořádně neřekl, byla to divná

doba. Ten rok byl pro nás i pro mámu s tátou hodně těžký, už jsme to nějak nezvládali. Táta si ještě našel v té době nějakou známost a tak to byla úplně katastrofa, která se provalila až po smrti bráchy. Takže to bylo úplně..., jak to říct, bylo to období k nevydržení. Pamatuji si, jak jsem seděl v autě s tátou, který chtěl utéct, máma byla tady, že si vezme prášky. Každý z nich řval na jednom místě a ani nevěděli, že tady jsou nějaký děti. Prostě byli z toho všeho úplně hotovi, ještě když se k tomu připletlo to s tím tátou. No a potom, ty první dny po bráchově smrti, byly hrozný... Já jsem měl spoustu kamarádů a jsem za to rád...

Bylo to hrozný období, tak ten rok, dva.... Když máma zůstala tady s námi a táta po opakovaných návratech od nás odešel..., tak se máma rozhodla, že se přestěhujeme, že tady na to kašle, že se přestěhujeme do bytu. Ale ani to nebylo jednoduché, vznikaly různé problémy. Děda taky není nic extra, má taky své extrémny..., prostě žádný známý kluk toto neprožíval. Já jsem to s nimi neprobíral. Byl jsem zklamaný z táty.... Nějakou dobu jsem s ním nemluvil a do dneška jsem mu to neodpustil... Mám ho rád, to jo, ale že bych ho nějak za to omlouval to ne, pořád jsem ještě neodpustil...

Jsem taky jenom člověk a nemůžu říct, že se to nikdy nemůže stát. Když se třeba fakt pohádáme a každý pak bude s někým jiným. Když to člověka přestane s tím druhým bavit, tak si třeba nevybere a než aby si kazil zbytek života? Víím, že nás má rád, vždycky měl a taky se o nás stará, tak jsem neměl důvod na něj úplně zanevřít. Ale to, co udělal, to byla docela rána. Hlavně pro mámu. Stalo se to prostě všechno najednou, o to horší to právě bylo... My na to neradi vzpomínáme, celý ten děj jsem snad nikomu neříkal, v té době to bylo strašný...

Časem, týden po týdně ...pořád stejné myšlenky, byly tam, kde byly... (silný pláč). Já si připadám, jak... (pláč). No a časem to začalo odeznívat, ale ty příšerné vzpomínky tam někde zůstaly... (pláč, vzdychání). Já jsem o tom nikdy nemluvil, moc se omlouvám...(pláč).

V té době jsem dojížděl na fotbalovou školu a právě třeba klukům, já jsem jim to prostě neřekl, já jsem to prostě nedokázal... Tady na vesnici to věděli, známí, spolužáci, to ano, ale tam... Já jsem to prostě nikomu neřekl, ani jsem nevěděl jak. Nechtěl jsem nějakou lítost..., aby se na mně dívali nějak jinak, mu umřel brácha nebo tak... Takže jsem to neřekl, pak jednou jsem to řekl jednomu, ale časem, až později. Ale tenkrát po těch prázdninách, protože se to stalo

o prázdninách, jsem neměl tu potřebu, co bych jim měl vlastně říct... Já jsem měl už v té době pořád tréninky, v tom srpnu jsem to nikomu neříkal, neměl jsem chuť to říct, neměl jsem potřebu vykládat, že mi umřel sourozenec. Jestli to učitel věděl od našich, to nevím. Já jsem ani nevěděl, jak a co bych jim měl říkat..., myslel jsem si, vždyť jim do toho nic není. Co se mnou chodili od nás do školy, věděli to. Měl jsem mezi nimi kamarády, s jedním jsme se o tom bavili, protože tomu umřel právě táta a o pár roků později, po dopravní nehodě brácha. V té době jsme byli největší kamarádi, tak jsme to o sobě věděli, to mi hodně pomohlo.

Ale jinak, když se mě dneska někdo zeptá, kolik nás je, kolik mám sourozenců, tak řeknu prostě pět, že jo. My jsme byli tři a teď má táta dva klučíky. Prostě bráchu mám taky pořád za sourozence.

Hodně mi tehdy pomohl fotbal. Já jsem od malička byl hodně aktivní, pořád jsem něco dělal, neumím sedět u počítače, jdu hned ven. Jsem celý život hodně akční, pořád někde s kamarády. Já ani nespím sám, vždyť i v práci, jak pořád někam jezdíme, tak vedle mne leží třeba dva tři kluci a i tady doma pořád přebývají nějací kamarádi. Když děláme v Praze, tak se mnou pracují kluci tady a pořád mi pomáhají. Jsou pro mne jako rodina, na ně se můžu spolehnout. I moje přítelkyně ví, že prostě kamarádi pro mne jsou jako ona, jen oni mně nepohládí tak pěkně...

Přesto jsem si prožil své krizové období. Po základce jsem šel dělat automechanika. V té době jsem si řekl, že na všechno z vysoka kašlu, že když už se stalo tohle, že není nic horšího, že prostě co už. Začal jsem i v učňáku kouřit, kašlat na fotbal, docela... Promiňte, že pořád vzdychám, klepe se mi celé břicho. Úplně jsem na to kašlal, začal jsem jezdit s kluky po diskotékách, byl jsem mladý, ale nalévalo se všude. Takže se popíjelo, kouřilo, pořád jsem byl s partou a všechno ostatní házel za hlavu.

Chybělo mi to pevné zázemí. Už to nebylo jako dřív. Nemyslím si, že bych utíkal z domu, to ne. Já jsem byl s mamkou, protože zůstala sama... Fungoval jsem vlastně místo otce. On neměl hned opouštět rodinu, ale být s mámou, než se z toho trochu dostane a ne ji takto nechat. Malej bráška ještě chodil do školy. Prostě..., já jsem jí pomáhal se vším, vodil jsem brášku do školky, školka je tady za barákem, pak jsem jel na fotbal, pak jsem přijel z fotbalu a šel jsem

ho vyzvednout, protože máma byla do půl čtvrtý v práci. Byly to takové bojové podmínky ve všem..., ale přežili jsme a teďka je nám tady dobře, aspoň si myslím. Táta má nějakou firmu, která se docela dobře rozjela, takže finančně jsme na tom dobře docela, mamka taky už dělá léta v kanceláři, takže je nějak zajištěná. Postarala se o nás prostě úplně geniálně. Já dneska vydělávám třeba o třetinu víc než ona a já se neuživím sám a ona to musela zvládnout. Prostě dokázala uživit ještě dva kluky, i když k tomu dostávala od táty nějaký peníze. Mamka zabojovala hodně a já jsem za ní rád, strašně, strašně moc. To, že se z toho nepoložila, protože už byla vlastně na drsném okraji. Měl jsem pocit, že musím rodinu držet trochu já, měli jsme malýho klučíka a táta byl v Praze, nežil tady. Přijel jednou za čtrnáct dní a to bylo někdy spíše divoký, protože děda do něj šil, že ho nějak navádíme, ale táta věděl, že ne. On je zase rovněj člověk, no, má to v hlavě srovnaný. Naváděl ho spíše dědek. Víte, to, že od nás odešel, bych i dokázal pochopit, ale že odešel v tu nejméně vhodnou dobu, jsem neodpustil. Já jsem rád, že se to trochu urovnalo. A že už taky trochu žijeme jako rodina, tuhle naši se i snad spolu začali nějak bavit, to jsem moc rád. Táta sponzoruje fotbal a když bylo zakončení ve fotbale, tak dokonce přijel, on už má teď novou rodinu a dva malý syny a já jsem viděl, jak si dávají s mámou štamprli, trenér je do toho nějak trochu naverboval. Velice mě to potěšilo, protože jinak máma toho měla dost, ta už nemohla tátu ani cítit. Ono se to prožívá hodně těžko, když rodiče spolu nekomunikují a navíc máma tady byla na všechno sama. Prostě nikdo, nikdo se nestaral, co a jak. Babička, mamka mámy, jí určitě taky hodně pomohla, a to jak finančně tak i psychicky. Máma měla i dost kamarádek, tak se z toho určitě nějak i vyprávěla... Ale taky... víc pila... a dostávala to alkoholem ze sebe, ty deprese. Prostě dostala se z toho, ne že by zase nějak moc pila, ale o víkendu si spíš něco dala, když byla v práci, tak to nijak ne. Teď je to vlastně devět let a už jsme z toho vykutáleni. Ale trvalo to dlouho, myslím si, a nějakou chvíli to bude ještě trvat. Moc si přeji, aby měli naši k sobě úctu a dokázali si spolu normálně povídat. Přeji si, abychom někdy ještě všichni trávili společný čas, jako rodina.

Já jsem byl vlastně prostřední dítě, měl jsem svůj svět, ale pak jsem se vlastně posunul na roli nejstaršího sourozence a zároveň s tím, co se u nás dělo, jsem přebíral i tu roli ochrannou za mámu, vlastně jsem v mnohém nahrazoval otce. Ta doba byla hodně divná. Já jsem na svých kámoších viděl, že mají úplnou

bezstarostnost, úplnou... Prostě oni nevěděli, co to je chodit každý den pro bráchu nebo ho vodit ráno do školky. I to pro mne bylo těžké, na to, jaký jsem byl člověk od malička živý, tak pak dělat pravidelně nějaký úkol, mít nějakou starost. A to mám brášku strašně rád a já jsem to musel dělat a dělal rád, a když mu budu moct kdykoliv pomoci, tak mu vždycky pomůžu. Najednou jsem prostě nepřemýšlel, co chci, ale co se prostě udělat musí! Nějak jsem rychle přišel o své dětství a ta rychlá dospělost byla dost krutá. My jsme se spolu s bráchou na sebe upnuli, myslím až moc. To pouto je tam teď strašně silný a krásný. Je fakt, že když jsme delší dobu spolu vedle sebe, tak si lezeme na nervy, ale zase na druhou stranu, jakmile někdo zvenčí na něj zaútočí, tak to je těžká obrana. Jsme fakt s bráchou teďka jeden tým. Já mám hodně dobrý kamarády tady od nás z vesnice, zrovna jednomu bude teď třiatdvacet let a to je jeden z nejlepších přátel. Oni jsou teď pro mne prostě velká rodina. To všechno, co tady v baráku je, ty stropy, stěny, podlaha, to jsme všechno dělali společně. Když něco potřebuju, tak stačí jenom říct a všichni mi pomůžou. Neumíme to zase nijak extra, ale vymalovali jsme, podlahy jsme dali, já jsem nemusel zaplatit za práci vůbec nic. Prostě jsme tady k tomu sedli a udělali jsme to.

Někdy se více o radu obracím ke kamarádům, jindy k rodičům. Podle toho, čeho se to týká. Já se snažím žít tak, že nechci dělat problémy a když něco je, tak se snažím s tím rychle vypořádat. Já spíš jsem sám za sebe, chci si všechno řešit a jdu do toho. Jak se ten můj život tak vyvíjel, jsem jiný než kluci. Nebojím se říct, že chci to nebo ono, prostě buď mi to dají a vyřídím si to, nebo ne. Ale nespolečám moc na druhé. Prostě si spoustu věcí řeším sám. Ale když mám nějaký velký problém, potřebuji poradit, tak zavolám tátovi a ten má spoustu věcí zmáklých, poradí mi. Nebo někam zavolá, pomůže i finančně, když je nutně potřeba. Snaží se mi pomoci. A za mamkou chodím s takovými citovými problémy. K mamce musím vždycky přijít, dát jí pusku, to ji hrozně potěší (smích), já jsem vždycky byl takový mazel. Zvláště když jsem byl malý, třeba vůči staršímu bráchovi jsem byl v mámině náručí víc. On měl více tu opatrovnickou roli vůči mě. Já si pamatuji, jak jsme tu nahoře hrávali takový hry, nikdo neuměl prohrávat, jo, a já jsem na něj ještě vymýšlel takový různé finty, (šťastný smích)... já měl pořád plusový body a on měl minusový (z vyprávění pramení veselost). Brácha mě vychovával, prožil jsem s ním čtrnáct let a to už není málo. A zase malý bráška,

ten už je ode mne o devět let, to už zase je jiný, no a ti sourozenci od táty, to je už dvacet let, to je ...to už ani není sourozenecký vztah. To už ani nikdy nebude takové, jak jsme to měli s bráchou, to bylo holt jiný. Ale jsem strašně rád za těch pár let... Když si vzpomenu na ty různé nadávky (smích a pláč dohromady), na to se dobře vzpomíná. Takový ty myšlenky, to povídání s ním, to mám ukryté v sobě, jo, jo... A já jsem takový, že když jsem byl třeba na hřbitově nebo prostě sám, tak jsem slyšel úplně takový zašramocení, já jsem z toho byl úplně vedle ... Myslel jsem na to, nevím, jestli to bylo nějaký znamení..., prostě to bylo.

Když vzpomínám, znovu se dostávám k otci. Taťka odešel po čtyřech měsících, do půl roku po bráchově smrti, tak nějak. Já jsem to nechápal, já jsem v té době nechápal vůbec nic. Mi tady třeba lidi leccos říkali, jako třeba, když jsem šel jednou na zábavu a kámoš ke mně přišel a řekl, bráchu prý teď drží jenom na umělé výživě, já na to, cože??? Já jsem si pořád nepřipouštěl, že by mohl umřít, já jsem po tu dobu, co byl v nemocnici v Motole, já jsem to prostě nevěděl a ani jsem na nikom nepoznal, že je to tak vážný. Naši už to věděli měsíc dopředu, že je to tak zlý, ale mně nic neřekli. Já jsem přijel jednou od kamaráda a máma tady seděla a brečela a jako už s tím byla nějak srovnaná, ale já... malej bráška tady lítal, byl tak malý, jak je tam na tom obrázku, který vidíte, lítal po dvoře, vysmátý. A když mi to řekli, já jsem byl z toho úplně mimo. To hlava nebere, to hlava nebere vůbec (pláč). Já jsem běžel, já vím, že tady byly nějaký tety a brečely a já jsem běžel najednou do svého pokoje, tam jsem se zamknul a řval jsem, jak je to možný, jak se může něco takového stát... (zrychlení hovoru, zesílení hlasu). Já jsem to nechápal, prostě nechápal... Mlátil jsem se do hlavy... (vzdychání), já jsem ji měl celou otlučenou... Pro mne to byla strašná rána..., mně nikdo nic takového dopředu neříkal, na nic mě nepřipravoval (pláč). Já jsem mu chtěl ještě toho tolik říct. Byl jsem u bábi, když jsem ho naposledy viděl, tenkrát ho naposledy přivezli, bylo to týden před jeho smrtí, naši to řekli bábi a já jsem si toho vůbec nevšiml. Ona vyšla ven a brečela tam, když jí to oznámili. Že je tak nemocný, že mu zbývá pár dní života. A já jsem to prostě nepoznal pořád. Ta tam u něj klečela, a mi to vůbec nepřišlo. Říkal jsem si, je nemocný, tak se vyléčí, od toho je v nemocnici, že se vyléčí. Vždyť se léčí skoro všechno a jsou to mladí lidi. Já jsem byl mladý a nic takového jsem si nepřipouštěl. Přesto, že jsme byli s mámou u nějakého léčitele a máma tenkrát říkala, ať jedu s ní. On nic nechtěl

a vzal bráchovu fotku do ruky, jakoby určoval diagnózu a on normálně, to jsem fakt na to zíral, normálně řekl, že má nádor na křížový páteři a měl pravdu. Máma pak jela za bratrem do nemocnice a oni jí to stejné přesně řekli. Já jsem to nechápal! Jo dobrý, bude se to léčit a jedeme dál, teď se už přece léčí všechno a najednou tohle. Ten den, kdy se to stalo, vlastně v podvečer jsem byl u kámoše a oni volali ke kamarádovi domů, že mám hned přijít, a já nevěděl, co je. Přišel jsem a říkám, maminko, co je: Maminka nemohla ani mluvit. Teď by měl narozeniny, dvacet šest.... (ticho) ... No, byl to boj! Já si pobřečím vždycky sám, protože mám takový dny! Někam si zalezu a prohlížím fotky z dětství, já mám rok a on má ani ne tři a já jsem vedle něj a takhle se držíme... A na to se podívám, když mám depku, a tak si to vezmu a třeba i hodinu pobřečím a pak je mi líp.

Ve škole jsem si říkal, brácha mě určitě ochrání, nemůžu propadnout, nemůžu dostat dvojku z chování, brácha mě tam nahoře hlídá..., a přitom jsem přestal věřit ve veškeré Bohy, nebo něco takového. A říkám si, co jiného už ti třeba zbude, než prostě věřit, že tam prostě něco na hoře ještě je, ta duše někde zaleze a je tam. Takže žiju v tom vědomí, že je brácha furt tady, tak jako hodně lidí, když třeba zemře...myslím, že se chovám hodně podobně. Hlavně nebrat toho člověka jako nějakého andílka, prostě brát ho takového, jaký byl a vůbec se nebát si s ním popovídat, tajně! A neříkat chudáčku, chudáčku, když prostě byl jako každý jiný. Kouřil, začal pít, mluvil sprostě mezi klukama, prostě byl úplně normální, jako správný brácha. Lepší je se mu smát a říct si tak to je, nic s tím neuděláš...

Ale cítím, že mě ten zážitek posunul někam dále... Ničemu se nebráním, mám větší odvalu do života, to určitě. Nenechám se nikým zastrašit, nebojím se říct, co si myslím, a když se mi něco nelíbí, tak za tím stojím. Na svých vrstevnících vidím, že nejsou ještě tak dospělí, a když něco mají, jdou raději prvně za mamkou a vyřeš to za mě. Rozhodl jsem se, že si udělám byt, a přes to nejede vlak. Doma málo místa, mám holku, tak taky nechci po někom, nebo dokonce po mamě, ať mi to nějak řeší. Prostě to udělám a hotovo, i kdyby se dělo cokoli. Chtěl jsem být sám a šel jsem si za tím. A dneska už tady bydlím, už tady ležím....

Já jsem byl vždycky takový, více citlivý, mě se hned všechno dotklo, taková ta nespravedlivost. Já jsem třeba hned brečel, když jsem viděl, že někdo někoho mlátí, nebo se něco stalo. Mi nevadilo, když jsem dostal já, ale když někdo jiný, to jsem hned brečel a chtěl to řešit. Já jsem si třeba rozbil koleno a měl jsem

ho celý rozervaný a nebrečel jsem, řekl jsem si dobrý, ale jakmile někdo, třeba i z rodiny, na mně škaredě zavolal, tak jsem se zatnul a bylo mi to hrozně líto. Nebo když jsem viděl někoho trpět. Nebo když zařval táta na bráchu, nebo dostal na zadek, tak mi ho bylo líto, mi se chtělo brečet. Byl jsem od malička na takovýto věci hrozně citlivej, tak nevím, jestli se mi to nějak s tím prožitkem rozšířilo. Ale je možný, že chápu a vnímám jinak ty věci kolem sebe ještě více pozorněji. Že si více vybavím, když se o něčem mluví, že ten je na tom špatně, tak už mnoho věcí vnímám dopředu a tak, jestli mi rozumíte. Víím, co to obnáší, co je špatně a to je zlý a jakým způsobem se člověk trápí, co může prožívat. Samozřejmě každý to všechno může prožívat jinak, ale jsem na to vnímavější, citlivější, to ano. Ale jsou lidi, co je jim všechno jedno, dneska je to hrůza. Máma má kolegyni, který se utopila dvouletá holčička, spadla do bazénu a když mi bylo jednou špatně a volal jsem mámě a ona hned přijela a postarala se o mě, tak ona kolegyně se tomu diví. Jak se můžeš o něho starat, takového velkého kluka. My to máme prostě jiný. Mámu to myslím rozšířilo vnímáním ještě víc než mne. Ta nemůže nic slyšet o tom, že by se na děti nějak zanevřelo, ta se stará o brášku, ona mu všechno dovolí. Ten si jezdí na mopedu po vesnici jako blázen a ona to řeší s klidem. Ona má taky teď jenom jeho, ale na druhou stranu umí být přísná. Jen už reaguje jinak na věci kolem ní, než dříve. Ona ho má pod kontrolou, kdyby ho neměla pod kontrolou, tak nevím, on je taky strašný živel. My jsme ze stejného těsta všichni.

Táta je taky docela citlivej člověk, nevím, co prožívá. Já jsem mu i řekl: Kdyby tady byl Láďa, jako velkej brácha, tak ti dá tak do dršky, to jsem mu řekl. A on: Ani nevíš, jak rád bych si nechal namlátit, to mi řekl. Táta brečel jako želva, když to potkalo bráchu, já si to nedovedu představit, kdybych tak měl děti já, co bych vůbec prožíval. A to jako že děti chci mít! Mám rád děti a vidím budoucnost v rodině.

Po zkušenostech s tátou si myslím, že jaký si to člověk udělá, takový to má. Já bych nešel do ničeho, kdybych měl zlou holku nebo si s ní nerozuměl, byla mi protivná. Více vnímám, jak je správný výběr partnera pro život důležitý. A kdyby se mi holka nelíbila, tak okamžitě hledám nějakou jinou. Nejsem nějak vybíravý, ale pohled na rodinu si musí každý udělat sám, jak to cítí. A když se mu to nelíbí, tak prostě musí nějakou změnu udělat. A jestli se prostě tátovi zalíbily jiné ženské, budiž, ale mohl trochu přemýšlet a mohl nějakou dobu počkat. Řešit to jinak, než

takhle. Máma se zhroutila, sezobala ještě k tomu nějaký prášky a mohlo být taky po mámě. To by bylo strašné. A máma, ta na tom byla psychicky nejhůř! A co my? Co my tady s malým bráchou? To holt nepřemýšlel. Tím, že to bylo všechno tak po sobě, tak to máma psychicky odnesla nejvíce. Ta si prožila něco hrozného. Já jsem to tady musel ještě řešit, to si nedovedete představit, co se to tady vůbec dělo. Víte, po té vši hrůze, mi bylo ze všeho nějak moc smutno. Vůbec jsem si tak ten svůj život, dětství, nepředstavoval. Žili jsme před tím jako rodina, vesele, měl jsem své představy, své ideály, chtěl jsem hodně sportovat a měl jsem k tomu i dobře našlápnuto a najednou se všechno změnilo, všechno sesypalo jako domeček z karet. Bylo mi z toho všeho hodně smutno. Měl jsem pocit, že jsem na všechno sám. Že stejně nikdo nemůže chápat, co se ve mně odehrává. Život se kolem mě měnil a já jsem nebyl schopen nic ovlivnit, šlo to mimo mne samého. Nechápal jsem to (pláč).

Teď je pravda, že když se klukům, kamarádům, něco stane, třeba jim umře děda, tak jdou za mnou vypovídat se. Já jsem holt už takový. Věří, že je pochopím, nebojí se to se mnou probírat. Toho jsem si všiml, obracejí se na mne a radí se se mnou. Říkáme si s kluky všechno, my jsme jako ženský, oni jsou teď moje rodina. Je potřeba mít dneska hlavu na pravém místě a je potřeba se s tím vypořádat. Chce to jediné čas. Čas a nové zážitky, nové věci a neseknout se a netrápit se nad tím, co se stalo. Pokud máš možnost ještě žít, tak proč bys nežil. Když ji máš, tak ji využij! Takže si myslím, že ten, co umřel, by ti řekl to samý... Netrap se a jdi dál... Je třeba nést ten úkol i za toho bráchu. V duchu tam ty myšlenky jsou. Pak se i dost změnilo. Přestal jsem kouřit, přestal jsem si kousat nehty, dříve jsem je měl hodně okousané... Řekl jsem si: Ty jo, tak to tedy fakt, brácho, si kousat nehty nebudu... a hned jsem s tím přestal.

Když jsem někdy sám nebo spíše většinou, když jsem sám, tak první myšlenky, které mám, jsou na bráchu. Ale ne ty špatný, ty dobrý, veselý. Jednou mě vzali naši za bráchu do nemocnice a já viděl ty děti, holohlavý a mně z toho bylo na nic, na brečení, mně jich bylo strašně líto a už mě tam taky naši více nevzali. Zítra máme důležitý zápas, tak bych byl rád, kdyby tam byl brácha s námi a přišel pomoci, nějak třeba ten balon potlačit...

Respondent č. 2

Já jsem se dozvěděl, že je brácha nemocný na lyžáku od učitelek, kdy říkaly, že je bratr v nemocnici a takové věci. Přijel jsem domů a bratr už tam nebyl. Byl to pro mě šok, protože, než jsem odjel, byl v pořádku doma. Já si myslím, že už i učitelky věděly, o co jde. Mi to však v tu chvíli ani moc nedošlo. A nedocházelo mi to po celý průběh jeho nemoci. Měl u sebe rodiče, kteří se o něho zajímali, věděli, že je to vážné. Snažil jsem se to chápat, že bratr potřebuje pomoci. Šlo to na něm vidět, že je slabý a tak. Později se u něj rodiče začali střídat, jezdit za ním, pořád jsem to tak nějak chápal, nejtěžší pro mne ale bylo jet tam s nimi a vidět ty děti, starší, mladší, člověk nechápal, co se tam všechno děje, protože dosud jsem takový život vlastně vůbec neznal. Neviděl jsem nikdy do té doby tak nemocného člověka.

Prostě, asi až do situace, než se to stane někomu blízkému, tak nedokážete pochopit, jak se člověk může cítit, nebo jak taková rodina funguje, co prožívá. Já jsem byl spíše ten tvrdohlavý, Roman má přece všechno, oni se teď o něho starají, jezdí tam za ním. Já jsem byl na jednu stranu spokojený, že se o bráchu starají, že mu to pomůže, snažil jsem se to nějak snášet. Ale určitá žárlivost tam byla. Vždycky, když rodiče přijeli, jsem se jim snažil naznačit, že jsem tu taky, tady, doma, já sám. Nebylo to příjemné být ve čtrnácti letech sám doma, starat se. Já jsem tu měl tetu, celou rodinu, ale to nikomu nepomůže. Nemá to, na co byl zvyklý, ani toho bratra doma. My jsme byli na sebe hodně vázaní, byli jsme spolu pořád, měli společný pokoj. Je to hodně velká změna, o devadesát stupňů, všechno bylo jinak, i myšlenky byly jiné. Například ve škole, když věděli, že je Roman nemocný, začali mě brát jinak, Třeba... jo, jo, máš nějaký problém, nevádí, nějak se to vyřeší, o nic nejde. Před tím... máš nějaký problém? Možná pětka nebo poznámka nebo něco podobného. A potom: chybí ti nějaké knížky, úloha, nevádí, všechno v pohodě. Začali mi říkat zdobně, a to se mi už vůbec nelíbilo, jako kdybych byl i já nemocný nebo nějaký jiný, ale já jsem chtěl, aby bylo všechno stejné. Rodiče se určitě ve škole svěřili, že máme doma problémy, ale mi se ten přístup ve škole nelíbil. Jako například úlevy z něčeho jenom na úkor toho, že mám nemocného bratra. Připadal jsem si jiný než spolužáci, jako bych měl

nálepku na čele. To prostě myslím, že není správný přístup. A celou dobu jsem to nevnímal jinak.

Já jsem si začal uvědomovat tu závažnost nemoci, že třeba může končit až smrtí, až když jsem viděl, co všechno do brášky dávají, ty chemy, po kterých mu vypadaly vlasy. Když jsem ho viděl poprvé bez vlasů, to byl pro mne celkem krutý šok. A když mi mamka říkala o chemoterapiích, tak jsem si to vyhledával na internetu, co všechno to dokáže dělat s lidmi nebo, když mi říkala, že mu píchali do páteře, brali mozkomíšni mok, napojovali na dialýzu, když jsem to všechno slyšel, tak jsem začal hodně přemýšlet nad tím, co všechno ta nemoc obnáší a že on vlastně potřebuje rodiče více než já. Bylo to kruté, ale snažil jsem se. Třeba když přijeli domů (pláč), on nemohl vyjít schody do baráku, na to se dívá špatně, byl hodně slabý. A přitom je tam pořád taková určitá žárlivost, jako oni se tam o něho starají a já jsem tady. Docházelo mi, že je potřebuje víc než já, ale bylo mi to líto, hrozně líto, já jsem byl přece tady taky (nemohl ani mluvit). A teď se za to hodně stydím, že jsem tak žárlil. A už to ani nemůžu bráchovi vysvětlit, že jsem někdy reagoval hrozně, stydím se za to...(pláč).

My jsme byli s Romanem od sebe o rok, byli jsme si hodně blízcí, my jsme celý jeho život chodili všude spolu. Já si myslím, že on dokonce byl ve škole, když já jsem odjížděl na lyžák, byl jsem v osmé třídě a on měl vycházet devítku. A najednou brácha tu není a já zpočátku nevěděl pořádně co mu je, jen to, že musel odjet pryč do nemocnice. Tak určitě, do té doby, než jsem postřehl, co všechno musí prožívat, tak jsem to bral jenom tak, je nemocný, ale já jsem tady taky. Pak už jsem to musel brát i jinak, ale bylo to hrozné. Možná, že pro takové mladé, je to takový velký šok! A když pak člověk vidí v té nemocnici přímo ty děti, jak tam leží a nemůžou, tak mu to hodně dojde.

A ani pak, když jsem viděl ten život v nemocnici, nebylo mi líto, že jsem tady sám, že jsem tu rodiče neměl. Chtěl jsem taky něco dokázat. Byl jsem rád, že je má on u sebe. Myslel jsem to dobře, být doma sám není dobré, já jsem měl po tom dojem, že můžu všechno. Neměl jsem doma rodiče, jenom kamarády, jenže z kamarádů se stalo peklo! Do dneška se to se mnou i s nimi vleče. Není to nic příjemného, když tady člověk zůstane na všechno sám. Z jedné stránky jsem byl hrdý, že to tady nějak zvládám, když je brácha potřebuje pomoc, ale pak jsem chtěl taky trochu toho uznání, že jsem to zvládl, jo, jo, jsi šikovný, zvládl to, takové

to obejmutí, to tam možná chybělo. Naši, když přijeli s bratrem, možná ani neměli myšlenky na to, co já. Měli nemocné dítě rakovinou, chápu, že na to tolik nemysleli. Teď už možná to dokážu pochopit, ale chybělo mi to jejich vnímání, že jsem tu taky já a že se taky nějak snažím pomoci. Dříve jsem to nechápal, připadal jsem si sám. Cokoliv mi potom řekli, tak jsem na ně vybuchl, byl jsem na ně hnusný, prostě mi ta jejich láska chyběla, když to tak řeknu. Vždycky jsem se třeba sebral, sedl jsem si na to svoje kolo a jel jsem za svými kamarády. To byli hlavně vrstevníci, ani ne ti praví kamarádi.

To bylo období, kdy jsem měl víc ty kamarády, než vlastní rodiče. Starali se sice o mě, ale měl jsem víc ty kamarády. Jelikož v mém životě se z těch kamarádů stali ti nepraví kamarádi, kterých bych se neměl držet, ale prostě v té době, kterou jsem s nimi za tu bratrovu nemoc prožil, jsem se na ně tak upjal, že to nebylo ve směřování mého života právě pozitivní. Stalo se toho strašně hodně, když někdo řekne: Tady máš, vezmi si drogy a člověk nemá k nikomu pořádný vztah a já jsem bral ty kamarády jako svoji rodinu, tak jsem si, když mi nabídli pervitin, si ho prostě vzal. Do dneška se přiznám, že se to se mnou vleče, i když už jsem toho nechal a jsem na to hrdý, že jsem přestal, protože s tím se nedá ani trošku žít, tak do dneška, je to čtyři, pět, nebo šest, ani nevím, prostě změnil to hodně toho člověka. Tak ten pervitin a ti kamarádi, které jsem měl... (pláč), tak v tom ohledu by se měli více rodiče zajímat o své děti, jak se cítí, co dělají, vždyť je přece taky potřebují. Ne jak já, když jsem jim třeba řekl, jedu tam a tam jsem třeba, když to řeknu na plnou hubu, fetoval s nějakýma blbečkama, nevím, jak moc jsem je už zajímal. Když si vybavím, jak ty děti a ten brácha, který se léčil na rakovinu, jak by ten rád žil, a já tak mrhal se svým životem... (pláč) s takovýma blbečkama a přistoupil jsem na to sám, tak... tohle mě mrzí strašně hodně. V té době byl ten pervitin moje pomoc, já jsem měl klid, někteří se o mě zajímali, něco jsem pro ně znamenal, nechybělo mi nic v tom momentě.

Chtěl jsem být jenom vnímán těmi nejbližšími, které mám rád. Tam ani nešlo o to být středem pozornosti, ale cítit prostě, že jsem tu, že mě naši vidí. Oni chtějí něco po mně, já jim vyjdu vstříc, domluvíme se, oni to uznají, vidět prostě zájem, lásku. V tom byla ta droga silnější a to všechno mi nabízeli právě ti kamarádi v té droze. Jeden z nich se narodil o den ode mne, takže se hodně známe a vlastně do nedávna jsme byli ještě největšími kamarády, teď už ne. Hodně

si uvědomuju, že to byl špatný krok v mém životě. Chci mít klid od toho a mít svůj život. Abych řekl pravdu, tak prostě, ty drogy, to je hodně špatná věc, já kdybych mohl, tak kontaktuji polici a všechny je nechám pozavírat, jenom aby to pomohlo ostatním lidem, protože takový člověk jako já, který tak dlouho bral drogy, to už se nejde jenom tak zbavit. V posledním roce se snažím, vídávám se ještě s nimi, ale snažím se třeba na veřejnosti se jenom pozdravit, někdy dáme jenom to pivo a jdu radši pryč. Chci mít klid od toho a mít svůj život. Vidím v okolí tolik lidí, jak dopadli, když pro to nic nedělali, do dneška znám x lidí, kteří už jenom ráno vstanou s myšlenkou, aby si už jenom dali, a to prostě mě odrazuje od toho, abych se už s těmi lidmi nebavil. Vidím, jak dopadli a je to hrůza. Brácha a celé patro mladých kluků a holek na onkologii chtěli žít a nemohli, nebylo jim to umožněno a já tady tak hazarduju svým životem! I když přijdu k hrobu od bratra nebo když usínám, tak prostě pokaždé přemýšlím a usínám s tím, že on umřel a nechtěl a já tady mrhám životem, to je asi jediná síla, kterou tady teď mám... (pláč). Co já, já už se přestěhoval snad dvacetkrát, nikdy jsem neměl doma to zázemí, nikde nepatřím.

Když mi mamka řekla, že brácha zemřel, tak se mi zastavil celý svět. Věděl jsem sice, že je nemocný, ale pořád jsem nějak doufal, že se vyléčí. Neznám nikde v okolí, že by zemřel tak mladý člověk. Šel jsem do svého pokoje a třískal pěstí do zdi, až jsem ji měl celou zkrvavenou. Potřeboval jsem více cítit fyzickou bolest, protože ta psychická byla nepopsatelná. Vůbec jsem nevěděl, co mám dělat.

Rodiče taky, bratr umřel a jeden to svaloval na druhého, kdo nese na jeho smrti větší vinu. Že kdyby tam byl s ním on, že by to tak nemuselo dopadnout, že by tam byl lepší a ten to zase házel na něho a úplně zapomněli na mne! Pak si ve finále pořídili malého a já jsem teď rád, to je možná jak matčina záchrana, tak i moje záchrana, ale akorát oni si s tím nedokázali poradit. Pořídili si dítě a už nepřemýšleli nad tím, že jsem tu byl ještě i já. Když mi pak řekli, že budou mít malé, jako další dítě, tak jsem jim řekl, že nechci, aby měli další dítě. Prostě oni nedokázali se zamyslet nad tím, co se děje s tím, co jim tady zbyl, ale už chtěli honem další. Vůbec jsme nebyli jako rodina s tím vším, co se všechno dělo, srovnání. Když vidíte ale, jak to dopadlo, malý bratr je sám, nemá otce a matka tu je sama na baráku. A co ženská udělá sama na baráku? To už nedomysleli. Mi to osobně nevadí, já rád přijdu a pomůžu, ale dělám to vlastně místo toho otce,

který má dávat vzor, učit bráchu, starat se o ten barák a oni se rozešli, oni to vůbec neustáli. Já si myslím, že kdyby možná neměli hned toho malého, tak by třeba i spolu ještě byli. A to neříkám, že ho nemám rád, ale uvažuji jen o těch cestách... Kdyby...! Já jsem vlastně v tu chvíli, když mi to oni řekli, vypěnil v garáži, já jsem ponich řval, chtěl jsem na sebe upozornit! Já jsem se vlastně sbalil a odstěhoval jsem se v té době. Do domu, odkud pochází otec, bydlí v něm babička. Tam byl ten impuls, kdy oni měli už to dítě na cestě, mi ruplo v hlavě, já jsem se odstěhoval, protože já jsem už tady v těch hádkách nechtěl být. Jim to moc neklapalo, ani když už byl Roman nemocný. Po bráchově smrti, a když čekali to další dítě, tak to se snažili oba dva, byli k sobě milí. Ale já už kdysi jsem pozoroval, jak oni žijí. A řekl jsem si, že to není dobré, když budou mít dítě, že to není řešení, prostě nahradit místo někým jiným, myslím si, že to vzali špatně, nebo ne špatně, ale mohli si dát na čas, na všechno to dění kolem, na srovnání rodiny.

No a já, když jsem se odstěhoval, tak můj otec šel pak se mnou. A od té doby, co já jsem odtud odešel, tak od té doby můj otec tady už nebydlí. Bylo to v době, než se narodil malý. Když nad tím tak přemýšlíte, tak já jsem odešel z toho baráku, otec šel za mnou, protože nechtěl mě nechat samotného, teď už tu není a čím to byla vina? On šel přece za mnou, tak moje! Takže celý život přemýšlíte nad tím, že můžete za to, že rodiče spolu nejsou. A brácha je bez táty! To je těžko, s tím se prostě těžko žije! Možná jsem i otcí ulehčil tou situací řešit jeho problém, ale já jsem si vlastně vůbec nepomohl. Bylo to všechno moc komplikované (ticho).

Když zemřel brácha, jejich hádky doma jsem silně vnímal. Táta začal pít, neříkám, že nepil do té doby, než byl bratr nemocný, každý chlap si někdy vypije, ale začal více pít. A protože máma je zásadový člověk, tak mu to vyčítala, že prostě pít se nebude. Ono tam bylo toho víc..., hádky byly na denním pořádku. Oni se někdy pohádali i před tou bráchovou nemocí, ale kdo se v manželství třeba nehádá, někdo víc a někdo míň, ale po té smrti to bylo často mnohem více. To víte, tlaky byly, emoce, každý měl jiné představy, jak jsem říkal, jeden to shazoval na druhého, ten zas na to... Nebylo to v té situaci na místě, jako kdybych tam byla já, tak se to nestane, takové obviňování, to k ničemu nevede. Moje máma je taková, že ona si ráda si rýpne a to bolí. Když ve čtyři ráno zavolali z nemocnice

domů a mámě řekli do telefonu, že jí umřel syn, volala zpátky do Prahy otcovi, který to vlastně ještě vůbec ani nevěděl a to tam s ním byl. Já, co jsem teď s otcem a jak jsem ho teď více poznal, tak on není špatný člověk, ale je to špatný táta.

On nemá nic tak moc špatného v sobě, jak bych to řekl, koho znám, on pomůže. Teď mě vzal i s přítelkyní k sobě domů, protože jsem neměl kde bydlet. A i kdyby on neměl co do huby, tak prostě tomu, kdo potřebuje, dá. A matka mi říkala, že bratr tam s ním nechtěl moc být, proto tam bývala častěji ona. Můj otec není takový citlivý, neumí se věnovat takovým lidem, nedá tolik co matka, že? Ale prostě tohle raní, když to někdo o někom řekne. Že on tam s ním nechtěl být! Bratr měl spíše vztah s mamkou a já s otcem. Každý je prostě jiný. On pomáhal mamce v kuchyni a já otci na zahradě nebo kolem domku. Každý jsme prostě byli jiný a k tomu jsme tíhli, co nás prostě více bavilo. Já vím, že když je zle, tak maminečko pomoc! To už má asi člověk nějak v sobě. V životě prostě nezapomenu, že ten člověk, myslím tím bráchu, který je tak slabý, a šel se s námi projít tam kolem té nemocnice a šlo vidět, že on prostě jde a je rád, že jsme tam všichni, celá rodina a on zakopl a dodřel si kolena a ještě se omlouval za to, že zakopl, takový citlivý člověk to byl, ...tohle nikdy nezapomenu! Tady lidí zdraví a dělají, kdo ví, co a neváží si toho, a on prostě chudák, nemyslím tím chudák jako tak, ale přesto vnitřně tak silný a nemohl, prostě už více nemohl (pláč). Prostě spadl, dodřený a ještě se nám všem omlouval, jako teď to vidím, ani nevím, co tím chci říct, asi jak to prožíval a jak byl rád, že jsme tam všichni pohromadě, a jak nám nechce přidělovat starosti.

Ve škole se pro mne nezměnilo to, že bych se třeba na všechno vykašlal, o to nešlo. Za prvé jsem měl ve škole kamarády, to pro mne byla opora, protože doma to nefungovalo, pomohli mi, když mohli, do nedávna, když jsem měl problémy. Nemyslím tím jenom ty kamarády, kteří mě pak stáhli dolů. Já jsem vlastně doma, potom, co Adam umřel, neměl vlastně nic. Rodiče, kteří spolu nekomunikovali, nijak nefungovali..., co tady? Já jsem vždycky přijel, sbalil si věci a odešel. Ale do školy, to jsem chodil, snažil jsem se alespoň tím udělat rodičům radost. Do té doby jsem byl vždycky ten druhý, který se hůř učil, snažil jsem se nějak tu školu udělat. Ne, že bych se chtěl na tu školu vykašlat, spíše jsem chtěl něco zvládnout. No a pak, když jsem došel do školy, jsem šel na učňák.

Ten mi rodiče vybrali, prostě na tu školu půjdeš a tu vystuduješ. Já jsem chtěl být vždycky co otec, zámečnick, možná jsem si v tom věku neuvědomoval, jestli je to dobře nebo špatně, ale to byl můj sen. Chtěl jsem být v tom jako táta. A oni prostě ne, tam nepůjdeš, to je blbost, půjdeš na elektrikáře, a mě to vůbec nebavilo. Takovým věcem se do dneška vyhýbám. Nechci to, co je elektrika, to mě nezajímá. Teď jsem u táty dělal novou koupelnu, tak se tam dělala elektrika a já říkám, ne, najdi si elektrikáře, ten ti to všechno zapojí. Školu jsem prošel a myslím, že celkem dobře. Jsem rád, že jsem alespoň vyučený. Pak už třeba může člověk dělat více věcí.

Ve snech, co všechno bych chtěl dokázat, mě třeba tlačí moje přítelkyně. Taky to neměla jednoduché. Její rodina není ideální. Matka kradla, otcovi brala peníze, spíše pila a moje přítelkyně doma musela uklízet, něco alespoň uvařit. Neměla to vůbec jednoduché a vzory, které má z domu, nejsou vůbec v pořádku. Má prostě to, co se od rodičů naučí. Matka jí vedla k tomu, aby lhala. Běž tam a řekni to a tohle, i když to vůbec nebyla pravda. Pro ni je lhaní určitá norma, že to tak je a ona to tak i bere. Teď, když řeknu, že měla jet na zkoušku do školy a ona neměla peníze, protože jí matka ukradla výplatu, ať má na chlast, to snad není normální. A právě ona mi dává příklad, že když něco chci, že si mám za tím jít, že člověk musí něčemu věřit, že to dokáže. Protože ona teďka nemá ani dodělanou školu, ani práci, nemá nic. Jen rozvedené rodiče, kteří si žijí svůj život. Taky jsem se setkal s tím, že mi zalže, ale já se s tím snažím nějak vyrovnat a zase ji učím, že člověk přece musí být k sobě pravdivý. Ona je jinak šikovná, uvaří, uklidí. Ale abych řekl pravdu, za ty čtyři roky, co jsem s ní, jsem šel akorát níž a níž. Už jsem o tom hodně přemýšlel. Ale taky je vidět, že jsem ji ukázal i jinou stránku života a ona to bere, snaží se, učí se. Ale postavit vztah nejde jenom na vzájemném soucitu. To jsme si i včera zrovna vysvětlili a uvidíme co dál.

Na učnák jsem šel s jedním, který se mnou chodil i na základku. To bylo fajn. Ale jinak jsem se o tom ve škole s nikým nebavil, že mi zemřel brácha. Když už jsem před někým řekl, že mi zemřel brácha a oni jo, jo a kolik mu bylo a já řekl, že mu bylo patnáct, tak než mu to došlo, tak už jenom, a na co zemřel. Když jsem odpověděl, že na rakovinu, tak už ticho a už se o tom nechtěli bavit. Mi by to ovšem nevadilo, kdyby se o tom chtěli bavit. Nebo kdyby je třeba zajímalo, co se konkrétně stalo, já jsem o tom mohl mluvit, mi by to fakt nevadilo a třeba by

mi to i pomohlo, ale oni od toho tématu utíkali, vždycky to nějak ukončili. Myslím, že jsme ani v okolí neměli takový podobný případ, kdy by se něco takového stalo. Ještě tady ve škole, když se to s bráchou stalo, se kamarádi snažili být na mně milí, nějak mi pomoci. Ale to už jsem se chytal těch špatných kamarádů, s kterými jsem začal brát ten pervitin.

Já bych pervitin nitrožilně nikdy nebral, do té fáze bych snad nedokázal dojít, že bych bral nějakou jehlu. Já jsem ho šňupal. A pocity? Jak je popsat... to se vám rozbuší srdce, vybičuje vás, vy jste neporazitelní, stoupne vám sebevědomí. Já jsem například nebyl schopný, co bratr zemřel, se jít někam bavit, jít do hospody, do baru a tak. A když jsem si vzal pervitin, byl jsem se sebou spokojený, bavil jsem se, nějaký blok byl pryč a já byl se všemi kamarád. Uvolnil jsem se a přitom jsem byl nabuzený, spokojený, nic mi nechybělo. Všechny problémy byly pryč. Jen..., lezlo mi to hodně do peněženky, nebyl pro mne problém za jednu takovou noc, kdy jsem se bavil, utratit i pět tisíc korun. Jenže..., teď mám z toho akorát dluhy a stydím se za to. Šel jsem hodně ke dnu. Ale furt jsem asi měl v tom to, že co nemám doma, jsem hledal takhle jinde. Neříkám, že mám z toho dluhy nějaké extra velké, ty chci co nejdříve splatit. Když si člověk takhle uvědomí, že dělá něco špatného, to není věc, kterou jen tak šmahem ukončí. Když jsem to bral čtyři roky, tak asi rok, co se snažím z toho dostat. To už jsem rok, můžu říct, na sebe celkem pyšný, ale není to vůbec jednoduché a nejsem z toho úplně venku. Jsem ale na to odhodlaný! Já totiž pořád vidím před sebou život bratra, který o něj přišel a vůbec nechtěl a já tady mrhám svým vlastním životem. Kdyby teď tady brácha přišel, tak by mi možná dal do dršky, no do dršky ne, on se nebil, on byl takový rozumný, on by k tomu myslím ani nikdy v životě nedošel. On neměl takové kamarády jako já, on měl úplně jiné zájmy jako já. Mě k tomu nikdy nikdo nevedl. Já neměl žádné zájmy. Ani rodiče nikdy neřekli: Nepůjdeme někam spolu? To jsem od nich neslyšel nic takového. Možná kdysi ještě jak Roman žil, tak na ryby, ale nic jiného. Že bychom teď nějak trávili společný čas, nějaké odpoledne, nějakou dovolenou, všichni, to u nás nebylo. Naši třeba mají chatu ve XY, to potom, co bratr zemřel, tam spolu jeli. Ale to bylo právě tehdy, kdy jsem byl zase doma sám a přivedl jsem si partu a tady to všechno žilo. Do dneška si připomínám scénu, kdy jsem se ptal, hej, co to je a oni, no zkus to, bude ti líp! Oni tady byli všichni takoví pohlblí z toho a já nevěděl, co mi to má

vůbec dělat? A tehdy jsem to zkusil poprvé. Abych řekl pravdu, já jsem v patnácti letech přišel k pervitinu tak snadno, jako k sušenkám v obchodě. Sehnat drogu je velice jednoduché. Stačí zvednout telefon a do 15 minut ji máte na stole. Jenže ten díler vydělává na neštěstí ostatních. Teď, když si to více uvědomuji, hrůza! Pokaždé mám sto chutí zavolat na policii, ale ta s tím nikdy nic neudělá. To je těžko. To by se musel asi změnit celý systém v republice.

Já bych chtěl ale hlavně teď změnit sebe. A předat své rodině, svým dětem jiný život. Nechci se vést v tom, co dělali moji rodiče, chci se tomu postavit. Můj otec se třeba nikdy nezastal mamky před jeho rodiči. To já jsem se před svými rodiči své přítelkyně zastal, i když to není ještě moje manželka a asi nebude, ale mám ji svým způsobem rád, nějak si pomáháme, tak nechci, aby ji třeba otec nějak urážel nebo tak. Mám svoji hrdost nebo nějakou vnitřní sílu, nevím, co to je, ale pomáhá mi to. Důležité je se ze všech těch těžkých problémů vyhrabat, dostat ten správný směr. Poučit se z toho, co jsem prožil a soustředit se na něco dobrého.

Rodiče třeba komunikují přese mne. To je blbá role, to už je asi můj osud. Můj otec si našel přítelkyni, žijí odděleně, ale navštěvují se. My to máme tak, že on se nestará o mne a já se nestarám o něho, s kým si žije. Já třeba přijedu tady na návštěvu a rád tu jezdím. Mám svou mámu rád a bráchu taky. Včera jsem měl za ním přijet na návštěvu a nepřijel jsem, tak jsem doma normálně brečel, že jsem mu něco slíbil a nedodržel. Protože můj otec to dělá celý život taky a já nechci být v tom jako on. Ví, že mi to vadilo a ubližovalo, tak nechci tak ubližovat bráchovi a taky jsem to udělal. Bylo mi hrozně. A když mám třeba tady přijet a táta má poslat mámě peníze, tak mi přijde SMS od mámy ohledně těch peněz, že je ještě neposlal, tak já se otočím a už tady prostě nejedu. Prostě mě ty věci mezi nimi, prostě mě se ty jejich věci netýkají. Mně se tím jenom ten můj život tíží. Já jsem říkal mámě: Co je mezi vámi, ani to prosím tě přede mnou nezmiňuj, neztěžujte mi to. Ale to už je všechno delší dobu. I to, že si někoho našel, tak si prostě někoho našel, tak si najdi taky. Já nevím, co mám na to kolikrát říct. Prostě otec jednou řekl, že kdyby máma slevila ze svých nároků, tak by to bylo jiné. Máma je hodně tvrdohlavá, má svoje zásady a ona z nich nesleví. Otec říkal, že by se třeba i vrátil, ale že ví, co by se i mohlo dít. Já jsem asi v tom po mámě a jsem na spoustu věcí tvrdohlavý a zásadový. To je moje matka, na všechny se tvářit mile, ale vzadu..., no nevím. Když jsem si třeba stěžoval, že máma zase prudila,

tak mi to nikdo nevěřil, protože když za mnou přišli, tak máma nahodila úsměv a oni říkali, ty máš tak skvělou mámu, co ty máš za problémy. Víte, ale ona taky taková nebyla. Já myslím, že v ní už je to, že ona má strach, že o všechny přijde. Já s ní mluvím na rovinu, ona ví, že beru, nebo spíše bral jsem drogy a chci se z toho dostat, že mám dluhy. Já jí to raději na rovinu řeknu, aby se to třeba nedozvěděla od někoho jiného. Taky mě tenkrát vyhodila z baráku, prostě tu nebudeš a hotovo. Možná, že jsem jí to neměl říct přímo tak na rovinu, protože teďka, když máme spolu nějaký spor, tak mi vždycky řekne, že jsem feťák a tak, což mi není úplně milé. A když ji vysvětluju, že už to tak úplně není, tak mi moc nevěří.

Kdybyste po mě chtěla jednu jedinou vzpomínku, jestli mě rodiče někdy pochválili, tak vám ji nedokážu říct. Jako, že jsem šikovný, když jsem porubal dřevo, tak to snad umí každý člověk, naštípat dříví. A když něco udělám, tak za to přece dostaneš oběd, řekla by mi matka. Ale o takové obyčejné, to lidské uznání, to přece stojí každý člověk. A otec, to je takový sedlák. Ten k tomu nebyl asi nikdy vedený.

Já jsem z domu odešel vlastně z mnoha důvodů, to bylo prostě jedno s druhým. Ale hlavně po bráchově smrti ty hádky, každý si přiložil své polínko a já už jsem to nemohl vůbec vydržet. Od té doby vlastně do nedávna jsem bydlel vždycky tak měsíc u mámy, než jsem si něco našel. Nebydlím tady a od těch 15 už tady ani tak moc nefunguju. Nemám nikde svůj domov, to zázemí. Tady jsem prožil do 15 let svůj život, nejlépe se cítím tady v tom svém pokoji, kde jsme vždycky pobývali s bráchou. A kdyby z toho tady máma udělala hotel, tak to bude vždycky ten můj pokoj, kde se budu cítit dobře. Tady to je jediná místnost, kde usnu, nepřemýšlím nad ničím, mám klid, když tu jsem, můžu si vzpomenout na všechno. Tady jsou zdi, které mě ochrání, a mám tu svůj klid. Tady jsem měl vždycky pokoj se svým bráchou... a už je to pryč. A občas si s ním i jako povídám, mám to tak v hlavě. Někdy mě kolikrát napadlo třeba, ale možná to je blbost. Já mám rád zvířata a někdy, kdy se zadívám na nějaké zvíře, může to být ještěrka nebo cokoliv jiného, tak jsem se prostě zadíval a měl pocit, jak kdybych se díval na něho, viděl jsem v tom zvířeti svého bráchu, cítil jsem takovou blízkost, něhu, nevím, jak to říct. Nevím, co mě to napadlo, ale já často, u více zvířat, to tak mám a je to hodně silné. Chybí mi ta láska.

A jestli věřím v Boha? Asi nejsem moc věřící. Já do kostela nikdy nechodil, a jestli ta duše od bráchy někde je, o tom jsem moc nepřemýšlel. Někdy jsem třeba doufal v to, že mě brácha pozoruje, že mě vidí. Když se mi něco povedlo, tak jsem se podíval nahoru, jestli mě brácha vidí. Nebo i když se mi něco nepovedlo. Neřekl jsem si zatím, že bych tady nějaký úkol udělal za bráchu, protože mu to nebylo umožněno, já mám co dělat sám se sebou, s tím vším kolem.

Já si vždycky říkám, že už mě potkalo všechno, co mohlo a že už to snad horší nebude. Úmrtí bráchy, rozpad rodiny, drogy, i to, že všechno naši řeší přese mne, mě už to nepřekvapí. To, že naši nekomunikují mezi sebou, hodně bolí a já bych si přál, aby se spolu dokázali bavit, aby měli před sebou hlavně úctu. Ani na ty Vánoce se už nesejdeme, přitom já mám Vánoce spojené jenom s rodinou. Nedokážu si představit, že bych si třeba udělal Vánoce jenom s přítelkyní. Pro mne jsou vánoční svátky rodina a já ani nevím, kam patřím. Moc rád bych si přál mít společné Vánoce. To už se mi asi nikdy nesplní... (pláč). Já přijdu tady, už hlavně kvůli tomu, že mám tady toho svého bratra a ty Vánoce chci s ním mít. Nevím, jestli to je dobře nebo špatně (pláč). Já mu chci hlavně ukázat, jaký je život. Chci mu vysvětlit, že i když je otec tvrdohlavý, že není úplně špatný. Já myslím, že matka mu říká svoje, jak to vidí ona, nevím, ale chci mu to říct, jak to vnímám já. Já mu prostě vysvětluju, že mě tatka taky někdy něco slíbil a třeba nedodržel, že už je takový zaprděný sedlák, že musí pochopit, že už je holt takový. Že děda byl taky takový, že to po něm zdědil, a abych mu vysvětlil, že to s ním ten otec nemyslí špatně, že ho má rád. Aby viděl i to dobré v tom otci.

Já vím, já jsem ho v tom včera taky zradil a taky mně to fakt hodně mrzelo. Já totiž jezdím na kole sem a tam, nemám řidičák a rodiče mě nezavezou. Oni pro mě nikdy nikam nepřijeli, tak jako třeba pro ostatní kamarády. V životě jsem od nich neslyšel, že by se zeptali, kdy a jak přijedu domů, že by pro mne třeba přijeli. Nepamatuji se, že by alespoň projevili o mne zájem, když už jsem někam šel. Přijedeme pro tebe nebo pro vás, protože vždycky jeli i ostatní a jejich rodiče pro nás klidně jezdili. Ale moji rodiče prostě nikdy. Nikdy jsem ani nepozoroval, že by po bráchově smrti měli o mne větší strach. Já jsem chápal, že jim taky nebylo po bráchově smrti nějak dobře, že jsme si ani nemohli spoustu věcí dovolit, to jsem chápal, mi o to ale nešlo. Kdybych vám řekl, že bych dal jednu nohu do ohně za to, že bychom spolu strávili dovolenou, tak bych o ni přišel a to myslím

smrtelně vážně a v životě se toho už ani nedožiju. A přitom bych si to tak moc přál mít společnou dovolenou s našima i s malým bráchou... (pláč).

Doufám jen, že si svůj život nastavím líp, než co teď prožívám. To se všechno uvidí, musím si najít tu pravou osobu, ale... říkám si vždycky, že nikdy, když už si vezmu ženu nebo budu s ní mít dítě, tak i kdyby bylo cokoliv, tak tu ženskou kvůli tomu dítěti neopustím. A i kdyby to dál nešlo, tak chci mít pořád na paměti, že když si pořídím dítě, tak ho chci vychovat, něco mu předat, chci ho někam vést, někam ho nasměrovat, někam posunout. I svému otci vysvětluji, že jestli něco umím, tak mě to naučil on, ale kdo to naučí toho malého brácha. Co bude umět ten mladší brácha? Tomu nemá nikdo co pořádně ukázat. Když tu jezdím já, snažím se mu něco vysvětlit. Pojď se mnou tam, uděláme to, přidrž mi tohle, musíme ještě toto a povídáme si u toho, tak se nejlíp předává. A to mu ještě říkám, že otec není zas tak špatný, jak se mu s mamkou jeví.

Není to vůbec jednoduché. Během krátké doby se ze mne stal nejstarší sourozenec, to doslova, potom jsem přebral roli otce pro brácha, partnera pro mamku, parťáka pro tat'ku z druhé strany, pak dělám hromosvod, po kterém řeší máma s tátou své problémy. Jak zemřel brácha, tak se snažila pomoci celá rodina, strýcové, tety, to jo, prostě všichni. Ale já jsem o to ani moc nestál od té rodiny, já jsem si to přál od těch nejbližších, od svých rodičů. Třeba tady mě hlídala teta s otcem a já jsem se tady stejně zamkl v pokoji a nevylezl jsem a pak jsem třísknul dveřmi, až jsem rozbil sklo, já nevím, to bylo spíše z nervů, já jsem byl tak smutný, že jsem sám, že mi taky brácha chybí, že si mě nikdo pořádně nevšímá, že mě nikdo nevidí, nedokážu to popsat. Bylo mi hodně smutno, byl jsem sám... (pláč).

Celé to mé dětství se nějak podělalo, tak jsem si to vůbec nepřestavoval. Ani to dospívání. Měl jsem vždycky nějaký sen o životě, o prožitcích v mládí, o rodině, ve které vyrůstám, a najednou bylo všechno jinak. Těžké, složité, nevratné a hlavně úplně jiné.

Ta situace, kterou jsem prožil, mi dává pohled na manželství v tom, že bych si přál velice tolerantní ženu, aby jednou ustoupila ona, jednou já, abychom se shodli, nehádali se, aby byla hodná, prostě abych jí mohl věřit. Já jsem měl jednu holku z Prahy, kterou jsem neznal dlouho, tak tři měsíce a prostě já jsem

si s ní hodně rozuměl a věděl jsem, cítil jsem to, že jí můžu věřit. Ona mě ještě ani pořádně neviděla a už se mi snažila pomáhat. Já jsem jí řekl, že mám takové a takové problémy a ona hned se prostě snažila, jak nejvíce mohla. Jak tady přijela prvně i ten poslední den, kdy tady byla naposled, tak všichni věděli, že jsem jiný člověk, úplně změněný. Já jsem se hrozně dobře cítil, hodně mně ovlivnila. Prostě jsem byl úplně někdo jiný. To bylo období, kdy já jsem ty drogy přestal úplně brát, já jsem je vůbec nepotřeboval, chodil jsem poctivě do práce a šlo mi o to, aby ona viděla, co ve mně je, jaký jsem člověk, co všechno mám v sobě schované. Dokázala na mně silně působit. Já jsem měl i takový dobrý pocit, že dělám něco pro sebe, ale i pro to, abych měl vedle sebe tu skvělou přítelkyni. Byla schopna mi toho dát hodně, poslouchala mne, měl jsem si s kým povídat, smát se, brečet, vnímat se navzájem. V tu dobu mi vlastně ani nic nechybělo, bylo mi fajn. Měl jsem všechno, co jsem potřeboval. Měl jsem práci, tím i peníze, když jsem přišel z práce, tak jsme spolu komunikovali přes internet a já byl spokojený, šťastný. Já jsem vůbec nepotřeboval drogy, kamarády-nekamarády, nic, co by mne táhlo dolů. Těšil jsem se na první víkend, až si ji vyzvednu na nádraží, ten pocit, že přijde někdo, koho vůbec fyzicky neznáte. Já a s kytkou na peróně, chodil jsem tam a čekal, kdo to vlastně dorazí. Já jsem sám sobě nevěřil, že tam vůbec pro ni pojedou. A splnila moje očekávání, líbila se mi, a do dneška na ni vzpomínám hodně v dobrém. Nyní jsme stále ještě nějak spolu v kontaktu a píšeme si.

Ze sportů jezdím jen na kole a za vesnici jsem hrál volejbal. K jiným sportům jsem se nikdy moc nedostal. Tady ani v okolí nebyl nikdo, kdo by se mnou chtěl někam něco dělat. Navíc jsem pak všechny peníze utratil za ty drogy. Ale nebráním se tomu zkusit něco zajímavého. Nebaví mě nicnedělání. A věřím, že život se dá hodně dobře prožít, i když si třeba každý neseme nějaký ten kříž, tak doufám, že se mně to taky podaří... Udělám pro to všechno, co bude v mých silách...

Respondent č. 3

„Pocházím ze čtyř dětí. Brácha, který zemřel, pak starší sestra a já s další sestrou, dvojčetem, jsme byly o dva roky mladší, než on. Tím, že se to stalo v létě a my měli hospodářství, pracovali jsme pořád venku. Bráchu odvezli do nemocnice. Pamatuji si, že byl na operaci, tenkrát nebyly návštěvy tak časté a tak na ně chodila jen maminka s tatínkem. Nejezdili za ním každý den, protože na to nebyl čas, vrcholily práce na poli. Pamatuji si hlavně, že naši nebývali v té době moc doma a hodně se o nás starala babička a také teta, které s námi bydlely v jednom domku. Víím jen, že už nebyl v domě takový klid a nebyl na nás ze strany rodičů čas. Bála jsem se, že dělám něco špatně. Necháपालa jsem co se to děje, že je všechno nějaké jiné, zmatené.

A pak, najednou zmizely všechny bráchovy věci, jeho oblečení, boty, hračky, obrázky, které mamince kreslil po stěnách... Jednou ráno jsem se probudila a najednou bylo všechno pryč... (pláč). A o víkendu přijela babička s dědou, tety, prostě se sjela úplně celá rodina, s kterou jsme se ani moc nevidali..., i ti, kteří bydleli nejdál. Do té doby jsem nikdy nezažila, co se stane, když někdo umře, nesetkala jsem se ještě se smrtí a navíc nám to rodiče ani neřekli. Všichni přijeli v černém, plakali, pak zmizeli a v domě nastalo takové zvláštní nepochopitelné ticho... Rodiče odešli, ani nám neřekli, kam jdou... Když jsme se na to ptali, všichni jenom plakali a nikdo nám nic neřekl. Prostě na rovinu nám to nikdo neřekl! Měly jsme společný pokoj se sestrou, a když jsme tak večer ležely a ještě jsme nespaly, tak jsme se jí ptaly, kde je Toník. Ona se otočila, řekla nám dobrou noc a nic víc... Možná nás tím chtěli chránit, já nevím, ale bylo to strašně divné... (bolestné vzdychání). Navíc to bylo špatné v tom, že čas rychle utíkal, my nastoupily do školy a děti se nám začaly posmívat: He, he, vy nevíte, že vám umřel brácha. Oni se nás na to totiž nějakým způsobem ptali a my jsme říkali, ne, on je ještě v nemocnici. Babička, se kterou jsme bydleli, nám vždycky říkala, bráška je hodně nemocný a je ještě v nemocnici a vždycky u toho plakala. Děti dokážou být kruté, ještě dnes slyším to jejich neustálé: Hehe, vy to ani nevíte, ale umřel vám brácha, vy jste blbě... A na vesnici, kde jsme bydleli, jsme si často hráli u potoka a lezli po stromech. Měli jsme takové doupě, kde jsme se scházeli s kamarády... A najednou se děcka začala pomalu vytrácet a zůstaly jsme samy. Já víím, že jsou témata, o kterých se moc mezi dětmi nemluví, možná i rodiče

našich kamarádů jim říkali, nemluvte s nimi o tom, co já vím. Ale my jsme tak postupně přišly o všechny přátele. Možná to souviselo i s tím, že my jsme ve škole byly doslova před děčkama za blbce, že nic nevíme, a taky se o nás začali rodiče více bát. Takže jsme strávily společně se spolužáky ve škole minimálně času, nechodily jsme ani na obědy. Maminka pracovala na zkrácený úvazek, vařilo se doma, no a babička pro nás každý den chodila ke škole a pak šla s námi domů a hlídala nás. Tím pádem jsme nechodily ani do družiny, ani do žádného kroužku. V podstatě jsme se dostaly do izolace a bylo hrozně nepříjemné i to, že jsme měly zostřený režim. Nejen to, že jsme pořád musely nosit čepici, rukavice atd., ale když se nám něco stalo, tak, když jsme přišli k doktorce, všichni kolem nás běhali. Bratr totiž zemřel prý na zanedbanou péči, připravovaná operace se prý povedla, ale v nemocnici nedávali pozor, když se probral z narkózy, tak u něho nikdo nebyl a on se udusil zvratky. Tenkrát se to nějakým způsobem ututlalo a nijak se to neřešilo. Lékaři o tom ale věděli všichni, to byl tenkrát asi velký případ.... Vzpomínám si, že mi lidé potom často říkali: Jo, já vás znám, vy jste ta rodina, kde se stalo to a to. Takže to bylo něco, co zahýbalo naším malým městečkem a když jel někdo z rodiny do nemocnice nebo na nějaké vyšetření, tak kolem nás všichni skákali, abychom byli spokojeni. Takže to bylo taky dost nepříjemné. Raději jsem se vyhýbala veškerému vyšetření u lékaře. A taky bylo pro mě těžké to, že když jsem se chtěla jít v noci napít, byl v kuchyni tatínek. Měl tři holky a jediného syna, takže jeho smrt nesl velice těžce a vlastně se z toho nikdy úplně nevzpamatoval. Většinou seděl v noci v kuchyni s hlavou v dlaních a plakal. Nahlas, zoufale, strašně. Maminka nám potom později, po smrti otce řekla, že si chtěl vzít život. A ona mu říkala, tak to jsi teda zbabělec a co já, co já budu dělat tady s děčkama. Dobře, tak Toník nám umřel, ale tady máš další tři a ty přece ještě žijí... Už nás nikdy nepřijal (pláč). Bylo to pro něho těžké, umřel mu kluk, asi to nejdůležitější pro jeho život, takže on se k nám pak už nějak divně choval. Nějakým skrytým způsobem dával i mamince za vinu, co se stalo, nevím, proč. Když šla maminka telefonovat pro sanitku, měli jsme auto, ale jezdili jsme s ním málo. Táta tehdy nebyl doma, asi byl v práci, třeba by bráchu do té nemocnice odvezl. Maminka sice měla řidičák, ale asi se v noci bála, netroufla si a hlavně nás nechtěla nechat samotné doma. Vzpomínám si jen, jak sanitka odvážela bráchu do nemocnice. Já prostě nevím, táta jí to nějakým způsobem dával za vinu a jejich vztah se jaksi pokazil. Možná si myslel, že kdyby

ho rychle zavezla sama autem, tak by se to možná nestalo. Těžko říct... V tu noc prý lékaři v nemocnici něco slavili. Mně se potom totiž stala taková věc, že když jsem se už nějak později dostala do nemocnice, tak za mnou přišla jedna stará sestřička a ptala se mě, jestli ten mrtvý Toník byl můj brácha nebo bratranec. Vlastně až ona mi poprvé řekla, že se vlastně udusil zvratky následně po operaci. A že to bylo strašné pro všechny, že si to všichni strašně vyčítali, protože to byl mladý kluk a myslím, že se tam ještě jednomu něco stalo. Že tam snad umřeli dvě děti, ale to už nevím určitě. Ach... (vzdychání, slzy). Tatínek nás potom bral už jako méněcenné, nevzpomenu si, že by nás někdy pochválil a i k té mamince přistupoval, že jsme jenom ženské, bohužel... Já jsem mu vždycky chtěla dokázat, že máme navíc, snažila jsem se mu něco předvést, studovala jsem... (opět pláč). Myslím, že to ovlivnilo i náš vztah... (ticho). Nechápu to, nemohly jsme za to, ale strašně jsme to odnesly... (usilovný pláč). Toník sice umřel, ale pořád tam byl, takové divné už to vždycky bylo.

Pobyt v nemocnici byl pro nás pro všechny už vždycky hodně traumatizující, i babička si sama doma léčila zlomený krček a nechtěla do nemocnice. Pro nás prostě znamenalo jít do nemocnice a už se nikdy nevrátit. Jendou jsem byla v nemocnici, nějak mi vyskočily uzliny, byla jsem tam asi měsíc na vyšetření a za mnou tam chodilo vždycky tolik lidí, celá rodina, každý den, aby se ujistili, že jsem přežila, že jsem v pořádku... Tak mě zase pacienti začali v nemocnici pomlouvat, že jsem na smrt nemocná, vůbec neznali pointu a mi se to nechtělo vyprávět. Naši se se mnou vždycky loučili, jako bychom se už neměli vidět...

Nějak to všechno hodně narušilo vztahy mezi námi. Když o tom tak přemýšlím, musím říct, že jsem sice neztratila k rodičům důvěru, ale... nebyla tam ta podpora, kterou by člověk potřeboval. Hodně jsme se odcizili. Tím, že mi tak důležitou věc neřekli v tom citlivém období, ani když jsem se ptala, mě asi poznamenalo natolik, že už jsem se jich v životě na nic ptát nechtěla. Já vlastně ani ty své rodiče pořádně neznám, jací jsou, co je zajímavá, co cítí a cítili, protože pak už jsme byli každý vlastně sám. Tak nějak jsme byli všichni strašně osamělí a spoléhali jen sami na sebe. Každý sám na sebe..."

Ségra, ta nejstarší, se hodně dobře učila, nevím, jak dalece jí to zasáhlo, měla od malička hodně kroužků, a tím byla více samostatná a ona s tím tatínkem

samozřejmě taky nevycházela dobře a hned v devatnácti se snažila otěhotnět a odejít z domu. Ta nestudovala, chtěla více pomoci mamince, ale pak už i na ni toho bylo hodně a chtěla z domu pryč. Já jsem to taky nemohla v tom baráku vydržet a v patnácti letech jsem chtěla pryč. Mívala jsem noční můry a v tom baráku jsem se i bála. Pro mne tam nebyla žádná jistota, klid, útěcha. Špatně se mi tam usínalo a jak nejdříve jsem mohla, tak... vlastně v patnácti jsem šla na ubytovnu při škole. To je jedna věc. A ta druhá, jak naši o nás tak přehnaně pečovali, tak mi to nebylo vůbec příjemné. Já jsem chtěla být sama za sebe, i s tou sestrou jsme chodily pořád stejně oblečené a pořád spolu, abychom na sebe dohlédly a tak..., bylo to strašné. No, a naši potom to vyřešili tak, že ségru napsali na stejnou školu jako mne. Já jsem to zprvu vůbec nevěděla, nebavili se se mnou o tom. Až jak potom přišlo rozhodnutí o přijetí pro mne i pro ségru, tak jsem se to vlastně dozvěděla. Studovala jsem zahradnickou školu, našla jsem si ji sama a hlavně bylo to i s ubytováním, takže to jsem hodně chtěla. Takže jsme potom byly se sestrou 4 roky na intru a domů jsme jenom dojížděly, ale vůbec ne každý týden, jenom občas. No, a pak jsem až na mateřské si začala dělat vysokou školu. Se sestrou mě to dalo pak dohromady hodně, protože naši..., vlastně mi vždycky říkali, že jsem větší, že mám povahu, kdy toho hodně unesu. Vlastně mě i štvalo, že ji protěžovali a mně nakládali více povinností, jak kdyby i za toho bráchu, který se o nás vždycky spíše staral. Tak jsem si říkala, že je načase, abych z domu vypadla. Ale tím, jak jsme pak byly odkázány na intru jenom na sebe a trávily spolu více času, tak nás to prostě v té pubertě dalo se sestrou znovu dohromady.

Jo, ještě si vzpomínám na další věc, že když bylo vždycky výročí úmrtí, tak jsme jezdili na hrob to tam všechno drhnout a čistit a upravit. Tatínek vždycky, když byl opilý, tak měl blbou opici. Byl spíše agresivní, nepříjemný. A jednou, nevím, jestli jsem to říkala, ale my jsme bydleli v jednom domku s babičkou i tetou, a ona ta teta vlastně neměla děti, no, a my jsme šly zase na hrob a tatínek byl popitý, tak se tam s tetou pohádal. Ona mu vyčítala, že v takovém stavu nemůže přece řídit auto, že se nám něco stane a zavolala na něho policajty. A on, sotva vyjel ze dvora, tak ho zastavila hlídka, vzala mu řidičák a musel platit pokutu. On s ní pak od té doby vůbec nepromluvil. Já myslím, že jí měl i za zlé, že maminka musela jít telefonovat na náměstí a v té době, když bráchu vezli

do nemocnice, měla u sebe telefon. Jenže maminka je nechtěla nijak otravovat a chtěla si věci pořešit po svém. Ona se vlastně do toho domku přivdala a necítila se tam úplně dobře. To jsem si pak až zpětně uvědomila, že maminka se té tchyně a švagrové bála a tatínek jim měl asi za zlé, že oni telefon měli, ale maminka musela jít telefonovat až na náměstí.

Co se týká přátel, já přátele ze základní školy nemám, nemám tam vlastně žádné vazby, jenom sestru.

Musím říct, že když si vzpomenu na dětství, tak jsme do doby, než zemřel brácha, měli hodně známých a příbuzných, kteří k nám chodili. Seděli jsme v obýváku, měli chlebičky a víno a bylo veselo, fotky z dovolené se probíraly a tak podobně. Bylo prostě všude plno. Po Toníkově smrti k nám už i ti přátelé a rodina přestali chodit. Bylo to i pro ty rodiče omezení kontaktů. Z jakých důvodů, nemůžu úplně tvrdit. Možná na to neměli ani tolik energie, možná i přátelé radši, než aby se dívali, jak jsou ztrápeni, tak nás raději obešli a šli někam jinam. V tom domě bylo hrozně smutno, nešlo tam už fakt moc vydržet. Jezdili jsme třeba i s přáteli na dovolenou a pak už ne. Všechno jakoby skončilo. Přátele ze školy nemám, tím, jak jsme zvláště všechno prožívali. Pak i tatínek, jak se k nám hrozně zachoval. Já bych řekla, jestli by se to dalo říct... mi to všechno vlastně vzalo dětství... (pláč). Ale i nyní stále pociťuji, že mi něco chybí, že nějaká část mého života není u mě naplněna, že se s tím těžko žije.

Později jsem se o tom bavila se svojí sestrou, s dvojčetem, že oni nás vlastně okradli i o to, že my jsme toho brášku nemohli ani oplakat. My to v sobě nemáme doteď zpracované. Tato nevyřešená věc je stále v nás, i když si myslíme, že ne. Prostě ty rituály mají něco do sebe, alespoň uzavření nějaké etapy, i když člověk na něho nikdy nezapomene, to ani nejde. Je mi spíše líto, že jsem se s ním v té době nemoci hádala a byla zlá, vlastně jsem na něho žárlila, protože se mu rodiče více věnovali a na nás, protože jsme měli to hospodářství, už neměli vůbec čas.

Co se týká pohledu na muže, tak mám k nim spíše nedůvěru. Řeším si spoustu věcí sama a nespolehám na ně. A tím, že mě tatínek nikdy nepochválil, byla jsem pro něho spíše méněcenná, tak asi mě to ovlivnilo v tom, že já jsem se mu snažila být ve všem dobrá, že to všechno umím, že to zvládnu, že jsem lepší,

než jak mě vidí... (pláč). Tak rovněž ve vztahu s muži se snažím všechno zvládnout sama a moc je ničím neobtěžovat. Spoléhám prostě ve vztahu sama na sebe, což taky není ve všem dobře.

Když tatínek umřel, tak to bylo vysvobození, tak se mi v podstatě ulevilo. Já vím, zní to hloupě, ale já myslím, že se ulevilo všem, i mamince. On ji taky trápil. Za nic nepoděkoval, za nic nepochválil, ona si taky musela připadat hrozně. My jsme mohli všichni z toho domu někam utéct, ale ta s ním žila až do smrti.

A přesto všechno, čím jsme si prošla, jsem si mnohé splnila a ještě plním a doufám, že to dotáhnu do konce. Třeba i dostudovat dálkově vysokou, jo, já si sebe vážím, protože jsem toho hodně, i v těch podmínkách, co jsem měla, dokázala.

Tatínek nás nikdy neobjal, on ani nijak neobjímal mamku. On si vlastně ani nerozbaloval dárky na Vánoce. Tatínek nás měl dost pozdě, skoro v 45 letech, takže on byl jinak vychovávaný, jiná generace, u něho se city nijak nedávaly najevo. Později už byl i nemocný, nepřátelský, o to více to bylo všechno horší. Já si myslím, že on nás měl rád, ale takovým svérázným způsobem. Alespoň si to myslím... Jak nás tatínek vychovával takovým zvláštním způsobem, tak my jsme spíše takové ty poslušné. Nikdy jsme mu nijak neodporovaly, spíše tvrdě poslouchaly, proto taky jsme si pomáhaly všechny co nejdříve z domu.

Já i moje dvě sestry jsme odešly od manželů. Nechceme žít s někým, kdo o nás nejeví zájem. Nechceme opakovat vzory, ze kterých jsme vyšly.

Když jsme byly malé, byly jsme doma vedeni k chození do kostela. Tatínek po smrti Toníka zanevřel spíše na Boha, zlobil se na něho, že to mohl dopustit.

Já sama mám osobní zážitek s přítomností Boží. Zažila jsem klinickou smrt, kde jsem se setkala se svým bratrem. Hezky jsme si popovídali a spoustu věcí mi vysvětlil. To všechno mi moc změnilo pohled na život. A hlavně mě to přivedlo k tomu, že jsem dokázala našim a hlavně tatínkovi odpustit. Jinak bych ho asi měla v nenávisti. Prostě tatínek dělal asi to, co nejlépe uměl. Nikdo z nás nevyhledal psychologa ani duchovního, abychom mohli tento vzniklý problém řešit. Nějak jsme se v tom plácali všichni sami. To, jak se k nám tatínek vlastně choval, bolí dodnes a nejde to vzít zpátky.

Do té doby, než došlo k zásadní změně v mém životě, se už necítím osamělá, nemám takové ty stavy zoufalství. Co přijde v mém životě, to se snažím přijmout, a to mě někam posouvá. Kdyby měli rodiče v té době takový pohled na život, to, že smrt není nic špatného, že vlastně patří k životu, kdyby si uměli říct, tak už ho nic nebolí, už je u Boha, protože tam je tak krásně a tam je jeho domov, určitě by se o tom dokázali otevřeně bavit a náš život by mohl jít jiným směrem. Je mi to tak líto...

I přes ty kříže, přes ten těžký život, který jsem měla, se mi na základě tohoto poznání mnohem lépe žije. Nemám teď období, kdy bych si připadala na dně. Já si spíše každý den v plnosti užívám... Už se nedívám na to, co si o mně ostatní myslí, ani jiné lidi nehodnotím, jak žijí... Spíše si všímám té každodenní krásy. Když jdu například ráno do práce, tak si všímám takových maličností a uvědomuji si, jak jsou ty věci zázračné...

Hodně se mi tím vším odlehčilo a věřím, že je nad námi anděl strážný, nahoře jsou všichni a dívají se na mne... a já mám z toho radost.

Víra v Boha, to už ani není víra, to se tak nedá říct, to je hlavně jistota, láska. Možnost odevzdání toho všeho, co mě potkává, velká důvěra, láska. Už mě ani vlastně nepotkává nic zlého, protože pro mne něco zlého, špatného, co se mi děje, má pro mne nějaký smysl, tím pádem to pro mne vlastně nemůže být zlé. Mně už vlastně nic zlého nepotkává. Tento zážitek člověka úplně obrátí, aniž by tomu sám něčím přispěl. A to, myslím si, na člověka někdy přicházejí ještě těžší zkoušky. Všechno má svůj smysl, svůj řád. Já si ten život teď užívám, jsem vlastně šťastná, nic se neděje jenom tak.

Respondent č. 4

Můj brácha onemocněl rakovinou, když mi bylo dvanáct. Pamatuji si úplně tu situaci, kdy to začalo být všechno tak nějak zvláštní, naši jezdili pryč, já jsem měla ještě doma o tři roky mladšího brácha a nevěděla jsem, co se děje. Že je Janek nemocný, jsem pochopila, ale nikdo nebyl schopný říct, co mu vlastně je. Já si myslím, že to nevěděli přesně ani naši. Pamatuji si, jak začali jezdit do Prahy a my doma čekali na nějaké nové zprávy. Občas jsme si volali a já jsem se vyptávala mamky, jestli už něco ví, jestli je to ta rakovina, jak se tady o tom mluví, a pamatuju si, jak mi říkala, asi jo, asi je to rakovina... Ale já jsem v tu chvíli nevěděla, co si mám vlastně o tom myslet, protože mi na rakovinu zemřela nějaká teta v Německu a mluvilo se o té nemoci, že je pěkné svinstvo. A že těm nemocným nerostou vlasy, ale vůbec jsem nevěděla, co to pro nás bude znamenat doma, co to bude znamenat pro Janka. Jestli to bude opravdu tak fatální, protože to byl přece můj brácha, on by nemohl zemřít..., protože..., protože to se týká přímo nás doma.

A tak jsem jenom věděla, že je to „ta“ nemoc, ale moc jsme o tom doma nemluvili. Když jsme se doma sešli všichni, to bylo málokdy, protože ježdění do nemocnice bylo náročné, tak si myslím, že jsme o tom nemluvili moc otevřeně, že to šlo trochu mimo nás. Že se o tom mluvilo třeba s tetou, strejdou, babičkou, ale my jsme s tím nebyli moc seznámeni, co to všechno obnáší. Vím, že jsem se o tom bavila s jednou kamarádkou na gymplu, její brácha chodil do třídy s mým bráchou a ta, když jsem jí říkala, že má brácha rakovinu, z toho byla strašně taková překvapená. Myslím, že na tom nebyla o nic líp, že by toho věděla víc. V té době jsem ještě tu nemoc neprožívala tak, že bych se o Janka až tak strachovala. Určitě jsem si dělala starosti, protože nebyl moc doma, spíše býval ve špitále. Ale více jsem to vnímala z toho pohledu narušení takové té rodinné pohody. Najednou jsme doma nebyvali všichni společně, to mám hodně zafixované. Doma se střídala mamka nebo taťka a občas přijela i teta dohlédnout, jestli jsme v pohodě, jestli něco nepotřebujeme. A hodně se nám věnovala i babička s dědou. Život se nám všem změnil a já ani nevěděla, jak se mám k tomu všemu postavit a co si mám o tom myslet. Měla jsem spíše takový divný pocit, takový nepopsatelný strach.

Já jsem v té době už byla v takové té šílené pubertě, myslím hodně nezáviděníhodné, kdy jsem to vnímala spíš negativně, hodně sobecky. Vnímala

jsem, že bráchovi byla věnována hodně velká pozornost a všichni se na něj ptali, všichni kolem něj skákali, vařili, pečovali o něj, dávali mu peníze na telefon a to byla jedna z věcí, která mě moc štvala. Já jsem měla pocit, že je to hodně nefér vůči nám, že mi někdo křivdí, že se mi moc nevěnuje, že tam je někdo důležitější, než jsme my ostatní. A tak jsem dělala takové strašně trapné scény, vyčítala jsem našim a rodině, že to není spravedlivé, že je brácha taky pěkný puberták a dělá blbosti, které se mi nelíbí a nikdo mu nic na to neřekne... A přitom to byly věci, které jsem si později, když brácha zemřel, vyčítala (pláč), protože jsem věděla, že jsem řekla něco, co jsem nemyslela vážně (pláč). Že jsem řekla slova a udělala věci, které musely zraňovat, je to spousta momentů, když si třeba chtěl půjčit batoh a já jsem nechtěla. A nadávala jsem mu, byla jsem sprostá a dala mu najevo, že je nechutné, když se koupe ve vaně a plavou tam kousky jeho kůže, která se mu loupala a takové ty absurdní věci, které jsem z pudy vypustila a strašně mě to potom štvalo. A ani jsem sama nebyla schopna pochopit, co ta nemoc obnáší a co on sám musí prožívat a doteď je mi to moc líto a už to nevrátím zpět. To, že ve svých 15 letech člověk neřeší to, co řeší jeho spolužáci, ale absolutně existenční věci, jestli bude žít nebo nebude, jestli bude mít končetinu nebo ne a...(vzdychání). Nevím, jestli je mozek třináctiletého děcka schopen pojmut problematiku toho, co rakovina všechno obnáší, i kdyby mu to někdo vysvětlil. Možná kdybychom se třeba o tom více otevřeně bavili, i když vím, že to bylo těžké pro rodiče i pro Janka o tom mluvit a pořád se k tomu vracet. Ale možná, kdybychom se o tom bavili otevřeněji, jak ta nemoc probíhá, jak moc je závažná a jaké má důsledky, možná, že bych některé z těch věcí nedělala. Ale to je strašné polemizování, protože vím, že jsem se chovala hrozně a byla jsem pubertáčka, která se stará o svůj vzhled a škola šla stranou a rodinné vztahy jsem si v té době sama neuvědomovala. Vím jen, že jsem si své chování potom strašně moc vyčítala, mrzelo mě, že jsem Jankovi dávala málo najevo, jak jsem ho měla ráda. A takových chvil nebylo málo, ale střídalo se to s tím hněvem a s tou žárlivostí a ta pravá realita mi unikala.

Ale uvědomuji si, že byly chvíle, kdy jsem si tu jeho bezmocnost dokázala uvědomit, kdy ... prostě nemohl to, co ostatní. Mám zafixovaný moment, když u nás byla nějaká obecní akce a na pozývání lidí se jelo s koňským povozem a u toho hrála muzika. My jako mladí nadšení hasiči jsme šli za vozem a Janek šel

tenkrát s námi a už měl berle a snažil se to tempo nějak stíhat a ono to nešlo. Ještě v té vesnici, když se zastavovalo od domu k domu, to bylo v pohodě, ale když se pak šel delší úsek, tak bylo vidět, že už nemůže a já jsem šla vedle něho a strašně jsem mu chtěla pomoci, aby stačil těm ostatním, a hrozně jsem chtěla něco udělat a těm jeho kamarádům, spolužákům, kteří jeli s námi, to bylo jedno, to bylo úplně jedno. Že by tam s ním z nějaké solidarity prostě počkali, až se ten vůz bude vracet a chvíli s ním pokecali, to ne. Jeli dál a tak jsem tam zůstala já a věděla jsem, že ho to strašně musí mrzet a chtělo se mi brečet, protože jsem si říkala, že to není fér... (vzdychání). A takových chviliek nebylo málo, ale střídaly se s hněvem a s žárlivostí a ta pravá realita mi unikala. Janek trávil čas v nemocnici, vlastně chvíli před tím, než zemřel, tam byl tři měsíce a to byla taková výjimečná událost. Nikdy tak dlouho v nemocnici nebyl, tak se tam střídali mamka, tatka, strejdové a pamatuji, že jsem taky chtěla jet do nemocnice za Jankem a trošku se o něj postarat, ale nikdy mě nevzali. Možná, kdybych tam byla, tak bych viděla, jak to vypadá uvnitř a jak vypadají i ty ostatní děti, které jsou naprosto slabé a bezbranné. Možná i to by nějak změnilo můj pohled na celou věc, já nevím, nevím.

(Smrkání, pauza) Pak Janek zemřel. To byl absolutní šok a pocit úplného odříznutí a odpojení od reality, od světa a od myšlenkových pochodů. Já si pamatuju, že když mi ve škole říkali, že mě vyzvednou naši a že pojedeme do nemocnice za bráchou, tak jsem netušila ani, že už je mrtvý, ale tušila jsem, že je to hodně špatné... Tak jsem vyšla ze školy ven a čekala jsem na ně na zastávce. Zdálo se mi to čekání nekonečné... A pak naši přijeli a já jsem měla divný pocit a první, co jsem udělala, bylo, že jsem se podívala rodičům do tváře. Ještě zvenčí, abych zjistila, jestli brečí nebo ne a naši nebrečeli. Tak jsem si oddychla, že je to dobrý, že to není ještě to nejhorší... Sedla jsem si do auta a ptala se, co se děje a naši mi nebyli schopni odpovědět a říct mi, že Janek zemřel. Jen malý bráška se ke mně otočil a zašeptal, Janek umřel (pláč) a naši stále ještě nic neříkali, tak jsem se zeptala znovu, protože jsem tomu nevěřila, vždyť to říká malý bráška a naši se rozbrečeli...(pláč). Tak jsem začala mlátit hlavou do toho sedadla minutu, dvě, pět, zkrátka, byla to dlouhá chvíle, byl to čas naprostého zmatení a šílenosti a odpojení se od reality. V té chvíli jsem se nebyla schopna identifikovat s místem, s tou situací a ani se sebou. To bylo příšerné...

To bylo hodně těžké, to bylo samozřejmě nejtěžší, co jsem v životě zažila... (pauza). Ani jsem mu nestačila říct, jak moc ho mám ráda, ani jsem se nijak nerozloučila. Já si myslím, že první dva dny jsem brečela relativně v kuse a že jsem se vzpamatovávala z šoku, co se vlastně stalo. Dva dny jsem byla doma a nešla do školy, ale ten třetí den, to už ano. Měla jsem na sobě černé oblečení a věděla jsem, že to ví celá škola a že kudy chodím, tak to všichni vědí. Že se za mnou všichni otáčeli, šeptali si, ukazovali na mě a mně to možná bylo jedno, já nevím. A pamatuju si, že ve třídě, tam to věděli všichni, tam to bylo nejhorší, protože s těmi lidmi jsem byla v každodenním kontaktu a tak člověk nejvíc vnímá změny chování a postojů ke mně. Nám všem bylo třináct a nevěděli jsme, jak se k tomu postavit. Pamatuju si, že se se mnou nechtěl nikdo bavit, protože jim přišlo asi nevhodné se bavit normálně a mně se nikdo neodvážil zeptat, jak se vlastně cítím. Jak se to stalo nebo nevím vlastně co. Víceméně se mi nedostalo ve škole nějaké podpory, protože v té době naše třídní byla na dlouhodobé nemocenské, zastupovala ji nějaká jiná učitelka a to nebylo dobré, protože když mi ještě v den smrti Janka volal taťka do školy, že by se pro mne stavil, že mne vyzvednou, tak jsem odpověděla, že prostě nemůžu jen tak odejít, že máme jinou učitelku. Ta mě teda pustila s tím, že netušila, že máme ještě ve třídě bratrance a od kamarádky vím, že přišla pak ubřečená do třídy a oni se jí ptali, co se stalo a ona řekla, že mi zemřel brácha. Já si nedokážu představit, jak to musel prožívat právě ten náš bratranec, protože..., my jsme jako děcka vyrůstali všichni spolu a byli jsme jako sourozenci a vím, že on měl Janka taky hrozně rád a že to musel taky hodně prožívat... (pláč). Způsob, jakým se to dozvěděl, byl absolutně nevhodný, nevím... Kdyby ve škole byla třídní, tak by to dopadlo úplně jinak...

Ve třídě jsem se o tom bavila nejvíce s jednou kamarádkou a ona mě poslouchala, nedávala nijaké rady do života, nikdy od tématu neutíkala, podpořila mě. Já si ji pamatuju z dnešního hlediska jako úsměvnou a zároveň se mi vybavuje neprofesionální přístup některých učitelů, to mi přišlo absurdní a zároveň tragické. Představte si, že vám zemře brácha, je to už tak náročné a máte zeměpis a přijde učitelka do třídy a v tom tichu přijde až k vaší lavici a popřeje vám upřímnou soustrast. To byste ji zabili. To se vám chce jen strašně brečet. Já vím, že to taky prožívala, učila ho, měla sama slzy na krajíčku, ale do háje... když už měli potřebu projevit nějakou solidaritu, což by bylo super, tak proč to dělat takhle všechno

špatně, nevím. A ještě absurdnější mi to přišlo u chemikáře, který byl výchovným poradcem a udělal to samé. Tak jsem si říkala, to asi nebylo úplně ideální. Přišla naprosto trapná chvíle, kdy se mi chtělo brečet, ostatní lidi se dívali do země a nevěděli, co říkat a pak se má člověk soustředit na nějaké výklady. Ale to jsou asi nepodstatné blbosti, co říkám.

Já nevím. My jsme doma, co Janek zemřel, zažili šok a trauma a bylo by divné, kdyby ne. A na druhou stranu jsme cítili takové nějaké požehnání, protože brzy přišel takový zvláštní pokoj a povzbuzení k nám do rodiny, díky víře, nejen přes náboženství, ale i přes Krista, abychom to jako rodina zvládli, abychom se nezhroutili a nerozpadli.

Přesto jsem každé úterý o půl jedenácté měla vždycky těžké chvíle, věděla, že v tu dobu Janek zemřel někde v nemocnici. Mívali jsme vždycky opakovaně matiku a mně to nedělalo dobře. Nedokázala jsem se moc soustředit, trvalo to i několik měsíců, možná i půl roku.

Pamatuji si, že jsem dostala dost podpory od spolužáků od Janka ze třídy, nešlo o holky, těch bylo malinko, ale kamarádili se mnou Jankovi spolužáci a dostala jsem moc povzbudivých esemesek. Dali mi najevo, jak moc je to mrzí a že si ani nedovedou představit, čím procházím a že jsou nějak myšlenkami s námi. A já si myslím, že to byl docela posun i pro ně samotné. Ve škole na mě byla upřena pozornost, takový případ se nestává běžně a i díky tomu jsem si našla spoustu nových kamarádů převážně z bráchovy třídy. Pomohlo mi to se nějak odreagovat, najít rozptýlení a potěšení a to byl právě prostor nezabývat se tolik tím smutkem. Psala jsem si do deníku, že je to až směšné, jak mi lidi psali, že to zvládám, že jsem v pohodě, ale já jsme pak přišla domů a plakala jsem tady do deky. To, že jsem měla tolik známých a kamarádů, tak to mi moc pomáhalo. Podporovalo mně i právě moc kluků, což mi i lichotilo, ale oni věděli, jak se mě na co zeptat, aby nezranili. Byla jsem pro ně jiná.

To bylo tak rok dva, co se to stalo a já jsem si to užívala, brala jsem to jako terapii a nějak se mi z toho podařilo dostat. Začala jsem být ve škole dost oblíbená a brzy jsem na to vlastně dojela, protože v 15 jsem se setkala se šikanou. Já jsem to v té době jako šikanu nevnímala, ale z dnešního pohledu teď vím, že to byla docela regulérní šikana. Tím, že jsem měla tolik kamarádů a že jsem byla oblíbená,

že se kolem mě točili kluci, začaly holky asi závidět nebo žárlit. A já upřímně si vůbec nemyslím, že jsem byla úžasná, mě škola moc nezajímala, úkoly jsem si někdy opisovala před hodinou, když mě vyvolali, tak jsem taky třeba nevěděla. Předstírala jsem, jak se učím, ale nikdy mi to moc nešlo. Z toho hlediska chápu, že byly věci, které ty holky štvaly: Je prospěchářka, je oblíbená, je sice blbá, neučí se a kluci kolem ní lítají, tak to je super. Takže začal docela systematický teror. Začalo to na internetu na stránkách spolužáci, facebook zatím nebyl, jinak by to určitě nabylo větších rozměrů. Bylo to nepříjemné, bylo to hodně nepříjemné! Přerostlo to v ústní šikanu ve škole, v to, že se mi smáli kvůli tomu, co jsem nosila na sobě, jaké jsem měla vlasy, smáli se mi kvůli tomu, jaká jsem a co jsem řekla a to dokonce i během vyučování. Když mě třeba učitel vyvolal a já jsem měla něco říct a odpověděla i správně, tak se tomu smáli a slyšela jsem kolem sebe posměšky, narážky, shazování, urážky a já jsem začala mít od té doby strašný problém se sebeprezentováním. Protože mi nezbylo nic jiného, než být v permanentním střehu, co a kdy řeknu, jak to bude vypadat a jak se budu tvářit a musí to být perfektní, protože když to nebude perfektní, tak se budou smát... a já nechci, aby se mi smáli... (pláč).

A to už jsme zase u něčeho jiného, já nevím, jak moc to souvisí s Jankovou smrtí, ale vím, že to byly takové, prostě takové záseky do dětské duše a já vím, že si to nesu do dneška (pláč). Snažím se s tím strašně bojovat a já vím, že jsou to takové dětinské věci, že jsou to věci, na které už nemusím myslet a že se od nich mohu nějakým způsobem odpoutat, ale ono to v praxi úplně jednoduše nejde.

Když jsem ještě chodila na gympl a prožívala velmi intenzivně období odlišnosti od ostatních lidí a pocitu samoty, cestou ze školy jsem se často stavovala na hřbitov, kde je brácha pochovaný. Zvláště když bylo venku hezky, vydržela jsem na okraji jeho hrobu sedět i půl hodiny nebo hodinu a povídala jsem si s ním. Měla jsem pocit, že je snad jediný, který ví, co prožívám a proč si připadám tak sama a jiná. Pochopila jsem ale, že jeho hrob není jediné místo, odkud mě může slyšet. A jestli to Bůh dovolí, může mě slyšet odkudkoliv. Věřím, že z jeho vůle to možné je, a že je mi i velkým pomocníkem, takovým mým andělem.

Zároveň jsou pro mě vzpomínky na něj s plynoucím časem paradoxně čím dál bolestivější. Asi jsem něco zazdila, něco si neprožila. Nevím. Ale není to pořád ok... (pláč), naopak.

Já jsem po tom, v šestnácti, sedmnácti, začala chodit s klukem, který byl o osm let starší, a mi to strašně vyhovovalo, protože já jsem v patnácti začala cítit, že jsem někde jinde, že mě nebaví takové ty zábavy s holkami a kluky, nechodila jsem na diskotéky, párty, kde se spolužáci bavili a měla jsem asi i tu možnost, ale nechtěla jsem. Nějak mě to přestalo bavit, naplňovat, nechtěla jsem se tak chovat, opíjet se, dělat kraviny. Cítila jsem, že na to nemám dost let, a paradoxně, když jsem na to roky měla, tak se mi nechtělo. Měla jsem vztah se svým klukem a to mi hodně pomohlo. On mě vytáhl pryč od spolužáků a kamarádů, tím, jak byl starší a byl to strašně chytrý a inteligentní kluk, tak mi to hrozně vyhovovalo. S odstupem času vím, že jsem se tím ale dostala od svých vrstevníků do určité izolace.

Nebavilo mě řešit věci, jakými se zabývají pubertáči, ty jejich zážitky mi připadaly malicherné a dětinské a zbytečné. Začala jsem jezdit na centrum pro mládež a setkávala jsem se s tím, že mi tam začali lidé tipovat víc let, než mi bylo. A ne tím, jak jsem vypadala, ale jak jsem se chovala, mluvila. Když mi bylo třeba 16, tak si lidi mysleli, že je mi třeba 18, 19. Když mi bylo 19, tak si mysleli, že je mi 23. Říkali mi, že jsem rozumnější než jejich kamarádi a vrstevníci a mě to samozřejmě lichotilo, ale také mi to komplikovalo život, protože jsem byla trochu izolovaná. Já jsem si tu izolaci z jedné strany sama vybrala, protože jsem sama neměla zájem trávit čas se svými spolužáky a kamarády, ne do té míry, jak to dělají ostatní. A v té době mi to prostě vyhovovalo, nějak mi to stačilo. Jenomže potom jsem odmaturovala, na což jsem se strašně moc těšila, že půjdu už pryč ze školy, i když se vzájemné vztahy ve třídě trochu urovnaly a některé holky se i omluvily. Dokázala jsem už nad situací malinko povznést, ale nebylo to pro mne jednoduché tam být a pohybovat se mezi nimi. Těšila jsem se, že půjdu na vysokou, kde bude trochu jiná úroveň, ale víceméně to bylo jedno, protože tam jdou všichni ze středních škol. Takže člověk se dostává do stejného prostředí lidí, když to tak řeknu.

Odmaturovala jsem, dostala se na vysokou a rok jsem žila na bytě a na mně začaly dopadat důsledky minulosti, kde jsem byla, důsledky toho, že jediné,

co jsem měla, byl vztah a počítač s internetem. Mám sice pár kamarádů, kteří jsou buď daleko, a nemám potřebu se s nimi vídat a já jsem začala být strašně sama. Strašně! Strašně ztracená, připadalo mi, že se něco v mém životě strašně podělalo. Já jsem si začala uvědomovat, že nemám nikoho, s kým bych si nějak rozuměla, s kým bych mohla všechno sdílet, kromě svého partnera. Bylo mi z toho všeho hodně smutno a nevěděla si se svým smutkem rady. Tak jsem přece svůj život směřovat nechtěla. A strašně jsem začala toužit po partě lidí, kamarádů, chodit ven, do hospody, zatancovat si, prostě jezdit na akce, pod stan, cokoliv! Já jsem po tom opravdu strašně toužila, tak jsem to začala zkoušet, začala jsem se malinko zapojovat do dění, chodit na obecní akce v okolí. Já jsem začala vnímat, že to není tak těžké, ale že to není pro mne přirozené. Já po tom toužím, ale v tom smyslu, aby to bylo pro mne přirozené, spontánní, abych takovou zábavu měla ráda, ale ... pláč) stejně jsem to tak necítila, naopak, začala se mi po těch letech, co zemřel brácha, vracet jeho smrt, pocity úzkosti, smutku, přecitlivělost, začala jsem často brečet, dokázala jsem být smutná a nevěděla proč, neuměla se radovat, nechat se něčím naplnit, začalo to dorážet na můj vztah s přítelem.

Byla jsem smutná, i když jsem byla se svým klukem, on chtěl vědět, co mi je, chtěl mi pomoci. Já jsem se mu snažila popsat, co se děje, ale nemohla jsem, byla jsem jen smutná. Vlastně jsem došla k závěru, že nechci být s ním, i když jsem ho měla strašně ráda, já jsme ho milovala, já jsem ho strašně milovala a vždy jsem si přála, abychom byli jednou spolu, měli děti a rodinu, ale já jsem měla pocit, že jsem někde jinde. Měla jsem dojem, že nevím, kdo jsem, kde jsem, co chci, že studuju školu, kterou vlastně ani nechci v budoucnu dělat, že nemám žádné zájmy, koníčky... Mě vždycky bavilo strašně tvořit a já momentálně nic z toho, co jsem dělala kdysi, vlastně nedělala. Nehrála na žádný nástroj, nemalovala, netvořila nic s hlínou, s žádnými výtvarnými věcmi, co mám ve skříni. Vůbec se nijak nerealizují, nedělám žádný sport, jediné, co dělám, je, že chodím do školy, po škole jsem na internetu a o víkendu s klukem. Takhle jsem to ale nechtěla.

Chtěla jsem žít normálně, chtěla jsem být jako normální holka a věděla jsem, že tohle není způsob života, s jakým můžu být spokojena. Naskytla se mi možnost odjet přes Erasmus do zahraničí, tak jsem nasbírala odvalu, nevím, kde, přihlásila se a odjela. A díky Bohu jsem tam měla prostor si věci sama

identifikovat, a uvědomit si, co dělám špatně a které věci chci změnit. Ať už se to týká vlastností nebo nějakých mých zájmů. A s tím se tak nějak plácám dodnes, i když jsou to dva roky, dva a půl. Loni, když jsem odjížděla do ciziny na stáž, těsně před tím mi začalo docházet, že už je mi 22 a že mám vedle sebe mladšího bráchu, který má 19 a že o něm vlastně nic nevím. Já přijedu domu na víkend a on tráví strašně moc času se spoustou lidí... a že si vlastně ani moc nepovídáme. Potkáme se, když je nějaká rodinná sešlost, ale že vlastně vůbec nevím, co prožívá, s kým se stýká, já nevím, co má rád. Říkám si, že je asi něco špatně a to uvědomění, že žijete 10 let vedle bráchy, kterého absolutně přehlídíte, to byla strašná rána pod pás. Jako když vám někdo strhne z očí nějakou pásku...a najednou jsem to viděla! Já si říkám, jak jsi to mohla ty roky nevidět!

Truchlila jsem za bráchu jednoho a strašně se tím trápila a přitom jsem nevěděla, že je tu ještě jeden, který pořád žije, který je vedle mne a který mě pořád potřebuje...(pláč). Já nehraju matku Terezu, že by mě potřeboval v nějakém měřítku, ale já jsem strašně cítila, že mi chybí ten starší brácha a třeba ten mladší to cítil podobně. Protože, když jsme byli malí, tak jsme měli s mladším bráchou hodně blízko, kamarádili jsme se doma, včetně sestřenky, tak jsem byla vždycky s bráškou a sestřenka se starším bráchou a nikdy to nebylo jinak. A po té tragédii jsme tak nějak vyrůstali, aniž bych věděla, co mladší brácha dělá, jak se má, aniž bych mu dělala tu starší sestru. Že jsme vlastně tady žili vedle sebe, tak samostatní, že jsme si ani moc nepovídali a uvědomila jsme si, že ho vlastně ani moc neznám a moc o něm nevím, co prožívá, s kým se stýká. A to mě strašně mrzelo. Ale já musím říct, že jsem se za to začala hodně modlit, a že se to začalo měnit, proměňovat a vím, že děláme chyby a děláme je oba dva, a zároveň vidím, že ten vztah není ztracený a jak k sobě hledáme cestu a myslím, že se nám to i daří. A nicméně, ty moje stavy hledání a úzkosti, a už se toho ani tak nebojím, ale mám z toho respekt, z těch depresí, které se pořád dějí, někdy menší, někdy větší, ale pořád tu jsou a moc nevím, co s tím a bývá mi úzko a bývá mi smutno. Jsem strašně přecitlivělá na téma Janek (pláč), já nevím.

Můj nynější přítel teď přišel s teorií, že jsem si neprošla dostatečně prožitým traumatem a že se ta nahromaděná energie jenom někde uloží, ale že je, a že působí i po letech a já se z toho nemůžu vymluvit a zpracovat to. Pamatuju si, když Janek zemřel, tak mladší bráška měl tiky v oku a naši ho vzali k psychologce,

ale já jsem o tom nevěděla. My jsme se o tom bavili až po pár letech a já musím říct, že v tu chvíli jsem byla z toho taková zaražená a říkala jsem si, proč tam vzali jenom jeho, proč tam nevzali i mne. Proč se mě nezeptali, jestli jsem nechtěla jít taky, proč se mě nikdy nezeptali na to, jak se cítím. Já vlastně ani nevím, jestli bych šla nebo nešla, ale na druhou stranu, když člověk vypadá, že je v pohodě, to neznamena, že je skutečně v pohodě. Já to našim určitě nevyčítám, protože je obdivuju, čím si prošli a jak si tím prošli a v jakém vztahu jsou dneska a naprosto chápu, že v té době měli problém všechno nějak pobrat sami. Ať už když byl Janek nemocný nebo pak, když už zemřel, to je jenom takový můj postřeh, člověk se prostě v té bolesti nějak uzavře, ať už to jsou rodiče, že prostě přestanou nějak vnímat ten okolní svět druhých lidí a v té bolesti mají svůj vlastní svět, nevím... Já jsem jim i vše, co se mi nedostávalo, odpustila, ale přála bych si, aby mě už pořád brali jako rovné parťáky. Už nechci být v nejistotě. Nevím, co bych ještě měla říct. Já myslím, že jsem neřekla zdaleka všechno. Je řada věcí, které mám ještě v sobě a říct bych je chtěla, ale možná na ně musí uzrát čas. Nebo to nepůjde nikdy. To nyní opravdu nevím...

Život je hodně složitý, liší se od představ, které jsme měli v dětství. Jde o neustálé zvládání překážek, které nám život staví do cesty. Být dospělým je velice složitá věc, zvláště pak tehdy, kdy je u člověka narušen řád prožívání, který náleží určitému období života u každého člověka. Stále více jsem přesvědčena a vidím to i ve své rodině, jak důležitá je volba partnera pro budoucí život. Víím, že se člověk může mýlit, nicméně výběr partnera nemůže brát na lehkou váhu, protože složitost samotného života je tak náročná, že bez lásky a opory vedle sebe, kterou má tvořit právě partner, je nemožné ji vůbec zvládnout.

Uvědomuji si, že díky těm všem prožitkům jsem více citlivá na dění kolem sebe, na nespravedlnost, křivdu. Nepocit'uji nenávist, zlobu, ale spíše velkou lásku. Věřím, že můj život má smysl, který zatím nedohlédnu, ale s Boží pomocí chci zvládnout. Bez bratrovy smrti by moje víra byla asi hodně mělká. Celou rodinu tato zkušenost proměnila a posunula blíže k Bohu a učí nás zapojovat Boha, Ježíše, do veškerého našeho konání. Je důležité i naučit se odevzdávat Bohu těžkosti, protože není v lidských silách vše unést na svých bedrech. Já sama se odevzdávání problémů stále ještě učím, protože často na to zapomínám a myslím si, že všechno musím zvládnout sama. Ale věřím, že i já budu umět, s Boží pomocí, snášet

složitost bytí s lehkostí. Jsem si vědoma, že ještě musím ujít kus cesty, protože prožitá smrt, šikana a deprese, se kterou se stále potýkám, mi život hodně stěžují. Je právě to můj kříž? Snad ho jednou celý nenávratně odevzdám.

Respondent č. 5

Ani nevím, kde začít. Já si ten začátek toho všeho totiž už ani moc nepamatuji. Začal jsem to více vnímat asi až v době, když naši začali jezdit pravidelně do Prahy do nemocnice a my jsme se sestrou bývali častěji sami doma. Změnil se domácí řád, málokdy jsme byli všichni pohromadě. Pamatuji si, že když jsme měli pokoj dohromady s nemocným bráchou, rodiče i všichni příbuzní a známí přicházeli jen k bráchově posteli, u mě se ani nezastavili, jako bych tam ani nebyl, a to mi trochu vadilo. Žárlil jsem na pozornost, která se více upínala k staršímu bráchovi a já pořádně nevěděl proč, co jsem udělal třeba špatně. A teď je mi to líto, že jsem vůbec žárlil a někdy přehnaně reagoval a už mu to svoje chování nemůžu vysvětlit. Nemůžu ale říct, že by mi chyběla láska, i mi nějaká pozornost byla věnována, ale asi ne do té míry, jakou by dítě v tom věku potřebovalo. Spíše jsem nechápal, co se to v rodině děje. Vzpomínám si, že ve škole se mě moje třídní učitelka ptala, zda-li něco nepotřebuji a byl jsem také jediný, který měl pořád přístup k internetu a mohl si psát maily s mamkou a bráchou, kteří byli v nemocnici. V ní se rodiče střídali, takže vždycky jeden z nich doma chyběl. Na to jsem do té doby nebyl zvyklý, hodně jsme žili pohromadě. Nedokázal jsem domyslet, co se děje a ani co se může stát. Možná jen někdy, když jsem byl párkrát v nemocnici a viděl tam nemocné děti, ale většinou jsem nad tím příliš nepřemýšlel, spíše jsem jim pomáhal v pokojích něco přinést, odnést a hrál s nimi různé hry.

Myslím, že si brácha často uvědomoval, že je mu věnována ta větší péče, tak se mi to snažil vynahrazovat jinak. UVědomoval jsem si tu jeho sílu, kterou bych chtěl mít... Když bylo bratrovi lépe, často za ním k nám domů chodili jeho kamarádi a spolužáci, s kterými se hodně přátelil. Většinou, když si chtěli probírat tajnosti, které mají kluci v 15 letech, tak mě z pokoje vyhodili, ale jinak mě často brali mezi sebe. Když Janek zemřel, snažil jsem se zůstat v partě těch kluků, protože se svými spolužáky jsem si přestával rozumět. Byl jsem už někde jinde, nebavily mě jejich hry a řešení jejich problémů. Navíc Jankovi kamarádi si se mnou o něm povídali, což mi bylo příjemné. Chodil jsem s nimi na hřiště, opékat, ale pak jsem chtěl i na diskotéky, kde se už pilo, kouřilo, ale to mi naši nechtěli dovolovat. Neměl jsem ani čtrnáct, pamatuju, že jsem se i rozbřečel, protože jsem si myslel, že už nemám ani s kým kamarádit, s těmi svými spolužáky

nemám kam chodit a navíc mě to nebavilo a s bráchovými přáteli mě ještě naši nechtěli nikam pouštět a zakazovali mi různé akce, což dnes chápu. Tenkrát jsem se ale cítil sám. Jako bych nikam nepatřil. Chyběli mi vrstevníci, ale takoví, s kterými bych si dobře rozuměl a mohl s nimi trávit volný čas... To bylo období, kdy jsem dost bojoval sám se sebou, kam vlastně patřím, protože s jedněmi mě to nebaví a s druhými nikam nemohu. V konečném důsledku to asi bylo dobře. Přesto si uvědomuji, že jsem začal velice brzy kouřit, ta cigareta mi nějak nahrazovala dobrého kamaráda, a kouřím doposud, ačkoliv bych se toho sám rád zbavil, ale zatím to nejde. Dříve jsem začal s těmi staršími chodit po večerech do hospody, tedy pít hlavně pivo, ale i alkohol, aniž bych na to měl patřičný věk. Chtěl jsem se tím nad všechno nějak povznést, já nevím. S odstupem let však i Jankovi spolužáci začali žít své životy, našli si partnerky, měli i své přátele ze škol a já jsem začal být opět osamocen. Znovu jsem začal navazovat vztahy se svými vrstevníky, ale tak nějak uměle, už to nebylo ono, jen jsem nechtěl zůstat sám. Nebyl jsem ani dítě, ani dospělý, to jsem si hodně uvědomoval, bylo to těžké období.

V průběhu bráchovy nemoci mi určitou izolaci rodičů o to více nahrazovali příbuzní. Cítil jsem velkou podporu rodiny, protože do nemocnice místo našich pak jezdili i strejdové a teta a jeden bratranec a také si mě brávali na prázdniny. Navíc, když byl brácha doma, trávili jsme společně hodně času. Tím, že se naši bavili otevřeně před námi o některých věcech, začal jsem nad vším jinak přemýšlet, k čemuž asi přispěla hlavně víra, jinak jsem uvažoval i o životě. Chodil jsem do páté třídy a se spolužáky jsem hodně bojoval. Oni se spíše vyhýbali rozhovoru kolem bratra, a tím se i přestávali nějak bavit se mnou. Možná i proto, že jsem se často obracel k Bohu, cítil jsem řadu zábran před vrstevníky, protože se mi vysmívali, odsuzovali mě. V těch chvílích jsem se obracel v duchu také k Jankovi. Pamatuji se, že jsem ve škole sedával sám v lavici a bylo mi smutno. Tak jsem si představoval, že tam sedím s bráchou. Uvědomuji si, že jsem o hodně věci, například kamarády, společné zážitky, ve škole přišel. Ale to už zpět nevrátím. Později jsem litoval, a stále ještě lituji, že jsem byl na naše naštvaný, že se bratrovi více věnují, něco mi tenkrát chybělo, ale už to nedokážu přesně popsat. Teď už vím, že se snažili pro brácha udělat maximum. Nemám vlastně důvod se na ně zlobit. Věřím, že to v té době neměli vůbec jednoduché a vlastně

je za to všechno, jak to zvládli, obdivuji. Taky si pamatuji na okamžik, kdy brácha zemřel, běžel jsem domů, že za ním pojedeme do nemocnice a všichni brečeli, že zemřel, v nemocnici jsem ho už neviděl. To bylo v úterý a v sobotu měl být pohřeb a já si pamatuji, že jsem se na tu sobotu strašně těšil, že ho uvidím. Že jsem se s ním ani nestihl rozloučit, že to bude poslední šance, kdy ho můžu vidět a promluvit si s ním a tak jsem se na to strašně těšil. Když jsem přišel do školy, tak mě učitelka vzala bokem a ptala se, jestli nechci s něčím pomoci a já řekl, že ne, jako by se nic nedělo. Mi nějak nedocházelo, co se vlastně stalo. A naši se k tomu všemu, díky víře, postavili tak, že to dopadlo, jak to asi nejlíp dopadnout pro naši rodinu mohlo. Zažili jsme v rodině takový zvláštní klid, vnímali jsme, že je Janek do pohřbu pořád s námi. A potom, že se na něho můžu stále obracet. A opravdu obracím. Bral jsem to, že je stále se mnou, o to bylo jednodušší tu neskutečně těžkou situaci nějak zvládnout. Když býval v nemocnici, tak jsem ho moc nevidal a nějak jsem se naučil žít i bez jeho přítomnosti, ale vnímal jsem pořád, že je vlastně se mnou. A to mi pomohlo. Když zemřel a ani během pohřbu mi stále ještě nedocházelo, že ho vlastně už nikdy nevidím (pláč). Nyní si s ním často povídám, třeba když se mi něco podaří nebo taky nepovede, anebo když potřebuji podporu. Mám silný pocit, že mě vede. Sám jsem měl jednou tak silný vjem, že mi brácha přišel pustit hudbu, abych si poslechnul, že i oni tam žijí radostně ve veselém světě. A já ji slyšel. Přestal jsem se tím tak nějak bát smrti. A na to se nedá zapomenout. Mám ještě sestru a nevím, jak to prožívala ona, vlastně jsme se tak úplně o svých vlastních prožitcích nebavili. Samozřejmě na mě přišly krizovky, kdy jsem si vzpomněl, jak jsme se spolu hádali, byli na fotbale, a když byl pak nemocný, tak si se mnou na zemi hrál nebo mě vzal k sobě do postele a přitiskl mě k sobě a vydrželi jsme ležet spolu několik minut, hodin. Také si vzpomínám, jak mi sehnal na Vánoce několik počítačových her a to vše zajistil během pobytu v nemocnici a neměl možnost je ani odzkoušet a ony nefungovaly. Já jsem byl naštvaný a protivný a vzpomínám, jak ho to strašně mrzelo. Uvědomuji si, jak se pro nás snažil udělat cokoli, jak nám chtěl splácet svým přičiněním vše, co pro něj děláme. Také říkal, že je rád, že je nemocný on sám, protože je silnější než já nebo sestra a mamka s tatínkem se o nás starají. A na to jeho sdělení, na tu jeho vnitřní sílu prostě nikdy v životě nezapomenu. Možná se nás naši, hlavně mamka, snažili utvrdit v tom, že tady máme každý svůj úkol, který si máme odžít a splnit, mít tady nějaké poslání a třeba právě brácha si vzal za úkol, aby nás

více přivedl k Bohu, k hlubší víře. A musím říct, že nejenom mě, ale nás všechny v tom posunul daleko, za což mu nepřestanu být vděčný.

Nevím, co bych k tomu více řekl... Když Janek onemocněl, ještě mi nebylo ani deset a moje vnímání bylo jiné, dětské a taky si moc nepamatuji. Možná, že jsem v sobě jako ochranu i určité vzpomínky nevědomě potlačil, nevím. Víím jen, že si více uvědomuji sílu rodiny, jak je pro celý průběh života důležitá. Pokud rodina funguje pohromadě, i když víím, že nikde to není značka ideál a všude jsou nějaké problémy, ale všichni drží pohromadě a řeší problémy společně, vše se nějak lépe zvládá. Uvědomuji si, jak je tato skutečnost důležitá i pro můj další život, pro mou budoucí rodinu, pro výchovu dětí. Naučím je, že od problémů se neutíká, ale je potřeba se k nim postavit společně. Uvědomuji si, jak je důležitý výběr partnera pro další budoucí život. Že to člověk nemůže brát na lehkou váhu, v zamilovanosti, protože už víím, že život postaví do cesty nejen to dobré, ale i to zlé. A důvěřovat Bohu a tím se i naučit některé problémy odevzdat, protože ne všechno umíme zvládnout sami. Po úmrtí sourozence nebo spíše s odstupem let, mám větší odvalu se pustit do mnoha věcí. Nebojím se brát výzvy, které mi život dává do cesty. Cítím se silnější, nebojím se říct, co mě štve a jak věci vidím. Mám větší odvalu do života. Tím nechci říct, že se mi vše úplně daří, ale z nezdaru se nehroučím. Často se setkávám s tím, že působím na lidi jako starší. To je z jedné stránky dobře, hlavně v současné době, ale kdysi mi to dělalo problémy, protože, jak už jsem říkal, jsem si moc nerozuměl s vrstevníky a tíhnu jsem ke starším. I v rodině, když brácha zemřel, jsem byl sice pořád nejmladší, ale už ne ze tří dětí, ale ze dvou. A tak, jakoby mi podvědomě přibyly roky... Když si tak vzpomínám, tak si teď uvědomuji, že když brácha odešel, už k nám naši přistupovali, jako bychom byli se ségrou starší, jako by se posunuly věkové hranice. Možná, že se nám zkrátilo dětství, ten čas bezstarostnosti, který zažívali někteří spolužáci. Přibylo více povinností, které by se jinak dělily na tři díly. Nějak jsem začal nahrazovat našim i toho staršího brácha, který byl vlastně ode mne o 5 let. Někdy toho bylo hodně, těch povinností, ale vždy jsem si vybavil vnitřní sílu Janka, kterou v sobě měl a chtěl jsem mnohé rodičům, zvláště otci, dokázat. Vzpomínám si ještě, že jsem chtěl mít vždycky nějakého velkého kamaráda, přítele, se kterým budu mnoho věcí sdílet, sportovat, povídat si, hodně se otevřít a mluvit o všem, ale to se mi nepodařilo a myslím si, že to bylo právě způsobeno těžkou situací,

kteřou jsme procházeli jako rodina. Tenkrát jsem měl právě to období, kdy nikam nepatřím, kdy si nemám se svými vrstevníky co říct a nemám možnost se staršími kamarády trávit veškerý volný čas. To bylo asi pro mne to nejhorší období, kdy člověk byl vlastně na území nikoho (pláč). To mi bývalo smutno, hodně smutno. A k dětství a mládí právě přátelství a kamarádství patří nejvíce. I přítelkyni mám starší, než jsem sám, jelikož si máme více co říct.

Příloha č. 2

Email profesora Kouteckého, zakladatele dětské onkologie v Československu, autorce diplomové práce.

----- Původní zpráva -----

Od: Prof. Josef Koutecký <j.koutecky@fnmotol.cz>

Předmět: Koutecký

Datum: 29.1.2009 11:07:30

Vážená paní Lazecká,

posílám Vámi vyžádané "vzkazy" a užíjte se podle vlastního uvážení.

Vzkaz rodičům, jejichž dítě onemocní zhoubným nádorem.

Když jsem před pětačtyřiceti lety začal v tehdejším Československu konstituovat do té doby neexistující obor dětské onkologie, přežívala pouhá 3% nemocných dětí. V současnosti jich přežívá déle než pět let po ukončení léčby více než 80%. Považujeme je za vyléčené. Tehdy, v roce 1964, jsem překonával beznaděj a mnozí mému úsilí nevěřili, považovali je za bláhové. Přijal jsem tenkrát výzvu předsedy Mezinárodní onkologické společnosti Pierra Denoixe: "Ne, dámy a pánové! Zhoubné nádory nejsou neúprosné! Nejsou nevléčitelné! Nejsou důvodem k hanbě !" Čas a trvalé úsilí daly jemu i mým snahám za pravdu, u onemocnění dětí přesvědčivěji, nežli u onemocnění dospělých. Diagnostické i léčebné možnosti se za tu dlouhou dobu neobyčejně rozšířily a s nimi i šance nemocných dětí. Proto nabádám rodiče našich malých pacientů, aby přijali sice staré, ale stále platné přesvědčení a nepodléhali beznaději a spolu s námi o úspěch bojovali.

Vzkaz rodičům, jejichž dítě zemřelo.

Smrt dítěte je pro všechny, tedy i pro nás, kteří jsme věnovali nemocným dětem všechno pracovní úsilí, bolestivým neúspěchem. Pro mne s přibývajícými lety tím více. Neúspěchem při narůstajících dobrých výsledcích tím větším. Ale zkušenosti mě naučily, že nejsou jen vrcholy, ale i propasti a že všechno na světě, a tím spíše život, má svá úskalí, svůj začátek a konec, který někdy přijde přes veškerou snahu a pomoc příliš brzy. Zkušenosti mě však naučily i tomu, že po pádu je nezbytné se zvednout a snažit se žít dál. Život je nejvyšším kritériem a stojí za to jím jít, i když někdy se smutkem. Jen je nutné správně srovnat jeho hodnoty a upnout se k těm, které jsou neměnné, věčné a tvoří život ušlechtilým. Jen jimi naplníme odkaz těch, kterým byla možnost bytí odepřena. Je to naší povinností. Vaší také.

S pozdravem

Prof. MUDr. Josef Koutecký, DrSc.